

Львівський національний університет
імені Івана Франка
Філософський факультет

ОСОБИСТІТЬ КРИЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

Збірник матеріалів II Всеукраїнської студентської
науково-практичної конференції

(Львів, 16 травня 2025 р.)

Львів - 2025

**Львівський національний університет імені Івана Франка
Філософський факультет**

ОСОБИСТІТЬ КРІЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

**Збірник матеріалів II Всеукраїнської студентської науково-
практичної конференції**

(Львів, 16 травня 2025 р.)

Львів – 2025

УДК [159.923:001.891](06)
О-75

Рекомендовано до друку Вченою радою філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол засідання № 12/11 від 19.11.2025).

Рецензенти:

О. М. Мусаковська – асистентка кафедри психології Львівського національного університету ім. Івана Франка

Редколегія випуску:

Голова редколегії – Гавришко В. І., голова СНПТ психологів «Психея»

Секретар редколегії – Підгребельний А. Р., заступник СНПТ психологів «Психея»

Члени редколегії: голова Студентського науково-практичного товариства психологів філософського факультету Львівського національного університету ім. Івана Франка «Психея» Гавришко В. І., асист. кафедри психології Львівського національного університету ім. Івана Франка Козловська Ю. С., Величко М. С., Герасимова М. В., Рец. Т. М., Підгребельний А. Р., Федюра О. В.

О-75

Особистість крізь призму сучасної психологічної науки : збірник матеріалів II Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (м. Львів, 16 травня 2025 р.) / Вікторія Гавришко (голова редколегії), Анатолій Підгребельний (секретар редколегії). Львів, 2025. – Вип. 1. – 83 с

У збірнику подано апробовані науково-дослідні роботи студентів та магістрантів психології та суміжних спеціальностей під час II Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції «Особистість крізь призму сучасної психологічної науки» (Львів, 16 травня 2025 р.), організованої кафедрою психології та Студентським науково-практичним товариством психологів «Психея» на філософському факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка. За зміст наукових праць та достовірність наведених фактологічних і статистичних матеріалів відповідальність несуть автори публікацій та їхні наукові керівники.

УДК [159.923:001.891](06)

© Студентське науково-практичне товариство психологів філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка «Психея», 2025

© Львівський національний університет імені Івана Франка, 2025

ЗМІСТ

Секція 1. Соціально-психологічні особливості розвитку.....	4
Зем'янська М. С., Пилип А. В. <i>Цифрове визнання як форма соціального капіталу та його взаємозв'язок з формуванням інтернет-залежності у підлітковому віці</i>	4
Касьяненко О. Ю. <i>Ставлення дітей до смерті: історичний огляд та сучасні підходи</i>	9
Фабуляр М. Р. <i>Емоційний інтелект і стиль поведінки у конфлікті: огляд теоретичних підходів</i>	12
Федюра О. В. <i>Колективні соціокультурні травми в історичній пам'яті націй</i>	15
Шангараєва С. В. <i>Взаємозв'язок народних казок та менталітету етносу на прикладі кримських татар</i>	18
Секція 2. Психологія особистості.....	23
Антонів О. Т. <i>Особистість у пастці минулого: травматичне ядро та механізми психологічного захисту в образі Ельзи з фільму «Крижане серце»</i>	23
Бенцаровська В. М. <i>Прокрастинація як психологічний феномен</i>	25
Боднар Р. М. <i>Особистісні характеристики осіб студентського віку, схильних до суїцидальних реакцій</i>	27
Гонтар С. Ю. <i>Психологічна ресурсність осіб з різною силою релігійної віри</i>	31
Грень Н. Р. <i>Вплив дитячого досвіду близьких стосунків на формування життєвих цінностей</i>	37
Дячук М. О. <i>Трактування поняття нарцисизму у модерних психологічних дослідженнях</i>	42
Касьян Д. Р. <i>Особливості гендерної ідентичності жінок гомосексуальної орієнтації: психологічний аспект</i>	48
Соболевська О. Г. <i>Мотиви сексуальної поведінки в контексті особливостей структурної організації особистості</i>	51
Спринська А. В. <i>Психологічні особливості жінок з різним типом прив'язаності у романтичних стосунках</i>	56
Ткачів О. З. <i>Особливості мотиваційно-ціннісної сфери осіб із різною схильністю до адиктивної поведінки</i>	60
Чуканов Б. О. <i>Теоретичні основи дослідження прояву тривожності у осіб з різними гендерними ролями</i>	63
Шестопалова Д. М. <i>Нарцисизм у партнерських стосунках: теоретичні підходи та взаємозв'язок із типами прихильності</i>	65
Секція 3. Психологія в міждисциплінарному дискурсі.....	68
Величко М. С. <i>Музика як нейропсихологічний стимулятор емоцій: аналіз впливу різних стилів музики на людський мозок</i>	68
Герасимова М. В., Новак Д. Є. <i>Соціальні атитюди до прав людини як чинник формування правової свідомості</i>	71
Мирошник А. О., Пасько І. М. <i>Зв'язок синдрому втрачених можливостей з психологічним здоров'ям студентів</i>	75
Олексенко Т. О. <i>Вплив юнгіанської концепції архетипу на дослідження в сфері порівняльного релігійзнавства (на прикладі дж. Кемпбелла та м. Еліаде)</i>	78
Шпонько Д. М. <i>Значення трансцендентної функції в опрацюванні травми на прикладі д\ф «20 днів у Маріуполі»</i>	81

СЕКЦІЯ 1. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ

Зем'янська М.С. та Пилип А.В.

Ужгородський національний університет, м. Ужгород, факультет суспільних наук, студентки 2-го та 4-го року навчання, 053: Психологія.

ЦИФРОВЕ ВИЗНАННЯ ЯК ФОРМА СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ТА ЙОГО ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК З ФОРМУВАННЯМ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Актуальність. У сучасному інформаційному суспільстві, де цифрові технології стали невід'ємною частиною повсякденного життя, особливо серед молоді, актуалізується проблема Інтернет-залежності як нової форми поведінкової залежності. Попри наявні дослідження, соціально-психологічні чинники, що сприяють її формуванню, залишаються недостатньо вивченими. Одним із них виступає прагнення до соціального визнання, яке в цифровому просторі реалізується через пошук лайків, коментарів, віртуальної підтримки та схвалення. У підлітковому віці, коли відбувається активне становлення самооцінки й ідентичності, залежність від цифрового схвалення може набути особливої сили, підмінюючи реальну соціальну взаємодію віртуальною і створюючи ілюзію значущості.

Ситуацію ускладнює те, що цифрове визнання стало новою формою соціального капіталу, доступного не через особисті досягнення, а через алгоритмічну видимість та реакції у соціальних мережах. Це зумовлює нові типи психологічного тиску та змінює уявлення підлітків про себе і світ. У цьому контексті, дослідження взаємозв'язку між прагненням до цифрового визнання та Інтернет-залежністю є не лише актуальним, а й соціально значущим, оскільки дозволяє краще зрозуміти психологічні ризики цифрового середовища й створити умови для профілактики й подолання поведінкових залежностей у молодіжному середовищі.

Метою дослідження є виявлення взаємозв'язку між прагненням до цифрового визнання та схильністю до Інтернет-залежності серед підлітків.

Наша гіпотеза передбачає те, що чим вищим є рівень прагнення підлітка до цифрового визнання (у вигляді вподобань, підписників, коментарів), тим вищою є його схильність до Інтернет-залежності.

Виклад основного матеріалу. Згідно дослідження А. Шевцової, розквіт мережевих технологій стався протягом 1990-2000-х роках [3]. У 1995 р. у Сполучених Штатах Америки було створено першу у світі соціальну мережу Classmate.com, для спілкування однокласників/одногрупників. З появою візуально орієнтованих платформ, таких як Flickr (2004), Instagram та Facebook, виникли нові механізми вираження схвалення – «лайки», реакції, поширення та кількість підписників стали кількісними показниками популярності та визнання [1]. Інтернет-залежність – трактується в науці як психічний розлад, нав'язливе бажання вийти в Інтернет і хвороблива нездатність вчасно відключитися від нього. Для характеристики надмірного використання Інтернету використовуються різні терміни, такі як розлад інтернет-залежності (PIA), патологічне використання Інтернету (ПВІ), інтернет-залежність, тощо. Це явище може спричинити стан, у якому людина фокусуватиметься на віртуальному, а не реальному світі. А. Голдберг в 1995 році запропонував термін IAD (Internet Addiction Disorder) для позначення виявленого феномена, а пізніше розробив набір діагностичних критеріїв інтернет-залежності [4]. Зокрема, в даному дослідженні, ми зосередилися на прояві цієї залежності у підлітків, через їхню потребу в цифровому схваленні (лайки, коментарі, репости тощо) або реакції несхвалення в соціальних мережах. На сучасний період часу, за даними DataReportal, на січень 2025 року 94,5% Інтернет-користувачів щомісяця користуються соціальними мережами та Інтернетом [5]. Такі високі показники свідчать про підвищений ризик розповсюдження Інтернет-залежності у підлітків, що у свою чергу може проявлятися через

бажання постійного цифрового визнання. Багато дослідників тлумачать дане явище по-різному. Наприклад, у книзі “Дофамінове покоління”, психіатриня А. Лебке пояснює дане явище через психологічні механізми та хімічні процеси [2]. Згідно її трактування, цифрове схвалення в соціальних мережах (через лайки, коментарі, репости) стимулює дофамінергічну систему винагороди мозку, викликаючи відчуття задоволення. Повторюване отримання позитивного зворотного зв'язку формує умовний рефлекс, що призводить до компульсивного перевіряння реакцій та потенційної психологічної залежності, характеризується коливаннями настрою залежно від рівня отриманого схвалення та впливаючи на самооцінку. В іншому науковому джерелі, теорія компенсаторного використання Інтернету (CIUT) стверджує, що підлітки, які відчувають брак визнання, низьку самооцінку, соціальну ізоляцію або труднощі у встановленні значущих зв'язків в офлайн-середовищі, можуть звертатися до соціальних мереж та інших онлайн-платформ у пошуках цього схвалення у вигляді лайків, коментарів та репостів [7]. Отримання цифрового схвалення може тимчасово покращити їхній емоційний стан, даючи відчуття соціальної стимуляції та прийняття, яких їм бракує в реальному житті. У моделі М. Гріффітса, Інтернет-залежність розглядається як поведінкова залежність, подібна до компульсивного ігрового процесу, що характеризується хронічним або періодичним станом захоплення та непереборним бажанням продовжувати використання Інтернету [6]. У контексті потреби підлітків у цифровому схваленні, отримання лайків, коментарів, може виступати як форма позитивного підкріплення та джерело задоволення, сприяючи формуванню компульсивної потреби у використанні соціальних мереж. З часом, у підлітків може розвиватися толерантність до рівня отриманого схвалення, що змушує їх прагнути все більшої кількості реакцій для досягнення того ж рівня задоволення, а відсутність можливості отримати цифрове схвалення може призводити до симптомів абстиненції, таких як тривожність та роздратування. Згідно з поглядами К. Янг, Інтернет-залежність проявляється через розлад контролю імпульсів [8]. У контексті цифрового визнання у соцмережах, це виступає як спосіб компенсації незадоволених психологічних потреб підлітків, серед яких особливо гострою є потреба у визнанні та схваленні. Соціальні мережі надають ілюзію швидкого задоволення цих потреб через лайки, коментарі та підписників, де кожен позитивний сигнал діє як «нагорода», підкріплюючи поведінку, спрямовану на їх отримання. А постійне прагнення до цифрового схвалення через публікацію контенту та очікування реакції впливає на емоційний стан підлітка. Позитивні реакції викликають короточасне піднесення, стимулюючи подальшу активність, а недостатня кількість схвалення спричиняє тривогу та розчарування, що, в свою чергу, спонукає до подальшої онлайн-активності.

Методологія емпіричного дослідження. Нами було проведено анкетування студентської молоді за допомогою інструменту Google Forms на вибірці з 50 людей, з них 20 хлопців і 30 дівчат віком від 11 до 14 років. Для дослідження використали такі методики, як:

Тест Кімберлі Янг на Інтернет-залежність ("Internet Addiction Test");

Шкала соціальної бажаності Марлоу-Крауна (Marlowe-Crowne Social Desirability Scale);

Анкета «Бути поміченим у мережі: твої відчуття і звички».

Принципи побудови анкети, аналізу й інтерпретації отриманих даних спираються на теоретичні засади дослідження соціально-психологічних чинників, що сприяють формуванню Інтернет-залежності, із урахуванням проявів соціальної бажаності та прагнення до суспільного визнання в інформаційному просторі. Насамперед, це може реалізовуватись через: регулярний моніторинг активності на власних сторінках у соціальних мережах; надмірну емоційну реакцію в залежності від кількості лайків, коментарів і підписників; прагнення створити позитивне враження шляхом ретельного добору візуального контенту; використання фільтрів та видалення публікацій із низьким рівнем зворотної реакції. Відповідно, якщо відсутній один або кілька з зазначених проявів прагнення до цифрового визнання — явище не діагностується. У свою чергу, результати респондентів, у яких зазначені прояви виявляються, співвідносяться з рівнем Інтернет-залежності, дозволяючи визначити, чи виступає прагнення до цифрового визнання одним із психологічно-соціальних чинників, що сприяє її формуванню.

Результати емпіричного дослідження представляють, по-перше, загальну картину розподілу рівнів Інтернет-залежності серед опитуваних, дані якої подано на графіку (рис. 1):

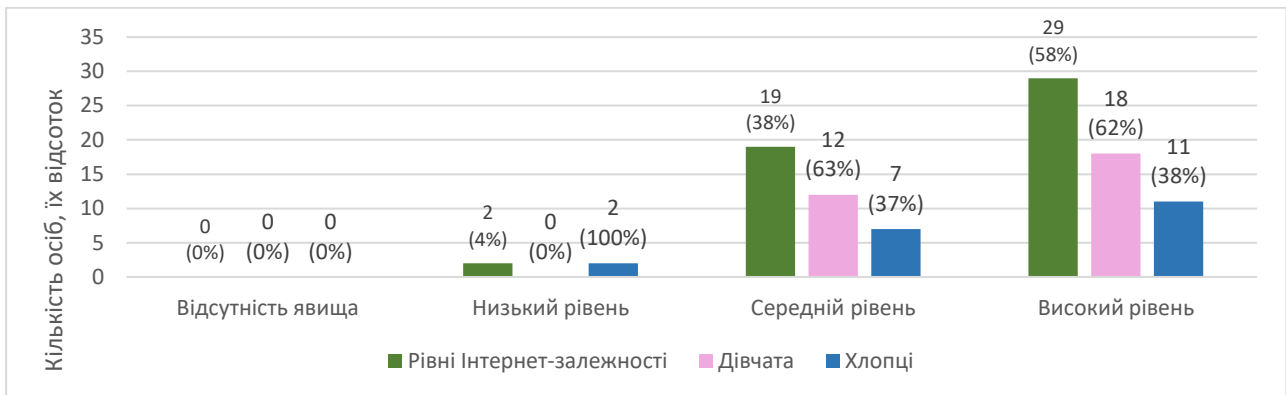

Рис. 1. Загальний розподіл рівнів Інтернет-залежності опитаних

По-друге, нижче подано графік розподілу шкал соціальної бажаності без врахування цифрового середовища серед досліджуваних (рис. 2):

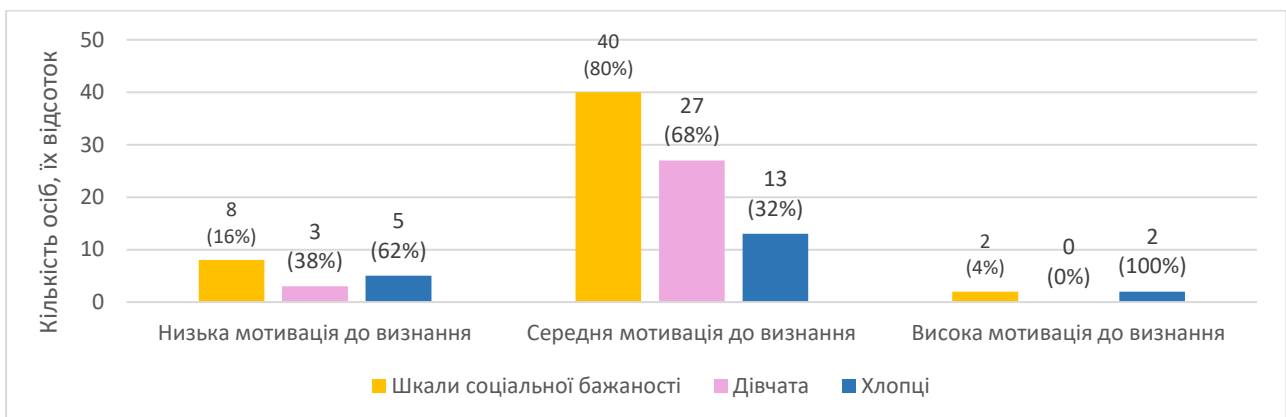

Рис. 2. Загальний розподіл шкал соціальної бажаності опитаних

По-третє, нами висвітлено нижче графік розподілу рівнів прагнення до суспільного визнання в інформаційному просторі серед підлітків (рис. 3):

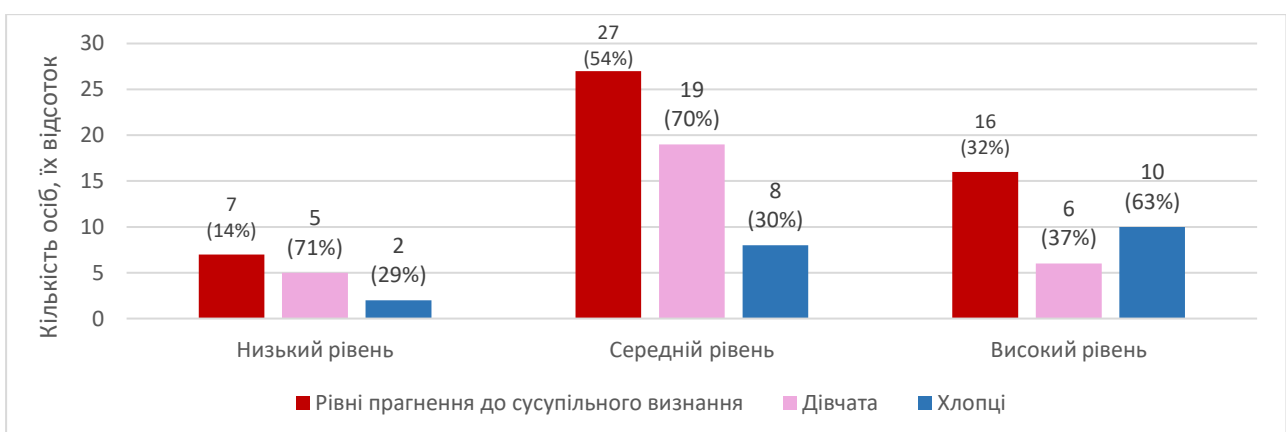

Рис. 3. Загальний розподіл рівнів прагнення до суспільного визнання в інформаційному просторі

Для виявлення взаємозв'язку між прагненням до соціального визнання, як у загальному контексті, так і в цифровому середовищі, та рівнем Інтернет-залежності було здійснено

кореляційний аналіз між показниками Інтернет-залежності та рівнем соціальної бажаності, виміряним за допомогою двох окремих шкал. Відповідно до нормальності розподілу даних за використаними психодіагностичними методиками, для оцінки зв'язку було використано як параметричний коефіцієнт кореляції Пірсона, так і непараметричний коефіцієнт Спірмена (рис. 4):

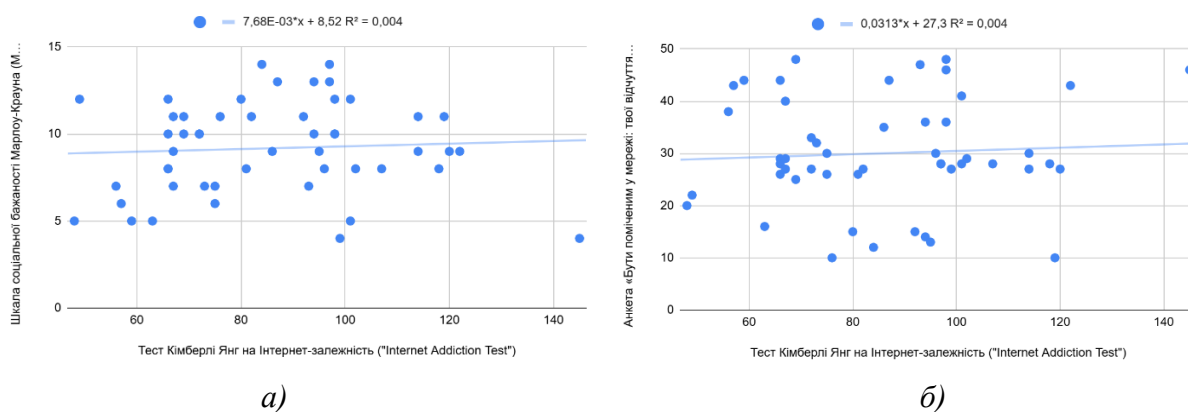

Рис. 4. Точкові діаграми взаємозв'язку рівня Інтернет-залежності з соціальною бажаністю (а) та прагненням до суспільного визнання в інформаційному просторі (б)

З даних графіків можна зробити висновок, що отримані коефіцієнти кореляції між рівнем Інтернет-залежності та соціальною бажаністю за обома шкалами не досягли статистичної значущості. Незважаючи на те, що результати свідчать про тенденцію до дуже слабкого позитивного зв'язку – цього недостатньо для підтвердження гіпотези. Зокрема, за результатами кореляційного аналізу Пірсона, взаємозв'язок між Інтернет-залежністю та першою шкалою соціальної бажаності склав $r = 0.0623$; $p = 0.667$ ($p > 0.05$), що, не є статистично значущим, хоч і демонструє слабкий позитивний напрям асоціації. Подібну картину було виявлено за допомогою коефіцієнта Спірмена для другої шкали: $r_s = 0.0684$; $p = 0.637$ ($p > 0.05$), що також вказує на дуже слабкий позитивний зв'язок за наявності статистично незначущого показника. Відповідно, отримані результати не дозволяють підтвердити висунуту гіпотезу про наявність прямого і значущого зв'язку між цими змінними. Це вказує на необхідність проведення подальших емпіричних досліджень з використанням більшої та більш репрезентативної вибірки, а також залученням додаткових змінних, які можуть модифікувати або посилювати виявлені тенденції.

Висновки. Отримані результати не підтверджують висунуту гіпотезу про наявність зв'язку між прагненням до соціального визнання — зокрема в цифровому форматі — та рівнем Інтернет-залежності серед підлітків, оскільки обчислені коефіцієнти кореляції не досягли статистичної значущості ($p > 0.05$). Тому, навіть за наявності слабкої позитивної асоціації, яка могла б свідчити про існування тенденції латентного характеру, або ж модифікацію іншими факторами, не охопленими в межах цього дослідження (особистісними рисами, рівнем соціальної тривожності, потребою в належності чи самооцінкою) – про позитивний результат даного емпіричного дослідження ми стверджувати не можемо. Окремо слід наголосити на загальному рівні поширеності Інтернет-залежності серед опитаних: жоден із респондентів не продемонстрував повної її відсутності, натомість у всіх учасників дослідження спостерігався щонайменше низький рівень, а в більшості — середній або високий. Також не виключається, що залежність є опосередкованою або взаємною: прагнення до цифрового визнання може як сприяти розвитку Інтернет-залежності, так і бути її наслідком. Проблема є актуальною як серед дівчат, так і серед хлопців, що підтверджує її універсальний характер у підлітковому середовищі. Результати можуть стати підґрунтям для подальших емпіричних досліджень. Доцільними є розширення вибірки, залучення додаткових змінних, що опосередковують зв'язок (наприклад, емоційний стан, соціальна підтримка, рівень задоволеності реальними контактами),

а також вивчення феномену Інтернет-залежності в динаміці — з урахуванням вікових, статевих та соціокультурних особливостей.

Список використаних джерел

1. Добреля О. Історія розвитку соціальних мереж: основні періоди. *Вісник Книжкової палати*. 2023. № 7. Р. 29–36.
2. Лембке А. Дофамінове покоління. Київ: Лабораторія, 208 с.
3. Орел А., Дяченко В. Етапи та роль цифрової трансформації у вдосконаленні управління інноваціями. *Економіка та суспільство*. 2023. № 56.
4. Хміль Я. Поняття “інтернет-залежність” у соціогуманітарних науках та специфіка його дослідження в соціології. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*. 2012. № 6. С. 303–310.
5. Digital 2025: the state of social media in 2025 – datareportal – global digital insights. *DataReportal – Global Digital Insights*.
URL: <https://datareportal.com/reports/digital-2025-sub-section-state-of-social>
6. Widyanto L., Griffiths M. Internet addiction: does it really exist? (revisited). *Psychology and the internet*. 2007. Р. 141–163.
7. Jin Y., Jiang S. Theoretical perspectives on adolescent internet addiction: a comprehensive literature review. *Health & social care in the community*. 2025. Vol. 2025, no. 1.
8. Young K. S. What makes the internet addictive: potential explanations for pathological internet use. *105th annual conference of the american psychological association*, Chicago, 15 August 1997.

СТАВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДО СМЕРТІ: ІСТОРИЧНИЙ ОГЛЯД ТА СУЧАСНІ ПІДХОДИ

Смерть є природною і неминучою частиною життя, але вона залишається складною і чутливою темою, особливо для дітей. Ставлення дітей до даного феномену вивчалось в різних аспектах та наукових напрямках, включаючи психологію, соціологію та педагогіку. Розуміння того, як діти сприймають кінець життя і справляються з пов'язаними з ним переживаннями, має важливе значення для надання належної підтримки і настанов у періоди втрати та скорботи.

Розуміння смерті — це складний та емоційно насичений процес, що передбачає усвідомлення п'яти основних біологічних фактів, відомих як підкомпоненти смерті. До них належать: усі люди рано чи пізно помирають (неминучість); смерть зачіпає всі живі істоти (універсальність); вона є остаточною (незворотність); з її настанням припиняються всі тілесні та психічні функції (припинення); а сам процес зумовлений руйнуванням фізіологічних механізмів (причинно-наслідковий зв'язок).[1]

Формування розуміння кожного з цих аспектів відбувається поступово й у різному віці. Діти приблизно з п'яти років починають усвідомлювати, що смерть є неминучою та незворотною, а більшість із них розуміють універсальність та припинення життєвих функцій до шести-семи років. Існують також дані, які свідчать, що діти спершу розуміють зупинку фізичних процесів (наприклад, що тіло більше не працює), а вже згодом — припинення психологічних явищ, таких як думки чи емоції.

Причинність, як правило, опановується останньою, адже вимагає більш глибокого розуміння складних процесів, пов'язаних із розпадом організму. Хоча вже у віці чотирьох років діти можуть усвідомлювати зв'язок між смертю та біологічними змінами у рослинах, повне розуміння причинності людської смерті зазвичай з'являється у віці восьми-десяти років.

Пізнання концепції смерті часто відбувається через зіткнення з базовими біологічними фактами про її неминучість, незворотність і припинення функціонування тіла та свідомості. Однак паралельно з цим діти ознайомлюються з релігійними й культурними уявленнями, які пропонують надприродні пояснення — зокрема, концепції загробного життя чи існування духовного світу. Прикладами таких вірувань є уявлення про те, що померлі можуть продовжувати відчувати, мислити або підтримувати зв'язок із живими; що душа людини продовжує існування в іншій реальності; або що після смерті настає суд, за результатами якого душа потрапляє до раю чи пекла.

Раніше подібні переконання вважалися дитячими або примітивними уявленнями, що суперечать «раціональним» біологічним поясненням і мали, згідно з цим підходом, поступово витіснятися останніми. Проте сучасні дослідження показують, що природні та надприродні уявлення про такі явища, як смерть, життя після неї, хвороба чи еволюція, часто не конкурують між собою, а мирно співіснують у свідомості дитини.

Наприклад, дитина може розуміти, що мертва людина більше не бачить і не рухається, бо її тіло вже не функціонує, але водночас вірити, що ця людина сумує за близькими або бачить сни — тобто, що певні психічні процеси тривають. Більше того, дослідження вказують, що така когнітивна подвійність з віком лише посилюється. Навіть дорослі, особливо ті, що зростали в релігійному чи культурно багатому середовищі, часто поєднують біологічні знання з вірою в життя після смерті, коли міркують про сенс кінця життя.

Історично, у ранніх цивілізаціях смерть часто розглядалася як природна і прийнятна частина буття, і діти стикалися з нею ще змалечку через хвороби, війни та інші трагедії. Проте лише наприкінці XIX та на початку XX століття науковці почали систематично досліджувати дитяче сприйняття смерті та їхні емоційні реакції на втрати.

Одним із перших і найвпливовіших дослідників цього питання був З. Фрейд, засновник психоаналізу. У своїй фундаментальній праці «Про сновидіння», опублікованій у 1900 році, він

аналізував значення снів для розуміння несвідомих думок і почуттів, зокрема пов'язаних із темою смерті. Фрейд стверджував, що сприйняття кінця життя формується у дітей під впливом раннього досвіду та взаємин із дорослими, які про них піклуються, і що несвідомі страхи смерті можуть проявлятися у різний спосіб протягом усього життя.[3]

Упродовж останнього століття інтерес до вивчення ставлення дітей до смерті не згасав. Значний поштовх до розвитку цієї сфери дало видання новаторської книги Е. Кюблер-Росс «Про смерть і вмирання» у 1969 році. Її праця здійснила справжню революцію у підходах до розуміння втрат, представивши концепцію «п'яти стадій горя» — заперечення, гнів, торг, депресію і прийняття, — які й сьогодні залишаються актуальними для аналізу емоційних реакцій на смерть.[2]

На тлі цих змін важливо відзначити внесок Р. Кастенбаума — психолога й дослідника, який провів численні дослідження дитячого розуміння смерті. Його праці акцентували увагу на потребі зрозумілих пояснень і підтримки дітей, які зазнали втрати, відповідно до їхнього вікового розвитку. Він також наголошував на важливості відкритого, щирого діалогу про смерть у межах сім'ї.[5]

Окрім З. Фрейда, Е. Кюблер-Росс та Р. Кастенбаума, суттєвий внесок у розвиток цієї теми зробили й інші фахівці. Зокрема, Кеннет Дока, професор геронтології та дослідник у галузі втрат, присвятив багато своїх робіт вивченню впливу смерті на дітей і родини. Його дослідження підкреслюють складність і багаторівневу природу процесу горювання, а також важливість врахування культурних особливостей і особистісних переконань при наданні допомоги дітям у скорботі.[4]

Ще одним авторитетним фахівцем у цій сфері є В. Ворден — психолог і письменник, автор кількох впливових праць із питань підтримки у період втрати. У своїх роботах він звертає увагу на потребу цілісного та інтегративного підходу до допомоги дітям, які переживають горе, підкреслюючи необхідність визнання їхніх емоцій та особистого досвіду.[6]

Таким чином, вплив наукових досліджень на розуміння дитячого ставлення до смерті був глибоким як із точки зору розвитку клінічної практики, так і з боку формування суспільного бачення теми втрат. Ці дослідження дозволили розвінчати стереотипи та помилкові уявлення про сприйняття смерті дітьми, а також окреслили важливість делікатного й відповідного віку підходу до розмов про кінець життя.

Важливим практичним результатом накопичених знань стало створення науково обґрунтованих підходів і сервісів підтримки для дітей, які втратили близьких, та їхніх родин. Сучасні психологи та консультанти краще розуміють, як діти переживають втрату і знаходять ресурси для подолання болю, що дозволяє їм надавати більш індивідуалізовану і ефективну допомогу.

Втім, деякі критики звертають увагу на можливі негативні наслідки надмірної уваги до цієї теми — зокрема, ризик провокування емоційного напруження чи тривоги в дітей, які ще не готові до зіткнення з темою смерті. Тому дослідникам і практикам важливо враховувати потенційні загрози та етичні аспекти своєї діяльності, забезпечуючи делікатне і виважене здійснення будь-яких втручань.

У перспективі можна виокремити кілька важливих напрямків подальшого розвитку цієї сфери. Один із них — використання цифрових технологій у підтримці дітей у період скорботи: онлайн-групи взаємодопомоги, дистанційне консультування та інтерактивні ресурси для переживання втрати. Такі інструменти мають потенціал розширити доступ до допомоги та забезпечити індивідуалізовану підтримку в різних життєвих обставинах.

Ще одним актуальним напрямом досліджень є вплив глобальних кризових явищ на дитяче сприйняття смерті — зокрема, пандемії COVID-19, природних катастроф або військових конфліктів. Ці травматичні події можуть серйозно позначатися на емоційному стані дітей і формуванні їхнього розуміння смерті, що підсилює потребу в спеціалізованих програмах підтримки для подолання втрат і невизначеності.

Отже, вивчення дитячого ставлення до смерті пройшло довгий шлях — від початкових психоаналітичних підходів до сучасних міждисциплінарних досліджень. Від ідей Фрейда про

приховані страхи, через модель п'яти стадій скорботи Кюблер-Росс до інноваційних підходів підтримки дітей у відповідності до їхнього віку та життєвого контексту — ця сфера безперервно розвивається у відповідь на зміни у суспільстві, культурі та технологіях.

Попри наявність певних викликів і суперечностей, очевидно, що дослідження дитячого досвіду смерті відіграють важливу роль у формуванні підходів до допомоги в період втрати. Продовжуючи вивчення нових аспектів теми, взаємодіючи з різними соціальними групами та відстоюючи інтереси дітей, які пережили втрату, науковці та практики можуть істотно покращити якість життя тих, хто стикається з болем прощання.

Список використаних джерел

1. Касьяненко О. Психологічні особливості молоді з різним ставленням до смерті під час війни : кваліфікаційна робота бакалавра. Львів, 2024. 76 с.
2. Кюблер-Росс, Е. Про смерть і вмирання / Е. Кюблер-Росс ; пер. з англ. О. Зубченко. Київ : КМ-Букс, 2020. 352 с.
3. Фрейд, З. Про сновидіння. пер. з нім. В. Вовк. Харків : Фоліо 2020. 224 с.
4. Doka, K. J. Living with Grief: Before and After Death. Washington, DC : Hospice Foundation of America, 2007. 300 p.
5. Kastenbaum, R. Death, Society, and Human Experience. New York : Routledge, 2024. 464 p.
6. Worden, J. W. Grief Counseling and Grief Therapy: A Handbook for the Mental Health Practitioner New York : Springer Publishing Company, 2018. 328 p.

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ І СТИЛЬ ПОВЕДІНКИ У КОНФЛІКТІ: ОГЛЯД ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ

Останніми роками помітно зросла кількість і складність конфліктів у різних сферах життя, що зумовлює потребу глибшого розуміння психологічних механізмів, які впливають на вибір стратегії поведінки у конфлікті. Особливо актуальним є вивчення ролі емоційного інтелекту в цьому процесі, адже саме здатність усвідомлювати, розпізнавати й регулювати емоції сприяє конструктивному розв'язанню суперечностей.

Недостатній розвиток емоційної компетентності часто призводить до загострення конфліктів і труднощів у міжособистісній взаємодії. Водночас розвиток емоційного інтелекту підвищує здатність до саморегуляції, покращує соціальні стосунки та сприяє вибору конструктивних стратегій поведінки у конфліктних ситуаціях. Саме тому дослідження взаємозв'язку між емоційним інтелектом і конфліктною поведінкою є важливим як для теорії, так і для практики психології.

Перші теоретичні підходи до вивчення емоційного інтелекту були запропоновані американськими психологами П. Саловеем і Дж. Майєром, які ввели термін «емоційний інтелект» як сукупність здатностей, що дозволяють людині усвідомлювати й розуміти свої емоції, а також емоції інших людей. Вони визначили емоційний інтелект як здатність сприймати емоції, їх обробку та використання в процесах мислення та соціальних взаємодій. У їхньому розумінні EQ включає чотири основні компоненти: розрізнення, сприйняття та вираз емоцій; емоційна фасилітація мислення; розуміння емоцій; управління емоціями [6, 7].

У свою чергу, Д. Гоулман, відомий теоретик емоційного інтелекту, розширив це поняття, визначивши EQ як здатність усвідомлювати свої емоції та емоції інших, мотивувати себе та інших, а також керувати емоціями в процесі взаємодії з іншими людьми. Д. Гоулман наголосив на важливості інтеграції емоцій та інтелекту, підкреслюючи, що емоційний інтелект не є протилежністю розуму, а, навпаки, є його важливим доповненням.

Д. Гоулман виокремлює таку структуру емоційного інтелекту, що включає кілька основних компонентів. По-перше, це самосвідомість, яка передбачає здатність усвідомлювати свої емоції та внутрішні процеси, точну самооцінку й розвиток компетенцій, що дозволяють контролювати власну інтелектуальну та емоційну діяльність. По-друге, самоконтроль – це вміння контролювати свої емоції, бути впевненим у собі, відкритим і адаптивним у різних ситуаціях. Третім компонентом є соціальна чуйність, що включає емпатію, обізнаність у міжособистісних питаннях, люб'язність і компетенції, які дозволяють правильно інтерпретувати емоційно заряджену інформацію з оточення і розуміти наслідки своїх емоційних реакцій. Останнім елементом є керування відносинами, що охоплює вміння впливати на інших, мотивувати їх, підтримувати процеси самовдосконалення, сприяти змінам, ефективно вирішувати конфлікти, працювати в команді й співпрацювати, а також свідомо визначати своє місце в соціальному середовищі.

Емоційний інтелект впливає на процес соціалізації особистості. З одного боку, інтеграція індивіда в соціальне середовище стимулює процеси самоактуалізації, що впливають на формування «я-концепції», з іншого – сприяє адаптації до умов навколишнього світу. Соціалізація виступає як життєвий процес, основним елементом якого є взаємодія когнітивних і афективних аспектів особистості. Багато дослідників стверджують, що емоційне реагування стає початковим етапом соціалізації, інтелектуалізації емоцій, формування емоційно-ціннісного досвіду, що складає основу для розвитку більш складних психічних процесів. Відтак, світ внутрішніх переживань людини може бути осмислений лише через взаємодію з іншими світами – соціумом, природою та всесвітом.

Загалом, емоційний інтелект є комплексною властивістю особистості, яка об'єднує здатності до розпізнавання, управління та використання емоцій у різноманітних сферах життєдіяльності. Як показують дослідження, емоційний інтелект є важливим чинником, що впливає на здатність людини адаптуватися до змін у соціальному середовищі, керувати міжособистісними відносинами та досягати успіху в кар'єрі та особистому житті.

Формування та функціонування емоційного інтелекту особистості зумовлюється дією низки психологічних механізмів, серед яких провідними є ідентифікація, наслідування, рефлексія, емоційна саморегуляція та емпатія [4].

Ідентифікація – це здатність особистості емоційно ототожнювати себе з іншою людиною, що сприяє глибшому розумінню її переживань та поведінки. Цей механізм формує емоційний зв'язок між суб'єктом і об'єктом, активуючи подібні емоційні стани у власному досвіді, що поглиблює емоційне розуміння.

Наслідування, як ще один базовий механізм, передбачає копіювання емоційних реакцій, інтонацій, міміки та моделей поведінки інших осіб. Цей процес може мати як спонтанний, так і цілеспрямований характер, і змінюється в міру вікового розвитку: від емоційної спонтанності – до усвідомленого відтворення соціально прийнятних емоційних проявів.

Рефлексія забезпечує усвідомлення і аналіз власних емоцій, переживань і поведінки. У розвитку емоційного інтелекту вона виступає інструментом самоусвідомлення та пізнання себе, що особливо актуалізується в підлітковому віці, коли формується особистісна ідентичність [5].

Емоційна саморегуляція – це внутрішня система дій, спрямована на керування емоційними станами. Згідно з позицією М. Тесленко та І. Тесленко, ця здатність є ключовою умовою адаптації до соціального середовища та дотримання морально-етичних норм [3].

Емпатія, у свою чергу, забезпечує емоційний контакт між людьми, сприяє порозумінню та просоціальній поведінці. Дослідники виокремлюють три основні її форми: емоційну (відгук на переживання іншого), когнітивну (раціональне розуміння емоцій) та поведінкову (готовність до дії). Л. Журавльова підкреслює значення емпатії як умови формування гуманістично орієнтованої особистості [2].

Отже, перелічені механізми взаємодіють між собою, забезпечуючи розвиток здатності до розуміння, регуляції власних емоцій і ефективної взаємодії з іншими, що є сутністю емоційного інтелекту.

Проблема вибору стилю поведінки у конфліктній ситуації є актуальним напрямом досліджень у сучасній психології, оскільки саме обраний стиль значною мірою впливає на розвиток і результат конфлікту. Однією з найвідоміших моделей є концепція подвійної зацікавленості К. Томаса та Р. Кілманна, яка враховує два параметри: рівень наполегливості (захист власних інтересів) і кооперації (здатність до врахування інтересів іншого).

Ці параметри утворюють п'ять базових стилів поведінки: конкуренція, співробітництво, уникнення, пристосування та компроміс. Конкуренція означає акцент на власні цілі без урахування позиції опонента. Уникнення – відхід від участі в конфлікті, часто через небажання брати відповідальність. Пристосування проявляється у готовності поступитися, іноді з маніпулятивною метою. Компроміс – це взаємні поступки заради збереження головних інтересів. Найбільш конструктивним вважається співробітництво – пошук взаємовигідного рішення через відкритий діалог, хоча його реалізація потребує високих комунікативних навичок і довіри [1].

Конфлікти виступають не лише деструктивним чинником, а й джерелом розвитку особистості, засобом виявлення протиріч та пошуку шляхів до гармонізації взаємодії. Поведінка людини в умовах конфлікту значною мірою визначається її особистісними характеристиками, зокрема рівнем емоційного інтелекту – здатністю розпізнавати, розуміти та регулювати як власні емоції, так і емоційні стани інших людей. Емоційний інтелект має важливе значення для ефективної комунікації, адекватного реагування в стресових ситуаціях, прийняття зважених рішень і конструктивного вирішення суперечностей.

Перспективним напрямом подальшого дослідження є емпірична перевірка теоретичних положень щодо взаємозв'язку рівня емоційного інтелекту та стилів поведінки у конфліктних

ситуаціях. Очікується, що особи з вищим рівнем емоційного інтелекту виявляють більшу схильність до конструктивних стратегій розв'язання конфліктів, таких як співпраця та компроміс. Проведення такого дослідження дозволить не лише перевірити ці гіпотези, а й поглибити розуміння психологічних чинників, що зумовлюють вибір стратегії поведінки у конфлікті. Отримані результати матимуть практичне значення для розробки психологічних програм, спрямованих на розвиток емоційної компетентності та вдосконалення комунікативних навичок у різних сферах соціальної взаємодії.

Список використаних джерел

1. Грабовська С. Психологія примирення: навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 294 с.
2. Журавльова Л.П., Шпак М.М. Емпатія як психологічний механізм розвитку міжособистісного емоційного інтелекту. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2015. № III (25). С. 85-88.
3. Тесленко М. М., Тесленко І. В. Емоційний інтелект у структурі саморегуляції студентів-психологів. *Наукові записки. Серія: Психологія*. 2024 (№1), С. 155–162.
4. Шпак М. Психологічна концепція розвитку емоційного інтелекту особистості в онтогенезі. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова. 2020. Вип. 10 (55), т. 12. С. 125-134.
5. Шпак М. М. Психологічні механізми розвитку емоційного інтелекту. *Наука і освіта*. 2014. № 5. С. 104-109.
6. Caruso D. R., Mayer J. D., Salovey P. The intelligence of emotional intelligence. *Intelligence*. N.Y. 2013. Vol. 3. P. 433–442
7. Mayer J.D., Salovey P., Caruso D.R. Models of emotional intelligence II. *Handbook of human intelligence* / ed. R.J. Sternberg. 2nd ed. New York: Cambridge University Press, 2000. P. 396–422.

КОЛЕКТИВНІ СОЦІОКУЛЬТУРНІ ТРАВМИ В ІСТОРИЧНІЙ ПАМ'ЯТІ НАЦІЙ

Історична пам'ять здебільшого травматична. Вона зображає спільність закономірностей індивідуального та колективного розвитку через призму історичної перспективи. У більшості, знаковими подіями для народу стають ті переламні історичні моменти, які пов'язані з трагічними подіями [3].

Концепт соціокультурної травми введений польським соціологом П. Штомпкою під час проведення ним дослідження історії країн Східної та Центральної Європи та оцінці стану адаптивних процесів та реакцій на травматичні умови населення в цих країнах. П. Штомпка трактує соціокультурну травму як процес, який має циклічну динаміку зі шести стадій [за О. Сушим (2014)]:

1. Структурне і культурне минуле – середовище, яке сприяє виникненню травми.
2. Травматичні події або ситуації – стан напруги, пов'язаний з конкретними соціальними змінами (революція, радикальна реформа, окупація, геноцид тощо). За ознаками ці події вирізняються:
 - 1) несподіваністю та швидкістю;
 - 2) глибиною, радикальністю і всебічністю;
3. Культурні рамки травми – особливі способи визначення, інтерпретації, вираження або тлумачення травматичних подій за допомогою фонду успадкованих культурних ресурсів.
4. Травматичні симптоми – дисонанс, що виникає через порушення усталених схем поведінки і уявлень, та сигналізує про порушення нормальності у життєдіяльності суспільства.
5. Посттравматична адаптація – чутливість різних соціальних груп до культурної травми. Вплив потенційно травматичних подій може бути якісно протилежним для різних груп: деструктивним та руйнівним для одних, корисним та бажаним для других, незначущим для третіх.
6. Подолання травми – заключна фаза; або початок нового циклу травматичної послідовності, якщо недоопрацьована травма отримує сприятливі культурні умови для появи нового виду травми [5].

Колективна травма, що здатна виринати в історичному досвіді через якийсь час, тісно пов'язана зі способами її репрезентації, які були обрані в культурі [6].

Одним із механізмів повторюваності (циклічності) колективної травматизації і збереження конфліктності в міжгруповій взаємодії є трансгенераційна, тобто міжпоколінна, передача травматичного досвіду, що перетворює його на історичні травми. Імовірність такої передачі тим більша, чим менш опрацьованою є травма на рівні першого покоління, тобто безпосередніх учасників або свідків травматичних подій [2].

Ідентичність особистості є похідною від колективної ідентичності соціального оточення, в якому вона перебуває. Вона є необхідною частиною відчуття приналежності до групи, відчуття спільності. Найбільш інтегруючою ідентифікаційною характеристикою є національна ідентичність, яка йде в комплексі з колективними культурними надбаннями, історією, мовою, віруваннями, звичаями тощо [3].

Американський соціолог Д. Александер стверджує, що колективна травма тісно пов'язана з почуттям дискомфорту, який загрожує груповому відчуттю ідентичності – баченню її носіями спільного майбутнього та суголосного трактування ними власного минулого. Саме тому, аби усвідомити, що соціальна криза є історичною травмою, її потрібно спершу артикулювати як таку, яка загрожує усім носіям вибраної ідентичності.

Подальший процес соціального означення травми, згідно з твердженням Д. Александера, має містити такі етапи [за І. Усатенком (2018)]:

- 1) Заявлення (з англ. Claim-Making).

Це етап озвучення окремими агентами-репрезентантами суспільної групи стану нової соціальної реальності для усієї спільноти. Така нова реальність має бути тісно пов'язана з чіткою вказівкою на причини, що зумовили травматичні події минулого.

2) Поява групи носіїв або групи-носія (з англ. Carrier groups).

«Група-носій» – це суспільна група, члени якої володіють аналогічною ідентичністю, близько сприймають заявлену агентами-репрезентантами культурну травму та вдаються до створення її нових значень у публічній сфері.

3) Означення аудиторії та вибудова ситуації (англ. Audience and Situation).

Вбудовування нарративу травми в трактування конкретної історичної ситуації як шляхом залучення державних інституцій, так і на рівні громадськості.

4) Витворення моделі травми як нового пануючого нарративу (англ. New Master Narrative).

В ході успішного процесу репрезентації колективної травми мають бути віднайдені переконливі відповіді на питання, що стосуються природи болю, пережитого індивідами та / або їхніми предками. Також мають бути запропоновані зрозумілі пояснення становища жертв травми для більш широкої аудиторії (представників цієї ж нації, які не зазнали травматизації, а також представників інших націй) [6].

Проблема подолання власних історичних колективних травм є актуальною для українського суспільства, яке має не тільки продовжити роботу над «старими» травмами, але й водночас вже зараз починати працювати над подоланням тих, історичний контекст яких відбувається сьогодні [4].

Серед колективних травм українців, які ще потребують пропрацювання та інтеграції в історичну пам'ять, є, зокрема, травми кріпацтва, геноциду, концтаборів та депортації.

Колективна травма кріпацтва. Досвід українських історичних реалій кріпацтва, а згодом колгоспної системи, можна порівняти з рабством за своїми психологічними наслідками.

Колективна травма геноциду. Геноцид є однією з найстрашніших колективних травм, і має значні негативні наслідки не лише для травмованого покоління, а й для декількох поколінь нащадків, суттєво позначаючись на всіх сферах соціального життя. Геноцид є яскравим прикладом асиметричної міжгрупової взаємодії, коли одна група-агресор фізично знищує іншу групу-жертву, або створює умови, несумісні з її виживанням.

Колективна травма концтаборів. Проблема примусового позбавлення волі без належних юридичних підстав за своїми наслідками можна також порівняти з проблемами психології рабства. Найяскравішими прикладами таких злочинів є нацистські концентраційні табори і табори для жертв політичних репресій у колишньому СРСР. Жертви нацистських і сталінських концтаборів, які вижили, та їхні нащадки, є носіями подвійної колективної травми: позбавлення волі і геноциду, що позначається на психологічних наслідках травматизації цих груп.

Колективна травма депортації. Колективна депортація, або примусове переселення великих груп людей і навіть цілих народів на іншу територію, була досить поширеною практикою у колишньому СРСР. У 1930-1940-х роках депортація торкнулася 6 мільйонів людей, внаслідок чого від 1 до 1,5 мільйонів загинули. Психологічні наслідки травми депортованих груп вивчено сьогодні недостатньо [2].

Для роботи над колективними травмами та іншими соціокультурними темами розроблено низку методів, в основі яких є програвання моделей людської практики. Серед них – методи дії, які можна застосувати як в індивідуальній терапії, так і в груповій роботі.

Однією із соціально-психологічних технологій, що належить до методів дії, є соціодрама. Цей метод застосовують для практичного опрацювання проблем конфліктної взаємодії в малих, середніх і великих групах людей та інших спільнотах. Метод соціодрами розробив у 30-ті роки ХХ століття Я. Морено. Соціодрама – це виключно груповий метод; вона дієва при подоланні негативних тенденцій групової динаміки, помилкових стереотипів, внутрішньогрупових і міжгрупових конфліктах, упередженому ставленні до інших груп чи цінностей, групових страхах тощо.

Окремим підвидом цього методу є історична соціодрама, покликана працювати з національною та історичною самосвідомістю, національною ідентичністю, історичною пам'яттю, з метою долання наслідків історичних травм [1].

В психотерапевтичній практиці існують дієві методи роботи з історичною пам'яттю та опрацювання колективних травм. Як українцям, так і представникам інших національностей, у яких є травматичний досвід історичних подій, варто почати процес озвучення, визнання та прийняття травм минулого, з метою не допустити розвитку поточних соціокультурних подій до рівня колективної травматизації.

Список використаних джерел

1. Горностаї П. П. Подолання колективних травм у контексті інтеграції України в європейський культурно-історичний простір. *Проблеми політичної психології: збірник наукових праць*. 2022. Вип. 11(25). С. 38-55. DOI: <https://doi.org/10.33120/popp-Vol25-Year2022-86>.
2. Горностаї П. П. Травма жертви і травма агресорів міжгрупових конфліктах. *Проблеми політичної психології: збірник наукових праць*. 2021. Вип. 10 (24). С. 114-133. DOI: <https://doi.org/10.33120/popp-Vol24-Year2021-68>.
3. Кириченко В. Колективні травми українців та національна ідентичність. *Журнал соціальної та практичної психології*. 2024. № 4. С. 56-60. DOI: <https://doi.org/10.32782/psy-2024-4-9>.
4. Маклюк О., Бессонова М. Історичні колективні травми: особливості прийняття та подолання. *ЕМІНАК*. 2023. Вип. 3 (43). С. 272-293. DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2023.3\(43\).670](https://doi.org/10.33782/eminak2023.3(43).670).
5. Суший О. Проблема колективної травми в українському соціумі та пошук стратегій її опанування. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2014. Вип. 6(74). С. 18-32. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32309539.pdf>.
6. Усатенко І. Історична травма: соціально-культурне явище чи новий метанаратив? *Історичні і політологічні дослідження. Спеціальний випуск: доповіді на міжнародній науково-практичній конференції «Трансформації історичної пам'яті»*. 2018. С. 89-96. URL: <https://jhpr.donnu.edu.ua/article/view/5118/5146>.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК НАРОДНИХ КАЗОК ТА МЕНТАЛІТЕТУ ЕТНОСУ НА ПРИКЛАДІ КРИМСЬКИХ ТАТАР

Кожен етнос має характерну для нього ментальність – систему цінностей, рис особистості, образів, притаманних певному народу. Ця система не направлена в одну точку свідомості (релігія, мистецтво, наука і так далі), напряду залежить від культурних та історико-географічних умов розвитку етносу. Ментальність проявляється у домінуючих життєвих настроях, моральних цінностях і вимогах, формах міжособистісних взаємин, суспільній ієрархії, фольклорі. Одним з елементів ментальності є національна ідентичність.

Метою роботи є виявлення взаємозв'язку між народними казками та менталітетом етносу на прикладі кримських татар. Основним завданням є визначення, як саме казки формують національну ідентичність у дитини. Вирішення цього завдання дозволить розширити знання про вплив фольклору на національну ідентичність і, як наслідок, ментальність народу.

Об'єкт дослідження: менталітет кримських татар.

Предмет дослідження: взаємозв'язок між казками та особливостями менталітету народу.

В проведенні емпіричного дослідження використовувалася авторська анкета з питаннями «Які кримськотатарські казки Ви знаєте? Який у них сюжет?», «Яким, на вашу думку, цінностям навчає ця казка?». Також використовувалися методика Рокіча «Визначення ціннісних орієнтацій» і аналіз тексту двох популярних серед кримських татар казок.

Імовірно буде виявлено зв'язок між цінностями, що прищеплюють казки, та менталітетом кримських татар.

Все життя у людини формується національна ідентичність – комплекс уявлень, цінностей, традицій, мовних та культурних особливостей, які визначають приналежність людини до певної національної спільноти. Особливо інтенсивно вона засвоюється в старшому дошкільному віці (6-7 років), так як діти в цей час активно пізнають світ та засвоюють соціальні ролі в ньому, визначають своє місце в суспільстві[5].

Одним із джерел формування національної ідентичності є народні казки, вони закладають основи культурних норм, притаманні їй мораль та етику, звичаї, які дитина неусвідомлено закріплює в своїй особистості [1].

Через казки також можна аналізувати ментальність народу, адже в них віддзеркалюється естетичні та морально-етичні цінності, багатовіковий досвід етносу[6].

Однією з найпопулярніших казок серед кримських татар є «Легенда про золоту колиску» [2, 4]. В ній розповідається про два ханства джінів, що були на території кримських гір. Події відбуваються ще за часів Адама. Перше ханство було вірне Аллаху, поважало його устрій, народ щодня читав п'ятикратну молитву. Друге ж було проти волі Аллаха та поклонялося Іблісу¹. Обидва часто воювали, билися. Шехзаде², наслуховавши описів доньки хана сусідньої держави, закохався неї. Під страхом гніву батька тримав це до останнього в таємниці. Батько, випадково дізнавшись про почуття принца, заборонив сину виходити з палацу, але той, разом з одним з рабів, втік до іншого ханства. Там він вперше побачив Зехру (донька хана) і ще більше в неї закохався, з часом вони одружилися, а хлопець прийняв іслам. Дізнавшись про цей шлюб, невірний хан пішов війною на сусідню державу, що вірна Аллаху. Точилися жорстокі бої, ханство було зруйноване. Вцілілі члени династії в печері Ай-Петрі заховали золоту колиску, що передавалася їм з покоління в покоління, наклавши на неї закляття, що не дає відкрити реліквію тим, чиє серце не палає коханням, відданістю та хоробрістю.

¹ Ібліс – диявол в ісламі

² Шехзаде – титул синів ханів, султанів (принц)

В центрі казки конфлікт між двома ханствами, між батьком та дитиною, внутрішній конфлікт шехзаде, що вимушений обирати між коханням та Батьківщиною. Хлопець кинув виклик родинним цінностям та правилам на шляху свого щастя. Коли ханство Ібліса пішло війною на сусідів, чоловік максимально намагався захистити Зехру та свою дитину, через що був вбитий своїм батьком. Золота колиска символізує спадщину, а закляття - силу кохання, що здатна вистояти найважчі часи. Отож головними цінностями в цій казці є кохання, відданість родині, сміливість, психологічний зріст людини як особистості.

Другою за популярністю казкою серед кримськотатарського народу є легенда про Арзикі [3]. В ній розповідається про молоду дівчину Арзи, що жила разом з батьком, його звали Абій Ага. Він дуже любив свою доньку, захищав її від усіх бід. Коли вона виросла, то всі односельчани ходили свататися до Абій Аги, проте він відмовляв всім, обґрунтовуючи це бажанням віддати заміж свою доньку за коханого. Йшли роки, Арзи ставала все прекраснішою, вона була душею компанії серед своїх подруг. В якийсь день вона зустріла юнака, Еміра, він був з сусіднього села. Вони закохались один в одного та через деякий час пішли просити дозвіл весілля у батька дівчини. Отримавши добро, ті почали з нетерпінням чекати здійснення мрії. Тим часом в Місхор приплив на своєму корблі Алі Баба, злодій, подібний демону, що викрадав молодих дівчат та продавав їх в гареми до Беїв, Пашів, навіть до палацу Султана. Він почав стежити за Арзи, бажаючи за неї велику кількість грошей. В день весілля наречену все-таки викрадають. Рідні горюють за нею, особливо Абій Ага. Дівчину продають в Стамбул, в гарем до султана. Вона народжує від правителя сина, живе в розкоші, проте горює за своїм домом, Батьківщиною. В один ранок Арзи виходить на балкон з сином та стрибає у Босфор, розчиняючись в піні. Там перетворюється в русалку і, з дитиною на руках, повертається на Батьківщину. Там вона довго дивиться на фонтан, біля якого її викрали, на Ай-Петрі. Арзи жадібно пила воду з нього, наче палала від спраги. Довго сиділа вона на березі рідного села, зітхає та зникає в хвилях моря.

В центрі цієї легенди туга за Батьківщиною. Арзи після того, як стала улюбленою наложницею султана, мала все: золото, найкращі сукні, шовк. Проте все одно вона тужила за рідним Кримом. Символічним є те, як дівчина жадібно пила воду з фонтану в рідному Місхорі. Ніби вона хотіла знову пити саме кримську воду, на своїй рідній землі. Прочитавши цю казку, можна зробити висновок, що для Арзи набагато важливішим є родинні зв'язки та справжнє кохання, а не щось матеріальне. Вищесказане впливає з того, що дівчина, хоч і жила в розкоші, сумувала за Кримом.

Також варто виділити те, що в цій казці батько не видав свою доньку відразу заміж проти волі самої Арзи. Це показує те, наскільки він любить її та хоче її щастя.

Головними цінностями в цій казці є любов до рідної землі (патріотизм), щире кохання, любов у родині.

В практичній частині цього дослідження для визначення взаємозв'язку казок та основними цінностями етносу було проведено опитування кримськотатарської спільноти з різних областей материкової частини України. В ньому взяла участь 31 особа. Було використано авторське опитування і методика Рокіча «Визначення ціннісних орієнтацій»

Для аналізу першого питання («Які кримськотатарські казки Ви знаєте? Який у них сюжет?») анкетування було розподілено відповіді опитуваних стосовно того, які казки вони знають і який у них сюжет. В результаті 19 осіб назвали лише узагальнений сюжет казок, 4 – лише назву, 5 – назва з сюжетом, 3 – не відповіли на питання.

Наступним кроком проаналізовано відповіді респондентів на питання «Яким цінностям навчає ця казка?». Загалом було названа 41 цінність. Найпопулярнішою з них була чесність, її згадало 8 осіб. Працьовитість згадало 7 осіб; мудрість, повагу до старших, сімейні цінності, доброту і справедливість – 6; сміливість, освіченість, кмітливість – 5. Патріотизм і повага до традицій згадувалися 4 рази, підтримка ближнього і наполегливість – 3. На діаграмі (рис.1) можна побачити, що було згадано 2 рази 7 цінностей, 1 раз – 18.

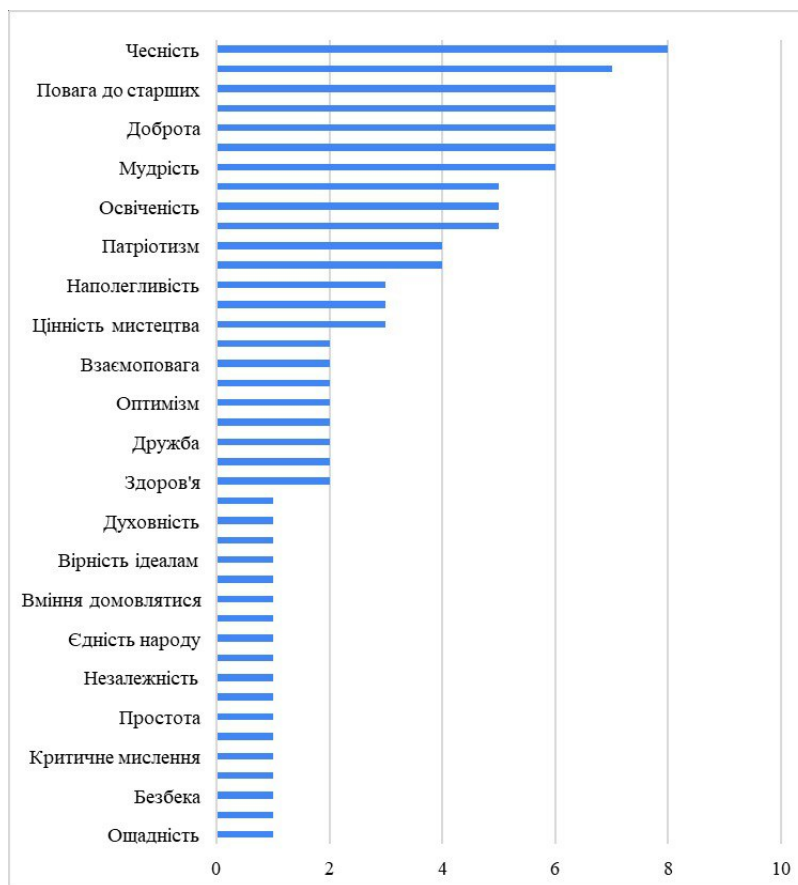

Рис. 1. Результати анкетування, питання «Яким, на вашу думку, цінностям навчає ця казка?»

За результатами найбільшу роль в системі термінальних цінностей (рис. 2) відіграє мудрість (для розрахунку використовувався реверсивний спосіб, тобто найменша кількість балів відповідає найвищим позиціям в ієрархії цінностей). В системі інструментальних цінностей (рис. 3) – чесність. Останніми були розваги (рис.2) та непримиренність (рис. 3) до недоліків. Цих цінностей не було згадано. З цього можна зробити висновок, що в контексті найменш і найбільш важливого ціннісного наповнення казки та цінності мають зв'язок.

Якщо подивитися на інші цінності на рисунку 2 і 3 та порівняти їх зі згаданими цінностями, то виходить, що більшість відповідають одне одному (ті, що знаходяться нижче на рисунках 2 і 3 відсутні або їх згадували малу кількість раз на рисунку 1). Також цінності з казок, що були розглянуті в теоретичній частині, також згадуються на діаграмах.

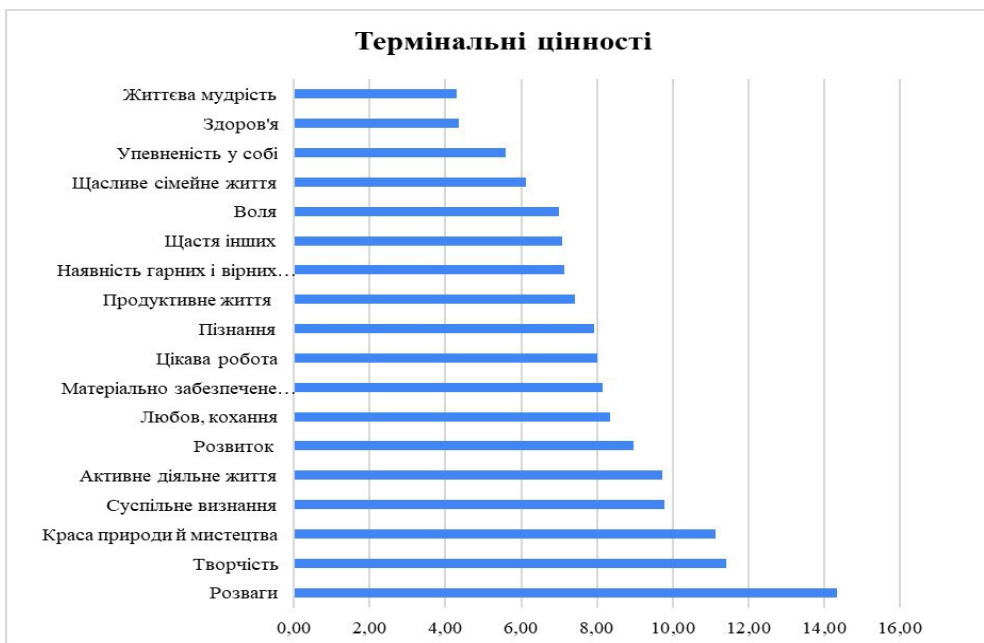

Рис. 2. Термінальні цінності загальної групи (за методикою Рокіча)

Рис. 3. Інструментальні цінності загальної групи (за методикою Рокіча)

Висновок: Зі зробленої роботи випливає, що ментальність народу (яка включає в себе ціннісні орієнтації) дійсно має взаємозв'язок із народними казками, які читала особистість. Базовими цінностями досліджених кримських татар виступають здоров'я, щасливе сімейне життя, щастя інших, продуктивне життя, цікава робота (з термінальних цінностей), чесність, відповідальність, самоконтроль, раціоналізм і ефективність у справах (з інструментальних цінностей).

Список використаних джерел

1. ALTIN BEŞİK - Yeniden Ergenekon. *Yeniden Ergenekon*.
URL: <https://yenidenergenekon.com/182-altin-besik/>

2. KIRIM V. Arzi Kız Efsanesi - Vatan KIRIM. *Vatan KIRIM*. URL: <https://www.vatankirim.net/arzi-kiz-efsanesi-582/>
3. Qırım Efsaneleri. Lviv : ТзОВ "Растр-7", 2020. 23 p.
4. Дмитрик Р. Українські народні казки у сценічному просторі сьогодення як фактор формування національно-культурної ідентичності особистості. *Редакційна колегія*. 2024. С. 61–64.
5. Дятленко Н. Вплив казки на формування особистості дитини: моральний аспект. *Щомісячний спеціалізований журнал "Вихователь-методист дошкільного закладу"*. 2012. № 7. С. 20.
6. Негрій І. Формування національної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку як основа захисту їх культурних прав.". *Новини університету - МДПУ*.

СЕКЦІЯ 2. ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ

Антонів Олена Тарасівна

*Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів,
філософський факультет, студентка 1-го року навчання, 053: Психологія*

ОСОБИСТІТЬ У ПАСТЦІ МИНУЛОГО: ТРАВМАТИЧНЕ ЯДРО ТА МЕХАНІЗМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ В ОБРАЗІ ЕЛЬЗИ З ФІЛЬМУ «КРИЖАНЕ СЕРЦЕ»

Персонаж Ельзи із фільму «Крижане серце» можна розглядати як приклад особистості, яка переживає глибоку психологічну травму в дитинстві та внаслідок цього формує своє "Я" навколо травматичного ядра. Сучасна психотравматологія акцентує увагу на тому, що дитячі психотравми можуть формувати структуру особистості, перетворюючи болісний досвід на так зване "травматичне ядро". Такий досвід, будучи неінтегрованим у цілісний нарратив особистості, впливає на сприйняття себе, формування міжособистісних стосунків і використання психологічних захистів. Яскравою ілюстрацією цих процесів може слугувати персонаж Ельзи.

Згідно з дослідженнями Бессела ван дер Колка, психологічна травма фіксується в тілі й свідомості, створюючи замкнутий емоційний центр, що впливає на поведінку, сприйняття себе й світу. Травматичні події залишають слід не лише в пам'яті, а й у нервовій системі, викликаючи зміни у поведінці, мисленні, тілесному відчутті. У випадку Ельзи цей центр формується внаслідок неусвідомленого почуття провини за випадкове поранення сестри Анни, яке стає символом втрати контролю над власними здібностями. Після цього героїня чує від батьків ключове послання: «приховуй свої емоції, стримуй себе, щоб не завдати шкоди іншим», запевняючи себе, що її емоції, які пов'язані з її силою є небезпечними. У контексті травми, її емоції асоціюються з небезпекою та руйнуванням, що запускає: відмову від емоційного вираження такі як стриманість та мовчазність, самоконтроль до патологічного рівня, первинне почуття провини та сорому, що пізніше стають центральними афектами ПТСР [3].

Анна Фройд класифікувала базові захисні механізми Еґо, які діти використовують для збереження внутрішньої стабільності. У випадку Ельзи ми можемо простежити щонайменше п'ять ключових механізмів. Витіснення – найбільш базовий механізм вченої. У Ельзи він проявляється вже в дитинстві, коли її змушують «забути», що вона має здібності і «ніколи не відчувати страху». Її здатність викликати лід стає витісненою разом із емоціями, які її супроводжують: страх, збудження, радість. Це витіснення частини своєї ідентичності, що сприяє відокремленню емоційного «Я» від «функціонального Я». Наступним є – ізоляція афекту. Ельза пригнічує емоційні реакції, відокремлюючи події від переживань. Вона пам'ятає, що сталося з Анною, але ніби не відчуває цього – емоція страху, провини або жалю не виражається. Це типова ізоляція афекту, яка знижує емоційний вплив болючого досвіду. Далі йде – уникання. Анна Фройд вказує, що діти можуть уникати тригерів болісного досвіду. В Ельзи це буквально: вона уникає сестри, людей, урочистостей, контакту. Це не просто соціальна тривожність – це глибокий захист від переживання внутрішнього конфлікту, пов'язаного з її травматичним ядром. Наступним є проєкція. Ельза приписує іншим свої страхи: вона боїться, що її не приймуть, але перекладає це на світ — «вони не зрозуміють», «вони мене засудять». Це типова проєкція у дитини, яка не може розпізнати, що ці страхи є її внутрішніми, і переносить їх на зовнішній світ. І останнє – це сублимація. Хоч менш типовий для дитини, цей механізм у Ельзи проявляється у дорослому віці, коли вона створює крижаний замок як акт, який трансформує її страх й ізоляцію у символ контролю, краси та автономії. Це приклад високого рівня захисту, який за Анною Фройд і пізніше за Дж. Вайлантом, сигналізує про психологічне зростання [1, с. 4].

Тепер розглянемо трьохетапну модель зцілення травми, яку запропонувала Джудіт Герман. Вона складається з трьох послідовних фаз, які дозволяють людині повернути собі почуття внутрішньої цілісності та безпеки.

«Відновлення контролю над тілом і середовищем як передумова для зцілення.» [2, с. 159] - говорила вчена. Перший крок - це створення фізичного і психологічного простору, де людина

почувається в безпеці. Це включає: уникнення тригерів, стабілізацію емоцій, встановлення меж. Без цього неможливо перейти до роботи з травматичними спогадами. У випадку Ельзи, після розкриття її сили під час коронації, що було як травматичний спалах, вона втікає далеко до гір і створює свій замок. Цей ізольований простір — символічна «фортеця безпеки», де її ніхто не осуджує, і де вона не загрожує іншим. Вперше вона отримує контроль над простором, тілом, здібностями, що дає їй відчуття стабільності, але водночас це ще не повне зцілення, бо безпека побудована на униканні й самотності.

«Людина має повернутися до травматичного досвіду, визнати його, оплакати втрати та включити цей досвід у свою історію.» [2, с. 175] - пам'ять і скорбота за словами вченої є найскладнішою стадією. Людина усвідомлює, що сталося, перестає заперечувати чи уникати минуле, і емоційно проживає свою втрату. Цей етап пов'язаний із катарсисом — глибоким емоційним очищенням. Пісня «Let It Go» — ключовий акт визнання травми та інтеграції витіснених частин «Я». У пісні вона співає, що більше не заперечує свою силу, не соромиться її, а приймає як частину себе. Це момент катарсису, коли енергія, яка роками витрачалась на стримування, трансформується у творення. Вона відчуває сум за втрачене дитинство, за втрачений зв'язок з сестрою — але вже не втікає від цього болю, а приймає його.

«Мета — повернути людині здатність жити у світі, встановлювати здорові стосунки, довіряти, любити та бути любленим.» [2, с. 211] - третій етап, який виділяла вчена. Тут особистість починає заново будувати ідентичність поза межами травматичного досвіду. Вона повертається до стосунків, реалізує себе, знаходить сенс. Це ми можемо побачити, коли Ельза у кінці фільму відновлює зв'язок із сестрою Анною, яка її безумовно приймає. Цей акт любові дозволяє Ельзі інтегрувати свої здібності в соціальний контекст — вона вчиться контролювати силу не через страх, а через любов і співпереживання. Вона знову відкриває палац і приймає себе як соціальну істоту, здатну на зв'язок, а не ізоляцію. Таким чином, сила, яка була джерелом травми, стає інструментом контакту, гри та гармонії [2].

Через призму ідей Анни Фройд, Бессела ван дер Колка та Джудіт Герман образ Ельзи постає як глибока метафора дитячої психотравми, її наслідків і шляху до зцілення. Її історія — це ілюстрація: як Его захищається через витіснення й регресію, як тіло й психіка реагують на незавершену травму, як зцілення можливе через прийняття, емоційне вивільнення та відновлення стосунків.

Список використаних джерел

1. Freud A. Ego and mechanisms of defence. New York : International Universities Press, Inc., 1936. 179 p.
2. Herman, J. L. Trauma and recovery: The aftermath of violence – from domestic abuse to political terror. New York: Basic Books, 1992. 276 p.
3. Van der Kolk, B. A. The body keeps the score: Brain, mind, and body in the healing of trauma. New York: Viking, 2014. 443 p.
4. Vaillant, G. E. Ego mechanisms of defense: A guide for clinicians and researchers. Washington, DC: American Psychiatric Press, 1992. 427 p.

ПРОКРАСТИНАЦІЯ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

У контексті динамічних соціокультурних змін, високого темпу життя та зростаючих вимог до особистісної ефективності, прокрастинація може претендувати на «статус» одного з найбільш характерних психологічних феноменів сучасності. Загалом її визначають як схильність до систематичного відтермінування виконання важливих завдань, попри усвідомлення негативних наслідків такої поведінки. Не зважаючи на те, що явище прокрастинації тривалий час ототожнювалося зі звичайною побутовою звичкою або проявом ліні, сьогодні вона все частіше інтерпретується як багатовимірне явище, що охоплює емоційні, когнітивні, мотиваційні та поведінкові властивості особистості. Актуальність вивчення прокрастинації зумовлена її широким розповсюдженням у різних сферах життєдіяльності, а також негативним впливом на особистісний розвиток, професійну самореалізацію та психоемоційний стан людини. Водночас, попри зростаючу кількість емпіричних досліджень, прокрастинація залишається складним і недостатньо вивченим явищем. Особливої уваги потребують питання виокремлення психологічних детермінант прокрастинації, особливостей переживання внутрішніх конфліктів людей, які схильні до прокрастинації, можливості цілісного теоретичного осмислення даного феномену тощо.

Одним із перших, хто системно досліджував феномен прокрастинації, був Н. Мілгрем, який розглядав її як складне мотиваційне явище, тісно пов'язане з емоційним уникненням. У його концепції прокрастинація постає як спосіб відтермінування завдань з метою зменшення психологічного дискомфорту, що виникає у зв'язку з обов'язками або страхом невдачі. Дж. Бурка та Л. Юен наголошують на ролі внутрішніх конфліктів, зокрема страху перед успіхом або відповідальністю. Вони підходять до проблеми з позиції когнітивно-поведінкової терапії та акцентують увагу на формуванні установок, що сприяють відкладанню діяльності. Дж. Феррарі та Д. Тайс зробили суттєвий внесок у емпіричне вивчення прокрастинації як хронічної поведінкової стратегії. Зокрема, Дж. Феррарі розглядає хронічну прокрастинацію як стабільну особистісну рису, що супроводжується труднощами з саморегуляцією, унікаючими стратегіями поведінки та тривалим стресом. Д. Тайс досліджував прокрастинацію у зв'язку з емоційною регуляцією, доводячи, що відкладання може бути способом уникнення негативних емоцій. П. Стіл запропонував інтегративну модель прокрастинації як дефіциту саморегуляції.

Загалом, можемо сказати, що згідно досліджень Н. Мілгрем, прокрастинація є реакцією на стрес, викликаний складністю завдань або страхом невдачі [4]. Дж. Бурка та Л. Юен розглядають її як захисний механізм при нестабільній самооцінці, коли особа уникає певного виду діяльності, що може поставити під сумнів її компетентність. Схожої думки дотримуються Дж. Феррарі та Д. Тайс, акцентуючи, що прокрастинація найчастіше виникає у ситуації, коли перед особою ставлять завдання вищої складності та значущості [3]. П. Стіл вважає, що прокрастинація це своєрідний усвідомлений спосіб відкласти виконання завдань попри ймовірні негативні наслідки. Згідно його переконань, прокрастинація має тісний зв'язок із такими особистісними характеристиками, як схильність до відволікання та імпульсивність. Життєві обставини, що порушують звичний перебіг подій, здатні істотно впливати на емоційний стан людини, провокуючи імпульсивні рішення та ускладнюючи здатність до прогнозування власної поведінки в майбутньому. У цьому контексті С. Стіл розглядає прокрастинацію як форму порушення саморегуляції, наголошуючи, що саме дисфункція механізмів саморегуляції є її ключовим підґрунтям [5].

Особи, схильні до прокрастинації, послідовно надають перевагу короткостроковій вигоді, жертвуючи довготривалими цілями. Така поведінкова тенденція відображає ключову ознаку недостатньої саморегуляції [1, с. 281]. Подібну позицію висловлює й Дж. Феррарі,

зазначаючи, що у межах часових обмежень і необхідності виконання завдань прокрастинатори зазвичай стикаються з труднощами регуляції власної активності [2]. Він розглядає прокрастинацію як хронічний феномен, здатний зумовити тривалий стресовий стан. Хронічні прокрастинатори схильні до цілеспрямованого відкладання дій, що часто супроводжується намаганням стратегічно контролювати сприйняття їхньої поведінки з боку інших. Вони демонструють перфекціоністські риси, витрачаючи менше часу на підготовку, глибоке опрацювання завдань і, водночас, недооцінюють обсяг часу, необхідного для їх успішного виконання.

Згідно переконань С. Блаттом і П. Квінленом хронічна прокрастинація формується через неспроможність орієнтуватися в майбутньому. Страх перед невдачею або критикою з боку інших спричиняє уникнення діяльності, яка потребує відповідальності. Численні дослідження також вказують на вплив виховання на схильність до прокрастинації. Наприклад, авторитарний стиль виховання, надмірні вимоги батьків щодо успіхів дитини, емоційна відстороненість – все це сприяє формуванню тривожності та страху перед ймовірною невдачею. У дорослому віці це проявляється у відкладенні завдань, які викликають внутрішнє напруження, пов'язане з оцінюванням. А. Бандура, у свою чергу пояснював прокрастинацію як результат низької самомотивації, що виникає через сумніви в особистісній ефективності. Цей фактор поєднується із страхом не виправдати чийсь очікування, що може провокувати відкладання справ з метою уникнення можливої невдачі. Така поведінка також може бути наслідком перфекціонізму.

Висновок. Отже, бачимо, що прокрастинація є стійкою поведінковою тенденцією, що виявляється у перевазі короткотермінових задоволень над досягненням довгострокових цілей. Її поява тісно пов'язана з порушеннями саморегуляції, імпульсивністю, недооцінкою часу та перфекціоністськими настановами. Хронічні прокрастинатори, як правило, відкладають діяльність, водночас намагаючись зберігати позитивне враження про себе, що лише посилює рівень стресу та знижує ефективність. Прокрастинація залишається одним із найактуальніших феноменів сучасної психології, що вимагає подальшого теоретичного осмислення та емпіричного вивчення. Перспективними напрямками дослідження є аналіз зв'язку прокрастинації з емоційною регуляцією, формуванням особистісної ідентичності та цифровим середовищем. Особливої уваги потребує розробка ефективних психологічних стратегій подолання прокрастинаційної поведінки в контексті самореалізації особистості.

Список використаних джерел

1. Бурка Дж. Б., Юен Л. М. Прокрастинація. Чому ви вдаєтеся до неї та що можна зробити з цим вже сьогодні. Львів: Видавництво Старого Лева, 2019. 400 с.
2. Ferrari J. R., Barnes K. L., Steel P. Life regrets by avoidant and arousal procrastinators: Why put off today what you will regret tomorrow? *Journal of Individual Differences*. 2009. Vol. 30, №3. P. 163–168.
3. Ferrari, J.R., Tice, D.M. Procrastination as a self-handicap for men and women: a task-avoidance strategy in a laboratory setting. *Journal of Research in Personality*, 2000. Vol. 34 P. 73–83.
4. Milgram N. A., Marshevsky S., Sadeh C. Correlates of academic procrastination: discomfort, task aversiveness and task capability. *Journal of Psychology*, 1995. Vol. 129. №2. P. 145-155.
5. Steel, P., & Ferrari, J.. Sex, education and procrastination: An epidemiological study of procrastinators' characteristics from a global sample. *European Journal of Personality*, 2013. 27(1), 51-58.

ОСОБИСТІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСІБ СТУДЕНТСЬКОГО ВІКУ, СХИЛЬНИХ ДО СУЇЦИДАЛЬНИХ РЕАКЦІЙ

На сучасне студентство припали тяжкі часи, сувора реальність наймасштабнішої війни за останні 80 років докорінно змінює долі. Постійна інфляція, відключення світла, ракетні та дроніві обстріли, новини про численні воєнні злочини московитів впливають на емоційний стан усіх українців. У багатьох студентів рідні зі зброєю в руках боронять нашу незалежність, у частини з них ворог відібрав найрідніших.

У таких умовах сучасній молоді доводиться здобувати вищу освіту, а також всіма можливими способами підтримувати військо. Такий швидкий плин життя змусив «швидше подорослішати» багатьох студентів. Нещодавно стало відомо, що одна зі студенток Львівського національного університету імені Івана Франка покінчила життя самогубством. Що саме стало причиною цього вчинку залишається таємницею. Однак сам вчинок спонукає досліджувати суїцидальні реакції серед студентів, аби в майбутньому мати змогу вчасно запобігати спробам піти з життя. За даними Державної служби статистики України у 2021 році навмисне ушкодження стало причиною смерті у 394 осіб (139 віком віком 15-19, 255 віком 20-24) [3]. Такі великі цифри лише підкреслюють важливість цього дослідження.

Зі словом самогубство, а також із його синонімом англomовного походження — суїцид — у сучасному інформаційному просторі стикається практично кожна людина. Ці терміни, як правило, використовуються для позначення акту добровільного позбавлення себе життя. У науковій літературі самогубство розглядається як складне соціально-психологічне явище, що має багатовимірну природу, зумовлену взаємодією біологічних, психологічних, соціальних, культурних та економічних чинників.

Попри поширеність терміну, саме явище досі залишається однією з найбільш стигматизованих тем у суспільстві. Часто воно супроводжується упередженими уявленнями та браком ефективної комунікації щодо проблем ментального здоров'я. За даними результатів авторської анкетування, яке проводилось в одному зі ЗВО України, 97,7% респондентів розуміють, що таке «суїцидальна поведінка», а 18,6% вважають себе схильними до такої поведінки [5, с. 405-406.] .

Суїцид стає «звичною» формою поведінки, що відображає реакцію на кризові ситуації житті. Жан-Ет'єн Ескіроль визначив самогубство як патологію, що призводить до негативних змін в різних органах людини [7 с. 217]. Сам термін було введено в 1947 році італійським психологом, Г. Дезе. Однак для дослідження даної поведінки потрібне наукове розуміння такої поведінки. Тут варто зазначити, що самогубство – крайній прояв автоагресивної поведінки. Така поведінка включає всі дії, які спрямовані на завдання шкоди суб'єктові, тобто тому, хто їх чинить. І саме за характером шкоди розрізняють її форми. Внутрішня форма суїцидальної поведінки, як правило, пов'язана з переживаннями, думками та намірами, які ще не перейшли у фазу реалізації. Водночас за наявності вольового компонента — тобто свідомого рішення або імпульсу до дії — вона може трансформуватися у зовнішню форму. Зовнішня форма, у свою чергу, передбачає конкретні дії, спрямовані на завдання шкоди власному тілу. Однією з найпоширеніших форм такої поведінки є автоагресія, більш відома під терміном «self-harm».

Self-harm — це навмисне заподіяння фізичної шкоди самому собі без явної мети позбавлення життя. Ця поведінка може проявлятися у вигляді порізів на шкірі, зокрема на кінцівках, висмикування волосся (трихотиломанія), нанесення ударів по тілу або інших форм самоушкодження. Подібні дії часто виконують функцію емоційного розвантаження, слугують способом зниження внутрішньої напруги або є проявом глибоких психоемоційних розладів. Незважаючи на відсутність безпосередньої суїцидальної мети, self-harm вважається потенційним предиктором суїцидальної поведінки, оскільки вказує на високий рівень

психологічного дистресу [6, с.1002]. Схожим за значенням поняттям є і «суїцидальні реакції», однак вони мають певні відмінності у структурі й динаміці прояву. Зокрема, суїцидальні реакції не лише включають емоційно-афективну складову, але й характеризуються наявністю виражених когнітивних феноменів. Йдеться, насамперед, про специфічні думки, переконання та оцінки, що формуються у свідомості особи в контексті глибокої життєвої кризи або психологічної дестабілізації. Когнітивні елементи таких реакцій можуть проявлятися у вигляді нав'язливих суїцидальних думок, катастрофічного мислення, переконань у власній нікчемності або неспроможності вплинути на ситуацію. У багатьох випадках це супроводжується звуженням поля свідомості, що обмежує здатність людини бачити альтернативні шляхи вирішення проблеми, що переживається. Таким чином, когнітивний компонент відіграє ключову роль у формуванні суїцидальних намірів, оскільки саме він часто слугує основою для прийняття рішення про можливість або доцільність припинення власного життя.

Суїцидальна поведінка серед молоді – «деструктивний спосіб виходу та реагування на кризові ситуації в житті» [2]. За даними Хрущ О. В., поширеність суїцидальної поведінки серед студентів коливається від 1,3% до 32,7%. Крім того, приблизно від 6,4% до 9,5% студентів коледжів/університетів серйозно думають про вчинення суїциду, і від 1,3% до 1,5% зробили спробу вчинення самогубства наприкінці навчального року. Серед методів вчинення самогубства найчастіше фіксуються випадки передозування наркотичними засобами, отруєння, повішення, стрибки в колодязі та інші. До трійки найбільш поширених способів вчинення самогубства серед молоді належать вогнепальна зброя (46%), удушення (37%) та отруєння (8%). Більшість підлітків використовували повішення як спосіб вчинення суїциду. При цьому воно частіше відзначається у чоловіків, а жінки надають перевагу отруєнню [8].

Український вчений Усик Дмитро в своєму дослідженні виокремив ще одну важливу тенденцію суїцидальної поведінки в осіб студентського віку. У юнацькому віці суїцидальна поведінка часто пов'язана саме з освітніми викликами та труднощами, які виникають у процесі навчання у закладі вищої освіти. Особливо вразливими періодами є три основні етапи, що супроводжуються психологічними кризами: перша — це адаптація до нових академічних умов та самостійного способу життя, яка характерна для першокурсників; друга — криза середини навчання (на 2–3 курсах), коли виникає втома, емоційне вигорання та сумніви щодо обраного фаху; третя — криза завершення освітнього процесу, коли постає необхідність виходу в нову соціальну реальність і прийняття життєво важливих рішень щодо майбутньої кар'єри [6].

Щоб зрозуміти, які негативні риси домінують у студентів з високим рівнем схильності до суїцидальних реакцій, було проведено дослідження. У Google-форму були додані питання трьох діагностичних методик:

1. Методика виявлення груп ризику (пер. Терищук Н. В.) [4 с.127];
2. Оцінка схильності до суїцидальних реакцій (пер. Агаєв Н. А. та інші при НДЦ ГП ЗСУ) [1];
3. Міні-мульти (Кінканнон) [4 с.67].

Весь вище описаний діагностичний інструментарій був використаний для дослідження вибірки осіб студентського віку (16-23 років), яким було запропоновано пройти опитування у Google-формі. Серед досліджуваних були студенти НУ ЛП, ЛьвДУВС, КНУ ім. Тараса Шевченка. Однак більшість досліджуваних навчаються в ЛНУ ім. Івана Франка. Загалом у дослідженні взяло участь 117 студентів. Але, так як, у в анкеті були питання, які мали перевіряти якість даних відповідей, до етапу статистичної обробки результатів було взято відповіді лише 97-ми студентів, 77 з яких жінки, а 20 чоловіки. Така різниця спричинена труднощами збору досліджуваних.

Спершу було проведено кластеризацію на основі Методики виявлення груп ризику, яка виявляє життєві сфери, у яких є труднощі.

На рисунку 1 наведені р-значення, які демонструють, що в представників кластеру 1 та 2 є статистично значуща різниця в 3 з 4 груп ризику. Оскільки р-значення у шкалі агресивності більше 0,05, відмінностей немає. Такий результат є цілком передбачуваним та зрозумілим,

оскільки проблеми з довірою до людей і невпевненість у собі не дозволятимуть проявляти агресію, в той час як відсутність негативного досвіду не провокує появу агресії в людини.

Variable	Analysis of Variance (Курсова Боднар (1))					
	Between SS	df	Within SS	df	F	signif. p
Відносини в сім'ї	37,40602	1	58,59398	95	60,64739	0,000000
Агресивність	0,00604	1	95,99397	95	0,00597	0,938555
Довіра до людей	41,11453	1	54,88547	95	71,16419	0,000000
Невпевненість у собі	39,28270	1	56,71730	95	65,79750	0,000000

Рис. 1. Аналіз відмінностей між представниками різних кластерів у досліджуваних шкалах

Далі був проведений порівняльний аналіз із використанням критерія Манна-Вітні, оскільки досліджувані шкали не мають нормального розподілу (рис. 2).

variable	Mann-Whitney U Test (Курсова Боднар (1))						
	Rank Sum Високий	Rank Sum Низький	U	Z	p-value	Z adjusted	p-value
Шкала оцінок схильності до суїцидальних реакцій	2767,500	1985,500	760,5000	2,994381	0,002750	3,006782	0,002640
Рівень прояву	2663,500	2089,500	864,5000	2,243982	0,024834	2,411929	0,015869

Рис. 2. Результати порівняльного аналізу (на основі критерію Манна-Вітні)

P-значення менше 0,05, що говорить про те, що існує статистична відмінність. Шкала оцінок схильності до суїцидальних реакцій містить сірі бали після підрахунку, тоді як рівень прояву представлений різними рівнями (напр.: «Вище середнього», «Середній», «Низький»). Рівень прояву було додано для додаткового контролю.

Рангова сума в досліджуваних з кластеру, який характеризується високими результатами за шкалами груп ризику, істотно більша. Це означає, що у студентів, у яких більш виражені рівні за групами ризику, спостерігатиметься вища схильність до суїцидальних реакцій.

Далі досліджуваних було поділено на 4 групи за рівнем схильності до суїцидальних реакцій та проведено порівняльний аналіз за шкалами з методики Міні-мулт.

variable	Mann-Whitney U Test (Дані Курсова Боднар (1))						
	Rank Sum Низький	Rank Sum Вище середнього	U	Z	p-value	Z adjusted	p-value
Іпохондрія HS	435,5000	267,5000	29,50000	-3,39836	0,000678	-3,40848	0,000653
Депресія D	408,0000	295,0000	2,00000	-4,37185	0,000012	-4,38801	0,000011
Істерія Hy	442,0000	261,0000	36,00000	-3,16827	0,001534	-3,19797	0,001384
Психопатія Pd	437,0000	266,0000	31,00000	-3,34526	0,000822	-3,34844	0,000813
Параноїдальність Pa	429,0000	274,0000	23,00000	-3,62846	0,000285	-3,66580	0,000247
Психостенія Pt	440,0000	263,0000	34,00000	-3,23906	0,001199	-3,25844	0,001120
Шизоїдність Se	451,0000	252,0000	45,00000	-2,84967	0,004377	-2,87379	0,004056
Гіпоманія Ma	450,0000	253,0000	44,00000	-2,88507	0,003914	-2,88832	0,003873

Рис. 3. Результати порівняльного аналізу у студентів з різним рівнем схильності до суїцидальних реакцій (на основі критерію Манна-Вітні)

Результати, наведені в таблиці 3, демонструють, що особам студентського віку з високим рівнем схильності до суїцидальних реакцій будуть притаманні всі досліджувані риси особистості: іпохондрія, депресія, істерія, психопатія, параноїдальність, психостенія, шизоїдність та гіпоманія.

У ході проведеного емпіричного дослідження було виявлено, що схильність студентів до суїцидальних реакцій тісно пов'язана з наявністю виражених ризиків. Зокрема, статистично значущі відмінності між кластерами з різним рівнем труднощів підтвердили, що особи з високим рівнем негараздів у життєвих сферах демонструють вищу схильність. Рангова сума у цієї групи була суттєво більшою, що свідчить про глибшу внутрішню дестабілізацію та підвищену психологічну вразливість. Особливо вагомим є висновок, що особи з високим рівнем схильності до суїцидальних реакцій демонструють підвищену вираженість таких особистісних характеристик, як іпохондрія, депресивність, істерія, психопатія, параноїдальність, психастенія, шизоїдність і гіпоманія. Ці результати не лише підтверджують внутрішню психологічну вразливість таких осіб, а й створюють передумови для глибших міждисциплінарних досліджень у сфері психічного здоров'я.

Узагальнюючи, результати дослідження підтверджують актуальність вивчення комплексу індивідуальних і соціальних чинників, що можуть зумовлювати схильність до суїцидальних реакцій у студентської молоді. Вони також підкреслюють потребу в цілеспрямованій психологічній підтримці та розробці ефективних превентивних програм у сфері ментального здоров'я. Численні виявлені зв'язки можуть слугувати підґрунтям для формулювання нових гіпотез і побудови якісніших дослідницьких моделей у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Збірник методик для діагностики негативних психічних станів військовослужбовців : метод. посіб. / Н. І. Агаєв та ін. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2016. 89 с.
2. Баришева О. Суїцидальна поведінка студентів як соціально-психологічне явище. *Наукові праці міжрегіональної академії управління персоналом. психологія*. 2009. № 1. С. 157–164.
3. Держ. служба статистики України. Причини смерті населення України у 2021 році. *IIS Windows Server*.
4. Лемак М., Петрище В. Психологу для роботи: діагностичні методики : збірник. 2-ге вид. Ужгород : Вид-во Олександри Гаркуші, 2012. 616 с.
5. Марущак А. П. Схильність до суїцидальної поведінки у студентської молоді віком від 19 до 23 років : матеріали міжнародної конференції. *Topical aspects of modern scientific research*. 2023. С. 405–411.
6. Усик Д. Б. Особливості суїцидальної поведінки у підлітковому та юнацькому віці (результати експериментального дослідження). *Scientific achievements of modern society*. 2020. С. 1001–1009.
7. Федоненко А. Ю., Балецька С. І. Суїцидальні настрої серед студентів світу: причини, способи запобігання. *Innovations and prospects of world science*. 2022. С. 217–221.
8. Хрущ О. В. Теоретичні засади вивчення феномену суїцидальної поведінки у студентської молоді. *Modern science: innovations and prospects*, м. Стокгольм, 18 трав. 2022 р. Стокгольм, 2022. С. 172–176.

ПСИХОЛОГІЧНА РЕСУРСНІСТЬ ОСІБ З РІЗНОЮ СИЛОЮ РЕЛІГІЙНОЇ ВІРИ

Сучасний світ наповнений викликами, які вимагають від людини значних внутрішніх сил для подолання труднощів. Українське суспільство, зокрема, перебуває у стані тривалої кризи, спричиненої війною, соціально-економічною нестабільністю, вимушеним переселенням та глибокими трансформаційними процесами. У таких умовах психологічна ресурсність особистості стає визначальним чинником адаптації до нових реалій, збереження ментального здоров'я та підтримці функціонування як окремої особистості, так і суспільства в цілому.

Релігія, як культурний та соціальний феномен, відіграє значну роль у житті багатьох людей, впливаючи на їхню систему цінностей, спосіб мислення та емоційний стан. Віра допомагає формувати світогляд, що сприяє більшій впевненості у власних силах, усвідомленню сенсу життя та впорядкуванню емоційного стану.

Протягом більшої частини ХХ століття релігія зазнавала критики. Зигмунд Фройд інфантилізував її. Комунізм засуджував її. Бог ніколи не являвся вічно чекаючому Году. Філософи і навіть деякі теологи, особливо після Освенцима, казали, що Бог мертвий. Упродовж тривалого часу релігія здавалася забуттю і втрачала свій вплив, але згодом вона ніби «ожила», а духовність стала ще помітнішою. Релігійні цілителі почали обіцяти зцілення від різноманітних хвороб, а книги та статті сміливо заявляли, що ті, хто відвідує церкву та молиться, живуть довше й здоровіше. Але чи може це справді бути правдою — чи це просто занадто добре, щоб бути істинним? І головне — чи справді релігія може бути настільки помічною і в наш час?[6]

Однією з ключових функцій релігії в житті людини є надання сенсу її існуванню. Релігія часто розглядається як джерело відповідей на фундаментальні питання буття, що дозволяє індивіду віднайти своє місце у світі. У межах одного з досліджень, у якому взяли участь понад 2000 осіб, респондентів запитали про причини їхньої релігійності. Найпоширенішою відповіддю було твердження, що «релігія надає життю сенс» [5]. Інші дослідження також показали, що релігійна причетність може значною мірою впливати на відчуття мети в житті. Наприклад, Раймон Палуціан зазначає, що для релігійних людей релігія може бути важливим джерелом смислу та мети, оскільки дає їм чітке уявлення про свою роль у світі, а також сприяє відчуттю контролю над життям. Це, в свою чергу, допомагає їм відчувати себе більш впевненими та стійкими в складних життєвих ситуаціях [8].

Також, ряд досліджень виявив, що релігійна віра корелює з впевненістю у тому, що світ має внутрішній порядок і справедливість. Релігійні люди схильні вірити в те, що події в житті відбуваються відповідно до певного морального чи духовного порядку [11]. У праці “Religiousness and derogation of an innocent victim” також підтверджується дана теза і зазначається, що релігійна віра може бути механізмом підтримки психологічного благополуччя через збереження віри у справедливість навколишнього світу [12].

Свобода від хвилювань, захист від болю, звільнення від почуття провини та невпевненості в собі, запевнення, що життя не підштовхне людину за межі витривалості — ось основні цілі релігії для багатьох розумів. Це був погляд Зигмунда Фрейда. Він вважав, що релігія пропонує два види комфорту: захист від небезпек зовнішнього світу та захист від небезпек, пов'язаних із власними внутрішніми потягами людини [9, с. 49].

Зигмунд Фройд вважав, що люди звертаються до релігії несвідомо, відчуваючи безпорадність перед катастрофами, хворобами та смертю. Релігія, за ним, дарує розраду та тимчасове полегшення від тривоги через ритуали, спільні зібрання та пояснення світу, що

знижують екзистенційну невизначеність. Однак Фройд розглядав релігію як ілюзію, що лише тимчасово захищає людину, але має бути замінена наукою та раціональним мисленням.

Також він вважав, що релігія допомагає стримувати внутрішні руйнівні потяги людини, які, без контролю, можуть загрожувати як суспільству, так і особистому спокою, викликаючи провину та тривогу. Таким чином, релігія виконує роль психологічного захисту як від зовнішніх, так і від внутрішніх загроз [7].

У сучасному світі як релігія, так і психологія допомагають людині краще розуміти себе та долати труднощі. Хоча обидва підходи зосереджені на внутрішньому світі особистості, між ними існують певні розбіжності. Пітер Бергер зауважував, що релігія колись була джерелом абсолютних значень, але в західній культурі багато релігійних феноменів поступово набули світського тлумачення, що призвело до зміщення авторитету в бік психології [4].

Психологія запропонувала власні підходи до розв'язання життєвих труднощів — наприклад, психотерапію замість сповіді або ідею особистісного зростання замість навернення. Вона спрямована на зміцнення контролю над власним життям і активізацію внутрішніх ресурсів. Натомість релігія фокусується на усвідомленні меж людських можливостей і прийнятті залежності від вищого сенсу. Вона надає ресурси через віру, терпіння, надію, смирення та трансцендентність [9, с. 8].

Таким чином, психологія допомагає розширювати відчуття особистого контролю, тоді як релігія закликає прийняти його обмеження і шукати відповіді поза межами себе. Діалог між цими сферами може стати джерелом взаємного збагачення: наука — осмислює релігійні явища, релігія — надає сенсову глибину психологічним пошукам.

Дослідження має на меті вивчення взаємозв'язку між рівнем психологічної ресурсності особистості та силою релігійної віри. Це дослідження також орієнтоване на виявлення психологічних ресурсів, які найбільш виражені у людей із різним рівнем релігійної віри. Однією з головних цілей є встановлення, чи є суттєві відмінності у рівнях психологічної ресурсності між особами з високою та низькою силою релігійної віри. Результати дослідження мають допомогти зрозуміти, як сила релігійної віри впливає на розвиток та наявність психологічних ресурсів у людей, і виявити, чи є кореляція між цими двома аспектами.

У дослідженні було використано чотири методики, які дозволили комплексно оцінити рівень релігійної віри та психологічної ресурсності особистості: Santa Clara Strength of Religious Faith Questionnaire (“Опитувальник сили релігійної віри Санта-Клари”) [10], методик «Шкала релігійної орієнтації» (Г. Олпорт, Д. Росс) [3], методика «Особистісні ресурси» (Савченко О.В., Сукач С.А., Тімакова А.В) [1] та Опитувальник психологічної ресурсності особистості (О. Штепа) [2].

У паспортній частині опитувальника респондентів також було запитано про їхню релігійну належність, релігійність, а також запропоновано самостійно оцінити силу власної релігійної віри за шкалою від 0 до 5. Отримані дані з цієї частини використовувалися разом із результатами психодіагностичних методик для подальшого аналізу.

У дослідженні взяли участь 57 осіб віком від 16 до 80 років. Серед них 26 % становили чоловіки, а 74 % — жінки.

Першим кроком емпіричного етапу дослідження стало проведення кластерного аналізу, здійсненого на основі інтегральної шкали методики Santa Clara Strength of Religious Faith Questionnaire, а також показника самооцінки сили релігійної віри, отриманого з анкети-паспортички. У результаті цього аналізу всі респонденти були розподілені на дві групи — з високим та низьким рівнем релігійної віри.

У наступному етапі було перевірено розподіл даних на нормальність, що дало змогу обрати відповідні статистичні критерії для порівняльного аналізу. Так, для показників зовнішньої релігійної орієнтації (ЗРО), розподіл яких виявився близьким до нормального, був застосований параметричний парний t-критерій. Натомість для внутрішньої релігійної

орієнтації (ВРО), де дані не відповідали нормальному розподілу, використано непараметричний критерій Манна–Вітні.

Mann-Whitney U Test										
By variable Кластер										
Marked tests are significant at p <,05000										
variable	Rank Sum Високий	Rank Sum Низький	U	Z	p-level	Z adjusted	p-level	Valid N Високий	Valid N Низький	2*1sided exact p
ВРО	1230,500	422,5000	16,50000	6,217361	0,000000	6,226347	0,000000	29	28	0,000000

Рис. 1. Результати порівняльного аналізу внутрішньої релігійної орієнтації (ВРО) між представниками кластерів з високим і низьким рівнем релігійної віри (на основі критерію Манна–Вітні)

T-tests; Grouping: Кластер											
Group 1: Високий											
Group 2: Низький											
Variable	Mean Високий	Mean Низький	t-value	df	p	Valid N Високий	Valid N Низький	Std.Dev. Високий	Std.Dev. Низький	F-ratio Variances	p Variances
ЗРО	28,31034	17,64286	6,824032	55	0,000000	29	28	5,940800	5,857659	1,028589	0,943481

Рис. 2. Результати порівняльного аналізу зовнішньої релігійної орієнтації (ЗРО) між представниками кластерів з високим і низьким рівнем релігійної віри (на основі t-тесту Стьюдента)

Дані рисунка 1 та 2 свідчать про наявність статистично значущих відмінностей між кластерами за обома типами релігійної орієнтації: у групі з високим рівнем релігійної віри показники як внутрішньої, так і зовнішньої релігійної орієнтації є вищими. Це свідчить про те, що для осіб з високим рівнем релігійної віри релігія не лише має глибоке особистісне значення, яке впливає на світогляд і поведінку, але й виконує важливу соціальну роль, забезпечуючи підтримку, приналежність та структуровані У свою чергу, для осіб з низьким рівнем релігійної віри релігія не виступає значущим ресурсом, а тому не виконує роль ані внутрішнього орієнтиру, ані зовнішнього механізму підтримки.

T-tests; Grouping: Кластер											
Group 1: Високий											
Group 2: Низький											
Variable	Mean Високий	Mean Низький	t-value	df	p	Valid N Високий	Valid N Низький	Std.Dev. Високий	Std.Dev. Низький	F-ratio Variances	p Variances
Загальний рівень	87,37931	83,14286	1,643785	55	0,105926	29	28	9,525956	9,932044	1,087077	0,826457

Рис. 3. Результати порівняльного аналізу загального рівня психологічної ресурсності між представниками кластерів з високим і низьким рівнем релігійної віри (на основі t-тесту Стьюдента)

Щодо загального рівня психологічної ресурсності, статистично значущих відмінностей між кластерами не виявлено, оскільки р-значення більше 0,05. Ці результати спростовують припущення, що у людей з високим рівнем релігійної віри психологічна ресурсність буде вищою ніж у осіб з нижчим рівнем релігійної віри і вказують на те, що психологічна ресурсність є складним і багатогранним явищем, яке не обмежується релігійною вірою. Однак в обох кластерах спостерігаються високі показники психологічної ресурсності, що може свідчити про наявність ресурсів, які забезпечуються релігійною вірою. Проте, в контексті кластера з низьким рівнем релігійної віри, ймовірно, досліджувані мають інші джерела психологічних ресурсів, які, за силою своєї вираженості, можуть зрівнюватися з тими, що забезпечує релігія.

variable	Mann-Whitney U Test By variable Кластер Marked tests are significant at p <.05000									
	Rank Sum Високий	Rank Sum Низький	U	Z	p-level	Z adjusted	p-level	Valid N Високий	Valid N Низький	2*1sided exact p
Достатність ресурсів	977,0000	676,0000	270,0000	2,170889	0,029940	2,177887	0,029415	29	28	0,029779
Стратегії відновлення ресурсів	949,5000	703,5000	297,5000	1,731922	0,083288	1,756691	0,078971	29	28	0,083288
Емоційна спустошеність	807,0000	846,0000	372,0000	-0,542722	0,587322	-0,546024	0,585050	29	28	0,595504

Рис. 4. Порівняльний аналіз показників шкал між представниками кластерів з високим і низьким рівнем релігійної віри (на основі критерію Манна-Вітні)

Здійснивши порівняльний аналіз, було виявлено статистично значущі відмінності у показниках за шкалою «Достатність ресурсів» між кластерами, де особи з високим рівнем релігійної віри продемонстрували вищі показники порівняно з тими, у кого рівень релігійної віри був нижчим (рис. 4). Це може свідчити про те, що для осіб з високим рівнем релігійної віри релігія не лише виступає як важливий ресурс, а й є чинником, що підвищує відчуття ресурсної достатності. Ймовірно, вони сприймають релігію як невичерпне джерело внутрішніх сил, що дає відчуття стабільності та підтримки. Натомість у групі з низьким рівнем релігійної віри, незважаючи на схожі показники загального рівня психологічної ресурсності, відчуття ресурсної достатності є менш вираженим. Це може бути пов'язано з тим, що для цієї групи релігія не відіграє такої ролі в житті, як для осіб з високим рівнем віри, і тому ресурсна наповненість, яку вони відчують, не є такою сильною чи стабільною. Можна припустити, що їх ресурси засновані на інших джерелах що, попри незначні відмінності в загальному рівні ресурсності, не забезпечують того ж відчуття «достатності», як у релігійно орієнтованих осіб.

Variable	Spearman Rank Order Correlations MD pairwise deleted Marked correlations are significant at p <.05000		
	Сила віри	ВРО	ЗРО
Упевненість у собі	0,089033	0,136982	0,049784
Доброта до людей	-0,122060	-0,011667	-0,003368
Допомога іншим	-0,066746	0,066769	0,060445
Успіх	0,238590	0,238272	0,268249
Любов	0,211045	0,269578	0,350354
Творчість	-0,052473	-0,012520	0,025567
Віра у добро	0,108700	0,172856	0,209619
Прагнення до мудрості	-0,167502	-0,094219	-0,204551
Робота над собою	0,164919	0,211115	0,187872
Самореалізація в професії	0,013082	0,014036	0,025756
Відповідальність	0,136506	0,180488	0,190654
Знання власних ресурсів	-0,042135	0,068002	0,085316
Уміння оновлювати власні ресурси	-0,007761	0,127810	0,139720
Уміння використовувати власні ресурси	-0,074888	0,052654	0,037387
Загальний рівень	0,020688	0,155932	0,150619

Рис.5 Результати кореляційного аналізу між досліджуваними шкалами (на основі критерію Спірмена)

Кореляційний аналіз показав наявність прямого зв'язку між внутрішньою релігійною орієнтацією та шкалою «Любов» (рис. 5), який можна пояснити тим, що релігійні переконання часто включають концепції любові та турботи про ближнього, а також навчання про безумовну любов Бога до людини та заклик любити інших як себе. Тому високий рівень ВРО може мати вплив на здатність людини до любові, оскільки він не лише допомагає їй впорядкувати свої емоції та внутрішній світ, але й пропонує їй модель ставлення до інших, яка ґрунтується на безумовній любові, співчутті та взаєморозумінні.

Пряма кореляція між зовнішньою релігійною орієнтацією (ЗРО), любов'ю та успіхом може бути пояснена через кілька психологічних факторів. По-перше, ЗРО часто пов'язана з інтеграцією в релігійну спільноту, що забезпечує соціальну підтримку, схвалення та відчуття приналежності. Це, у свою чергу, стимулює позитивні соціальні взаємодії, покращує здатність до емпатії та безумовної любові, що може сприяти гармонійним стосункам з іншими людьми. По-друге, релігійні практики й ідеали (такі як любов, доброта, співчуття) формують емоційну стабільність, що позитивно впливає на відносини і допомагає досягати

успіху в особистісній та професійній сферах.

На рисунку 6 зображено прямий кореляційний зв'язок між частотою здійснення молитви та шкали «Успіх». Молитва як релігійна практика не лише підтримує духовний зв'язок з вищими силами, але й надає людині відчуття внутрішнього спокою, зосередженості та мети. Регулярна молитва може зміцнювати психологічну стійкість, знижувати стрес та тривогу, що створює сприятливі умови для ефективного вирішення життєвих задач і досягнення цілей.

		Spearman Rank Order Correlations		
		MD pairwise deleted		
		Marked correlations are significant at $p < .05000$		
Variable	Як часто Ви молитесь?			
Достатність ресурсів		0,147442		
Стратегії відновлення ресурсів		0,010014		
Емоційна спустошеність		-0,217869		
Упевненість у собі		0,058763		
Доброта до людей		-0,225826		
Допомога іншим		0,067376		
Успіх		0,319327		
Любов		0,130133		
Творчість		0,121058		
Віра у добро		-0,093819		
Прагнення до мудрості		0,090043		
Робота над собою		0,093871		
Самореалізація в професії		0,162701		
Відповідальність		0,120557		
Знання власних ресурсів		0,015841		
Уміння оновлювати власні ресурси		0,140544		
Уміння використовувати власні ресурси		0,094151		
Загальний рівень		0,161491		

Рис. 6. Результати кореляційного аналізу між досліджуваними шкалами та частотою проведення молитовних обрядів (на основі критерію Спірмена).

Отже, дослідження засвідчило, що релігійна віра справляє багатогранний вплив на психологічну ресурсність особистості, зокрема через внутрішню та зовнішню релігійну орієнтацію. Особи з високим рівнем віри демонструють вищі показники за шкалою «Достатність ресурсів», що свідчить про роль релігії як джерела внутрішньої опори. Водночас загальний рівень ресурсності суттєво не відрізнявся між кластерами, що вказує на комплексну природу формування ресурсів, де віра є лише одним із важливих чинників. Кореляційний аналіз виявив зв'язок між внутрішньою релігійною орієнтацією та шкалою «Любов», що підкреслює вплив віри на розвиток безумовної любові та гармонійних стосунків. Зовнішня орієнтація та частота молитви також пов'язані з відчуттям успіху, що може свідчити про адаптивну функцію релігійних практик у досягненні життєвих цілей.

Отримані результати підтверджують актуальність теми й відкривають перспективи для подальших досліджень, адже вивчення взаємозв'язку між релігійністю та психологічною ресурсністю є важливим для глибшого розуміння внутрішнього світу людини в умовах сучасності.

Список використаних джерел

1. Сукач М. В., Савченко С. М. Методика «Особистісні ресурси»: валідизація та стандартизація на вибірці осіб юнацького віку. *Габітус*. 2022. № 27. С. 123–127.
2. Штепа О. С. Опитувальник психологічної ресурсності особистості: результати розробки й апробації авторської методики. *Проблеми сучасної психології: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка, Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. 2018. № 39. С. 380–399.
3. Allport, G. W., & Ross, J. M. (1967). *Religious Orientation Scale (ROS)*. APA PsycTests. <https://doi.org/10.1037/t04437-000>
4. Berger P. L., Wilson B. R. The sacred canopy: elements of a sociological theory of religion. *American sociological review*. 1968. Vol. 33, no. 5. P. 843.

5. *Open Road Integrated Media, Inc.*, 2011. URL: <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/t04437-000>
6. Clark W. The psychology of religion: an introduction to religious experience and behavior. *American anthropologist*. 1959. Vol. 61, no. 1. P. 123–124.
7. Favazza A. R. The psychology of religion and coping: theory, research, practice. *American journal of psychiatry*. 1998. Vol. 155, no. 7. P. 988. URL: <https://doi.org/10.1176/ajp.155.7.988>
8. Freud S. Die Zukunft einer Illusion. 2nd ed. Leipzig : *Internationaler Psychoanalytischer Verlag*, 1928. 91 p.
9. Paloutzian R. F. Purpose in life and value changes following conversion. *Journal of personality and social psychology*. 1981. Vol. 41, no. 6. P. 1153–1160. URL: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.41.6.1153>
10. Pargament K. I., Barrett J. L. The psychology of religion and coping: theory research practice. *Review of religious research*. 1998. Vol. 40, no. 1. P. 89. URL: <https://doi.org/10.2307/3512468> (date of access: 15.05.2025).
11. Plante T. G., Boccaccini M. T. The santa clara strength of religious faith questionnaire. *Pastoral psychology*. 1997. Vol. 45, no. 5. P. 375–387. URL: <https://doi.org/10.1007/bf02230993>
12. Rubin Z., Peplau L. A. Who believes in a just world?. *Journal of social issues*. 1975. Vol. 31, no. 3. P. 65–89. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1975.tb00997.x>
13. Sorrentino R. M., Hardy J. E. Religiousness and derogation of an innocent victim. *Journal of personality*. 1974. Vol. 42, no. 3. P. 372–382. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1974.tb00681.x>

ВПЛИВ ДИТЯЧОГО ДОСВІДУ БЛИЗЬКИХ СТОСУНКІВ НА ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ

Одним із вагомих чинників, що впливає на становлення життєвих цінностей, є якість дитячих близьких стосунків. Саме в дитинстві закладається основа базових уявлень про світ та себе, що згодом відображається у системі життєвих пріоритетів. Цінності визначають життєві орієнтири та впливають на ухвалення рішень, стиль поведінки, побудову стосунків і самоусвідомлення індивіда. Актуальність даного дослідження зумовлена необхідністю глибшого розуміння того, як різний досвід дитячих стосунків - як позитивний, так і несприятливий, пов'язаний з вибором пріоритетних життєвих цінностей у дорослому віці.

Визначення поняття «цінність» є досить складним через його багатозначність.

Ш. Шварц розглядає цінності як транс – ситуативні цілі, які відрізняються за важливістю і слугують керівними принципами у житті людини або групи. Відмінність між цінностями полягає у мотиваційному змісті кожної з них [13]. У науковому дискурсі поняття цінностей трактується також як найглибші прагнення людини щодо того, яким чином вона бажає жити своє життя, якою особистістю прагне стати та які взаємини хоче формувати [7]. В цілому, цінності – це те, що людина вважає найважливішим у своєму житті; це уявлення про базові принципи правильного та неправильного, які визначають пріоритети особистості та впливають на процес прийняття рішень.

Ш. Шварцу вдалось визначити п'ять ключових властивостей цінностей, які спільні для більшості психологічних теорій [12, 13]:

- цінності – це переконання, тісно пов'язані з емоціями;
 - визначають бажані цілі, що мотивують людину до дії;
 - виходять за межі конкретних дій чи ситуацій;
 - є критеріями оцінки вчинків людей і подій;
 - формують відносно стійку ієрархічну систему, впорядковану за рівнем важливості.
- До цього переліку автор додав ще дві особливості:
- цінності впливають на повсякденні рішення здебільшого несвідомо;
 - будь-яка дія або ставлення формується під впливом кількох конкуруючих цінностей між якими людина здійснює вибір і компроміс.

Дослідники пропонують різні підходи до визначення класифікації цінностей, тому єдиного підходу немає.

У своїх теоретичних дослідженнях Олпорт і Вернон [3] припустили, що люди здійснюють шість основних типів оцінки, які відповідають визначеним типам особистості. Ілюструючи цю концепцію, вони вказують, що залежно від домінуючих цінностей, один і той самий предмет (наприклад, каблучка) може бути оцінений по-різному, а саме: як витвір мистецтва (естетична оцінка); як об'єкт, що має певні фізичні властивості (теоретична оцінка); як товар із ринковою вартістю (економічна оцінка); як символ любові та вірності (соціальна оцінка); як знак певних правил та обов'язків (політична оцінка); як предмет сакрального чи містичного значення (релігійна оцінка). Таким чином, вони розглядали цінності як фундаментальні орієнтири, що визначають особливості оцінювання реальності та впливають на сприйняття людиною навколишнього світу.

М. Рокіч прийшов до висновку, що люди мають однакові цінності, проте по-різному їх застосовують. З цього виходить, що цінності організовані в систему цінностей, де кожна цінність впорядкована за пріоритетністю відповідно до іншої. Науковець розмежував два види цінностей: термінальні та інструментальні. Термінальні цінності стосуються кінцевого

результату, описуючи те, чого люди прагнуть досягти в житті. Інструментальні цінності - це принципи та способи поведінки, які сприяють досягненню термінальних цінностей [11].

У теорії ієрархії потреб Маслоу, науковець фактично не розмежовував такі категорії, як «цінності», «потреби» та «мотиви», розглядаючи їх у єдиному контексті. Він поділяє цінності на дві основні категорії: дефіцієнтні та буттєві. Дефіцієнтні цінності, які пов'язані з відчуттям нестачі та необхідністю задоволення базових фізіологічних і соціальних потреб. Буттєві цінності, які, навпаки, виходять за межі базових потреб і відображають вищі духовні прагнення особистості [8]. Справжня стійкість цінностей перевіряється в екстремальних ситуаціях.

Ш. Шварц аналізуючи цінності, притаманні різним культурам, виокремив десять мотиваційних типів цінностей. Згідно з його теорією, вони перебувають у взаємозв'язках сумісності або суперечності. Якщо людина надає значну увагу певним цінностям, то, ймовірно, вона меншою мірою цінуватиме їхні протилежності. У моделі представлені: цінності «збереження», які протиставляються цінностям «відкритості до змін» та цінності «виходу за межі «я»», які є протилежними до цінностей «самозвеличення» [12].

З позиції психологічної науки, цінності є компонентом структури особистості, який відображає її життєвий досвід та набуті знання в індивідуальному розвитку. Цінності тісно взаємопов'язані з уявленнями, переконаннями, соціальними установками, відносинами, інтересами, а також із потребами й мотивами.

Існує кілька механізмів, що пояснюють зв'язок між цінностями та поведінкою. По-перше, цінності впливають на процес прийняття рішень, оскільки люди прагнуть досягти, ті цілі, які відповідають їхнім ключовим життєвим цінностям [12]. Вони виступають джерелом мотивації, оскільки формують суб'єктивне емоційне ставлення до певних видів діяльності. Таким чином, цінності, що займають провідне місце в особистісній ієрархії, тісно інтегруються в структуру Я - концепції. По-друге, цінності впливають на поведінку опосередковано - через процес планування. Чим вищу значущість має цінність для людини, тим імовірніше, що вона розроблятиме конкретні плани дій. По-третє, цінності впливають на поведінку через вплив на увагу, сприйняття інтерпретацію ситуацій. Люди схильні звертати більшу увагу на ті аспекти зовнішнього середовища, які або сприяють реалізації важливих для них цінностей, або, навпаки, становлять загрозу для їх досягнення.

Отже, цінності не лише формують загальне бачення світу, а й безпосередньо впливають на те, як людина визначає пріоритети у житті. Проте джерела формування життєвих цінностей часто сягають у дитячому досвіді. Дитячий досвід близьких стосунків з основними опікунами впливає на емоційні та психологічні патерни, які пізніше зберігаються у дорослому віці. Ранні взаємодії закладають основу внутрішнім робочих моделей, які визначають те, як особа сприймає та реагує на довіру та близькість в майбутніх взаєминах.

Емоційна близькість передбачає здатність особистості відкрито виражати свої почуття перед іншою людиною. Близькі стосунки формується тоді, коли індивід відчуває повну довіру та психологічну безпеку у взаємодії. Батьки, які демонструють емоційну залученість, створюють у дитини відчуття надійної опори та захищеності. Відповідно до поглядів Дж.Боулбі, близькість відіграє роль у відновленні психологічної захищеності і забезпеченні відчуття «безпечного тилу» [5].

Важливою фігурою у дитячих близьких стосунках виступає «об'єкт прив'язаності», тобто особа, до якої виникає прив'язаність. Зазвичай у ранньому дитинстві таким об'єктом є мати [5]. Сімейне середовища, у якому зростає дитина, відіграє ключову роль у її становленні. Одним із важливих аспектів близьких стосунків є батьківська чутливість, що проявляється у здатності батьків швидко, точно та адекватно реагувати на сигнали і реакції дитини. В основі батьківської чутливості лежить батьківська ментальність, яка сприяє розвитку довірливих і безпечних стосунків [6]. Батьківська ментальність передбачає здатність батьків враховувати власні та дитячі думки, почуття і наміри, використовуючи внутрішні уявлення про себе та свою дитину для розуміння їхніх емоційних станів і поведінки [9]. У психологічній літературі виокремлюють три основні конструкції для вивчення батьківської ментальності [9]: перше - це

батьківське мислення, яке характеризується здатністю усвідомлювати і пояснювати поведінку дитини, ґрунтуючись на її внутрішніх психологічних станах. Другий аспект - це батьківське рефлексивне функціонування, тобто здатність батьків аналізувати власну поведінку та поведінку дитини через призму психічного [6]. Третім компонентом виокремлюють батьківську проникливість, що описує здатність батьків враховувати мотиви поведінки дитини [10].

Варто зазначити, що стосунки між дитиною та батьками не завжди характеризуються здоровою взаємодією. Нерідко спостерігаються випадки нехтування базовими потребами дитини, неадекватного реагування на дитину або навіть жорстокого поводження. До несприятливого досвіду дитинства належить фізичне, емоційне або сексуальне насильство, емоційне чи фізичне занедбання, втрата одного з батьків, психічні розлади або залежності батьків, а також їхнє ув'язнення. Одним із важливіших наслідків такої травми є втрата довіри до оточуючих. Діти, які пережили травматичні події, часто сприймають світ як небезпечне середовище та можуть відчувати страх навіть перед найближчими людьми. Крім того, негативний досвід може впливати на способи реагування на стресові ситуації. Діти, які зазнали негативного досвіду, можуть демонструвати підвищену чутливість до стресових чинників, мати труднощі у розв'язанні конфліктів та знижену здатність до заспокоєння.

У теорії прив'язаності Дж. Боулбі, природа стосунків дитини з опікуном розглядається через призму поняття «прив'язаність». Під прив'язаністю дослідник розумів поведінку дитини результатом якої є встановлення і збереження близькості з «об'єктом прив'язаності» [5]. Термін «attachment» походить від англійського дієслова «to attach», що означає «прив'язувати», «з'єднувати».

Феномен прив'язаності є багатовимірною системою, яка вміщує у себе три компоненти. Когнітивний компонент, який включає уявлення та ментальні образи, пов'язані з значущою особою. Емоційний компонент, який охоплює спектр емоційних реакцій та поведінковий компонент, який представлений характерними реакціями дитини за об'єктом прив'язаності [5].

У межах цієї теорії прив'язаності Дж. Боулбі розрізняють безпечну прив'язаність, яка є результатом чутливої взаємодії та небезпечну прив'язаність, яка формується внаслідок нестабільних взаємин із батьками [5]. Пізніше його дослідження розширила Мері Ейнсворт, виокремивши три підтипи небезпечної, тобто ненадійної прив'язаності [2].

- *Діти з безпечною прив'язаністю* впевнені, що їхні опікуни завжди готові задовольнити їхні потреби. Такі діти шукають розради у своїх батьків, коли є наляканими. Вони демонструють стрес під час їхньої відсутності, і радіють коли ті повертаються. Цей стиль прив'язаності розвивається завдяки постійному, чутливому та уважному догляду.
- *Діти з унікаючою прив'язаністю* майже не виявляють емоційних реакцій на присутність або відсутність фігури прив'язаності і можуть навіть уникати її взагалі. Вони схильні до емоційного дистанціювання та самодостатності, що часто через те, що піклувальник недоступний. Ці діти вчаться пригнічувати свої емоційні потреби, щоб уникнути відторгнення або нехтування.
- *Діти з тривожно-амбівалентною прив'язаністю* демонструють прихильність і залежність та прагнуть постійної близькості з опікуном, але водночас мають труднощі з отриманням розради. Вони можуть дуже засмучуватися, коли фігура прив'язаності залишає їх, і відчувати суперечливі емоції при поверненні опікуна, шукаючи розради, але одночасно відштовхуючи його.
- Несприятливі обставини в дитинстві, такі як жорстоке поводження або психопатологія батьків, можуть прискорити розвиток *дезорганізованої прив'язаності* в дитинстві. Дезорганізована прив'язаність виникає, коли дитина одночасно прагне близькості з опікуном і відчуває страх перед ним, що призводить до відсутності узгодженої стратегії прив'язаності.

Порівнюючи безпечний та ненадійні стилі прив'язаності можемо виділити наступні особливості. Як безпечний, так і ненадійні стилі прив'язаності характеризуються низьким

рівнем тривожності, однак їхня поведінка у взаємодії з фігурою прив'язаності відрізняється. Діти з безпечною прив'язаністю шукають близькості з опікуном, тоді як діти з ненадійною, навпаки, уникають контакту. Окрім цього, досвід прив'язаності в дитинстві визначає внутрішню робочу модель, яка стає «путівником» для очікувань від майбутніх стосунків. Люди з ненадійним стилем прив'язаності можуть з більшою ймовірністю обирати партнерів, які не виявляють достатньої турботи, оскільки саме такий досвід вони отримали у дитинстві. З іншого боку, люди з надійною прив'язаністю виробляють внутрішню модель засновану на позитивному досвіді, яка передбачає, що до особи ставляться доброзичливо, тому вона буде очікувати такого типу поведінки і в романтичних стосунках [4].

На основі аналізу наукової літератури можна стверджувати, що позитивний дитячий досвід сприяє зміцненню сімейних зв'язків, допомагає менше відчувати самотність, підвищує добробут у дорослому віці, психологічну стійкість, самооцінку та рівень щастя. Особливу увагу приділено впливу досвіду стосунків на цінності. Особи з позитивним досвідом вище цінують зв'язок матері з дитиною та мають сильнішу емоційну прив'язаність до родини. Особи з тривожною прив'язаністю асоціюються з підвищеною матеріальною орієнтацією. У дослідженнях також простежено, що значущість емоційного контакту з матір'ю впливає на розвиток цінностей соціальної активності, ініціативності та прагнення до емоційної близькості. При емоційно близьких стосунках з матір'ю особи частіше наслідують її цінності, тоді як при емоційній віддаленості формують незалежну систему життєвих орієнтацій [1].

Отже, враховуючи те, що перший і найважливіший досвід людини вибудовується в дитинстві, дитячий досвід близьких стосунків виступає фундаментом формування життєвих цінностей особистості. Відповідно, досвід, отриманий у дитинстві, добре запам'ятовується і впливає на подальшу поведінку і навіть на все життя.

Список використаних джерел

1. Широка А. Емоційна близькість між мамою та дочкою в юнацькому віці: проблема сепарації. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2009. № 12. С. 415-420
2. Ainsworth M. S. Infant–mother attachment. *American psychologist*. 1979. Vol. 34, no. 10. P. 932–937. URL: <https://doi.org/10.1037/0003-066x.34.10.932>
3. Allport G. W., Vernon P. E. A test for personal values. *The journal of abnormal and social psychology*. 1931. Vol. 26, no. 3. P. 231–248. URL: <https://doi.org/10.1037/h0073233>
4. Barse R. Adult attachment and marital satisfaction: evidence for dyadic configuration effects. *Journal of social and personal relationships*. 2004. Vol. 21, no. 2. P. 273–282. URL: <https://doi.org/10.1177/0265407504041388>
5. Bowlby J., Jones N. B. Attachment and loss. vol. I. attachment. *Man*. 1970. Vol. 5, no. 3. P. 523. URL: <https://doi.org/10.2307/2798963>
6. Gergely G., Fonagy P., Jurist E., Target M. Affect regulation, mentalization, and the development of the self. *International Journal of Adult attachment and marital satisfaction Psychoanalysis*. 2002. Vol. 77. P. 217–234.
7. Friedman H. Transpersonal psychology as a scientific field. *International journal of transpersonal studies*. 2002. Vol. 21, no.1. P. 175–187. URL: <https://doi.org/10.24972/ijts.2002.21.1.175>
8. Maslow A. *The farther reaches of human nature*. New York : Highbridge Company, 2019.
9. Medrea F.L., Benga O. Parental mentalization: A critical literature review of mind-mindedness, parental insightfulness and parental reflective functioning. *Cognition, Brain, Behavior*. 2021. Vol. 25, no. 1. P. 69–105.
10. Oppenheim D., Koren-Karie N. The insightfulness assessment: measuring the internal processes underlying maternal sensitivity. *Attachment & human development*. 2013. Vol. 15, no. 5-6. P. 545–561. URL: <https://doi.org/10.1080/14616734.2013.820901>
11. Rokeach M. *The Nature of Human Values*. New York : The Free Press. 1973.
12. Schwartz S.H. Basic human values: theory, measurement and applications. *Revue française de sociologie*. 2006. Vol. 47, no. 4. P. 929 - 968.

13. Schwartz S.H. Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*. London : Academic Press. 1992. Vol. 25. P. 1 - 65.

ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ НАРЦИСИЗМУ У МОДЕРНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У психоаналітичній літературі нарцисизму присвячено безліч праць, які, будучи значними за обсягом, продукували існування різних моделей розвитку нарцисизму та численних визначень самого терміну «нарцисизм». Психологічний конструкт цього явища є предметом широких досліджень, що охоплюють різноманітні виміри, концептуалізації та наслідки в психологічних сферах. Нарцисичний розлад особистості (НРО/NPD) - це розлад особистості, на який за даними АМФМ страждає від 0,5 до 5% населення планети [15].

Метою даної роботи є здійснення огляду літератури та синтез ключових висновків щодо визначення та вивчення нарцисизму в психологічних дослідженнях за першу четвертину 21 століття.

Своїм корінням нарцисизм сягає грецького міфу про Нарциса, який закохався у власне відображення, і охоплює цілий спектр рис - від адаптивної впевненості в собі до патологічних розладів особистості. Класичні дослідження нарцисизму беруть свій початок з психоаналізу. Перше згадування про нарцисизм у цій галузі було здійснене німецьким психіатром і психоаналітиком Карлом Абрахамом у його праці «Психосексуальні відмінності істерії та Dementia praecox» (1908). У цій роботі вже тоді було зазначено, що нарцисизм може проявлятися в позитивній формі, як самообожнювання, і в негативній, як самоприпинення.

Зігмунд Фройд почав користуватися терміном «нарцисизм» з 1905 року та в подальшому спостерігав за цим явищем, спираючись на роботи П. Неке та Х. Еллінга.

Нарцисизм у широкому розумінні - це риса або розлад особистості, що характеризується перебільшеним почуттям власної значущості, потребою в захопленні та різним ступенем дефіциту емпатії. Діагностичний і статистичний посібник з психічних розладів DSM-5 класифікує нарцисичний розлад особистості (НРО) як розлад особистості кластера В, що характеризується «поширеною манією величчя, потребою в захопленні і відсутністю емпатії» [8, с.669-670]

У субклінічному контексті нарцисизм розглядається як дименсивна риса. С.Морф і Ф.Родевальт/ Morf, S. C., & Rhodewalt, F. [26, с.177] описують його як «грандіозну Я-концепцію, а також поведінку, спрямовану на підтримку цієї Я-концепції перед обличчям реальності». Ця відмінність між клінічним (NPD) і субклінічним нарцисизмом вплинула на дослідження явища, враховуючи той факт, що воно часто оцінюється за допомогою опитувальника нарцисичної особистості (NPI) Р.Раскіна та С.Холла/Raskin, R. N., & Hall, S. S [28]. Однак, нещодавно NPI зазнав критики за об'єднання адаптивних рис таких як, наприклад, лідерство, самоповага з дезадаптивними, наприклад, право на владу, пихатість.

Дослідження в психології свідчать про розбіжності у визначенні нарцисизму, демонструючи його і як особистісну рису, і як клінічний розлад. Р. Акерман та ін./Askerman, R. A., et.al. підкреслюють, що експерти залишаються розділеними щодо центральних атрибутів, які визначають нарцисизм, що відображає значну варіативність у концептуальному розумінні в соціальній, особистісній та клінічній психології [6]. Відсутність консенсусу ускладнює створення універсального визначення, де одні виміри нарцисизму розглядаються як нормальні риси особистості, тоді як інші проявляються як патологічні [16]. А.Купер/Cooper, A. пояснює, що розуміння нарцисизму вимагає визнання «нормального» нарцисичного розвитку як невід'ємної складової формування особистості, водночас звертаючи увагу на його патологічні прояви [14].

Ключовою подією 2000-х років стало визнання двох основних підтипів нарцисизму: величного/грандіозного та вразливого. Грандіозний нарцисизм включає в себе відкриті риси, такі як зарозумілість, домінування та експібіціонізм, тоді як вразливий нарцисизм

характеризується підвищеною чутливістю, невпевненістю та соромом. Важливо, що Ф.Фастосо та ін. / Fastoso, F., et.al. звертають увагу на розмежування відкритого (грандіозного) нарцисизму, який характеризується надмірною гордістю, та прихованого (вразливого) нарцисизму, який є менш явним, але не менш впливовим у поведінці та споживчих тенденціях [18]. Н.Кейн, А.Пінкус і Е.Анселл/ Cain, N. M., Pincus, A. L., & Ansell, E. B. [13] зазначають: «Люди з першим підтипом можуть здаватися зарозумілими, претензійними, домінантними, самовпевненими, ексгібіціоністськими або агресивними, тоді як люди з другим підтипом можуть здаватися надмірно чутливими, невпевненими в собі, захисними і тривожними через приховане почуття сорому і неадекватності». Ця диференціація прояснила гетерогенні прояви нарцисизму.

Як багатогранний конструкт, нарцисизм значною мірою корелює з різними психологічними симптомами та поведінкою. Нещодавні дослідження, такі як дослідження Акінсі та Gençöz, [7] з'ясовують зв'язок між грандіозним і вразливим нарцисизмом та психологічними симптомами, підкреслюючи, що емоції суттєво опосередковують цей зв'язок. Зокрема, їхні висновки свідчать про те, що в той час як грандіозний нарцисизм менше корелює з психологічним дистресом, вразливий нарцисизм тісно пов'язаний з вищими рівнями дистресу, опосередкованими емоційними факторами [25]. Стратегії емоційної регуляції, які використовують люди з нарцисичними тенденціями, також потребують дослідження, оскільки вони часто демонструють дезадаптивні стратегії, які посилюють психологічний дистрес [23].

Рональд Бріттон/Britton, R. у своїй праці «Нарцисизм і нарцистичні розлади» визначає три основні аспекти нарцисизму. По-перше, він розглядає нарцизм як явище, що проявляється в егоцентризмі та відсутності інтересу до інших людей. По-друге, нарцисизм є вродженою тенденцією, яка заважає формуванню здорових стосунків поза власним «Я». По-третє, він підкреслює існування нарцисичних розладів, які є специфічними особистісними дисфункціями [9].

З'ясування поняття нарцисизму на думку Отто Ф. Кернберга/ Kernberg, O. F. ускладнюється існуванням двох паралельних і взаємодоповнюючих рівнів визначення. У психоаналітичній теорії метапсихології (тобто розгляду структурних, динамічних, економічних, адаптивних і генетичних принципів функціонування психіки) нарцисизм визначається як лібідійна інвестиція «Я». У системі координат его-психології самість розглядається як підструктура системного его, що відображає інтеграцію всіх компонентних образів себе або самопрезентацій, які розвиваються в процесі взаємодії індивіда з іншими людьми (об'єктами) [24, с.45-59]. Нормальний нарцисизм за поглядами вченого характеризується інтегрованим досвідом особистості, самоповагою та самоствердженням, що приносить задоволення. Патологічний нарцисизм, зокрема нарцисичний розлад особистості, виникає внаслідок деструктивних батьківських патернів, таких як надмірна любов або емоційна депривація.[24, с.27-44]

Також варто звернути увагу на так звану «темну тріаду» — поєднання макіавеллізму, нарцисизму та психопатії. Дослідження показують, що ці риси негативно впливають на довготривалі стосунки, проте можуть мати певний адаптаційний потенціал. «Темна тріада» часто описується як «швидка життєва стратегія», що дозволяє досягати цілей агресивними та експлуаторськими способами [4]. На думку І.Новицької на даний момент «найбільш розробленим напрямом досліджень є зв'язок «темної тріади» з підтримкою міжособистісних стосунків. Так, встановлено, що «темні» риси у більшості своїй від'ємно корелюють з довготривалими стосунками, зокрема, нарцисизм пов'язаний з підтримкою дружніх стосунків з метою отримання вигоди, полігамією...»[4, с. 70].

Про те, як ведуть себе нарциси і чому надають перевагу у романтичних стосунках досліджували американські вчені В.К.Кемпбелл/Campbell,W.K., А.Крег/Craig, A.,Е.Фостер/Foster E. Висновки вчених такі - нарцисизм має негативний зв'язок із зобов'язаннями в існуючих стосунках. Нарциси неохоче беруть на себе зобов'язання через те, що їхня увага спрямована на інших потенційних партнерів, що може викликати більше конфліктів у відносинах [11,с.492-493]. Нарциси, на відміну від ненарцисів, більше зацікавлені

в інших, хто здатний підвищити їхню самооцінку через ідентифікацію та захоплення. Водночас вони менш схильні цікавитися тими, хто може забезпечити можливість піклування про них. [10,с.1269;20]. Самолюбство, яке проявляється в нарцисизмі, асоціюється з маніпуляціями та егоїзмом у романтичних стосунках. Нарциси розглядають стосунки як засіб влади або контролю, а не як можливість для переживання та вираження зобов'язань. Нарцизм не сприяє любові до інших у жодному позитивному міжособистісному сенсі [12,с.353]. В таких результатах психологи вбачають численні можливості для подальшого дослідження нарцисизму та романтичних відносин. Більше того, сучасні дослідники б'ють на сполох та попереджають про небезпеку токсичних стосунків, жертвами яких переважно стають жінки. У цьому контексті рекомендуємо книги Джексона Мак-Кензі/Jackson MacKenzie «Як звільнитись від токсичних стосунків і не стати жертвою» [2] та Ейверлі Ніл/Avery Neal «Якщо він такий чудовий чому мені так погано? Як розпізнати й подолати аб'юз» [3].

У соціальних медіа можна натрапити на спроби представити риси нарцистичної особистості в оцифрованих кодах, типу 3С, 3D/Д, 4D/Д, 4Е нарцисизму.

Ідентифікувати нарциса можна спрощено, використовуючи 3D модель: захисність/defensiveness, зневага/dismissiveness та домінування/dominance. Ці риси часто накладаються одна на одну, створюючи емоційно шкідливу динаміку у близьких стосунках. Нарциси часто перекладають провину на інших, нехтують вашими почуттями і прагнуть контролювати стосунки. Додаткові червоні прапорці включають висвітлення, ізоляцію [20].

4D/Д модель нарцисизму охоплює наступне у нарцисах: deny/заперечення - люди з нарцисичним розладом особистості часто заперечують практично все, що може показати їх у негативному світлі; dismiss/знецінення - якщо нарцис не може прямо заперечити щось, то він просто знецінить це, що є схожим на заперечення; devalue/знецінення - коли нарцис стикається з людиною, яка має високу самооцінку, він відчуває страх, оскільки насправді не має впевненості в собі, отже у цій ситуації він намагатиметься знецінити свого партнера якомога більше; divorce/розлучення – єдиний спосіб втечі від партнера з нарцисичним розладом особистості. Нарцизм завдає емоційного насильства, іноді ненавмисно. Ніхто не заслуговує жити з насильством щодня.[19].

3С нарцисизму, а саме прикметники covert/прихований, controlling/контролюючий, crash/крах свідчать про те, що вразливі нарциси демонструють унікальне поєднання страху та агресії. Потреба в увазі, похвалі та захопленні може спонукати їх до агресивної або пасивно-агресивної поведінки.[22].

Концепція «4 Е» допомагає узагальнити нарцисичну поведінку, розкриваючи її різні аспекти. Перше «Е» право/entitlement - це права, які можуть бути як зовнішніми, так і внутрішніми, виявляючись у стосунках і на роботі. Друге «Е» - exploitation/експлуатація, що полягає в маніпулюванні людьми для задоволення своїх потреб, використовуючи почуття провини або обман. Третє «Е» - empathy deficiency/ дефіцит емпатії, який ускладнює нарцисам надання емоційної підтримки іншим, тоді як четверте «Е» — envy/зздрість, що виникає через невдоволення успіхами інших або підсилює наратив про їхню власну перевагу [29].

Нарцистична особистість має різні прояви та типи, кожен з яких характеризується унікальними токсичними рисами. Загалом виділяють п'ять основних типів нарцизму: явний (грандіозний), прихований (вразливий), злоякісний, антагоністичний та комунальний. Явний нарцисизм проявляється в надмірній гордості та потребі в зовнішній валідації, тоді як прихований тип часто маскує свою перевагу за допомогою жертви. Злоякісний нарцисизм є найагресивнішим і найбільш руйнівним, з поведінкою, що часто межує з антисоціальними рисами. Антагоністичний нарцисизм характеризується відвертою ворожістю, а комунальний нарцисизм виглядає альтруїстично, проте служить для досягнення особистих вигод [29].

Нарцисизм розвивається через складну взаємодію факторів, включаючи генетику, дитячий досвід і культурні впливи, які заохочують індивідуалізм і самопросування. Дослідження, що вивчають динаміку батьківства, показують, що поведінка батька чи матері може суттєво впливати на розвиток нарцисичних рис у нащадків. Дослідження Р.Хортонна і Т.Трітча/ Horton, R. and Tritch, T. вказують на те, що психологічний контроль з боку батьків

позитивно пов'язаний з нарцисизмом, тоді як батьківське тепло має захисний ефект [21]. Це підкреслює важливість раннього емоційного оточення у формуванні нарцисичних рис особистості.

Для того, щоб клінічно діагностувати нарцисизм згідно DSM-IV людина повинна мати 5 з 9 або більше нарцисичних рис, серед яких є: грандіозне почуття самозначимості; залученість в фантазії про необмежену владу та успіх; віра у власну унікальність, оцінити яку можуть тільки обрані, особливо обдаровані люди; потреба в захопленні; відчуття привілейованості; експлуатація інших в міжособистісних відносинах; відсутність емпатії; заздрість до чужих досягнень; нахабна поведінка; відсутність кордонів; мінливість; боязнь втрати та відторгнення; маніпулятивність та важкість у підтримуванні стосунків.[8] Присутність такої кількості характеристик відрізняє нарцисичну особистість від випадкових проявів нарцисичної поведінки, які можуть тимчасово проявлятися у багатьох людей. Однак, тут існує так звана «проблема критеріїв» через неузгодженість між клінічними, соціально-особистісними та психіатричними критеріями, а отже на думку вчених, відсутність узгодженого опису перешкоджає науковому синтезу.

Сучасні дослідницькі тенденції вказують на нові нюанси розуміння нарцисизму, підкреслюючи його взаємодію з повсякденними психологічними процесами. Наприклад, Фан та ін. представляють нейровізуалізаційні дані, які вказують на те, що люди з високим рівнем нарцисизму відчувають виразні емоційні реакції та нейронні активації, виявляючи психологічні кореляції нарцисизму, які виходять за межі поведінкових спостережень [17]. Більше того, феномен «селфі-залежності» у зв'язку з нарцисизмом серед молодих людей ілюструє сучасний культурний зв'язок, де цифрова поведінка відображає глибоку психологічну динаміку, виявляючи негативну кореляцію між нарцисизмом і психологічним благополуччям [27]. Описано також зв'язок між зростанням нарцисичних розладів та трансформаціями в суспільстві. На думку Ю.В. Свиаренка «суспільство споживання формує нарцисів, а нарциси формують суспільство споживання», суспільний тиск та вимога бути успішним та ідеальним «стимулюють порушення адекватного нарцисичного балансу і запускають нарцисичну регресію» [5].

У представленому огляді літератури синтезовано основні висновки щодо визначення нарцисизму та досліджень, присвячених його вивченню протягом 2000-2023 років. Отже, отримані дані ще раз підкріпили твердження про те, що нарцисизм є складним психологічним конструктом, на який впливають численні фактори, зокрема внутрішньо-особистісні емоції, умови навколишнього середовища та ширша соціальна поведінка. Розуміння нарцисизму охоплює як позитивні, так і негативні аспекти, а також вплив на міжособистісні стосунки. Нарцисизм може проявлятися як захисний механізм, так і деструктивна структура, що потребує глибшого дослідження у психотерапевтичному контексті.

Подальше вивчення різних аспектів нарцисизму має важливе значення для розробки цілеспрямованих втручань, спрямованих на пом'якшення його негативних наслідків як для окремих людей, так і для суспільства в цілому.

Список використаних джерел

1. Клименко, М. Р. The "Light" of Narcisism in the Structure of "Dark Triad". *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*, 2017. С. 58-64.
2. Мак-Кензі Дж. Як звільнитись від токсичних стосунків і не стати жертвою / пер. з англ. А. Климовська. Харків : Віват, 2019. 256 с..
3. Ніл Е. Якщо він такий чудовий, чому мені так погано? Як розпізнати й подолати аб'юз / пер. з англ. Д.Петрушенко. – Х.: Віват, 2022. – 256с.
4. Новицька І. В. Вплив "темної тріади" особистісних властивостей на формування упередженості у суб'єкта спілкування. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія : Педагогіка і психологія*. 2014. № 1. С. 69–72.

5. Свиначенко, Ю. В. Поняття нарцисизм та його характеристика. *Psychological Counseling and Psychotherapy*, № 1-2, 2014. С. 265-271. <https://doi.org/10.26565/2410-1249-2014-1-2-25>
6. Ackerman, R. A., Hands, A. J., Donnellan, M. B., Hopwood, C. J., & Witt, E. A. Experts' views regarding the conceptualization of narcissism. *Journal of Personality Disorders*, 31(3), 2017. P.346-361. https://doi.org/10.1521/pepi_2016_30_254
7. Akıncı İ., Gençöz T. How do grandiose and vulnerable narcissism relate to psychological symptoms?: the role of emotions. *Psychological reports*. 2023. URL: <https://doi.org/10.1177/00332941231197167>
8. American Psychiatric Association. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (5th ed.). Washington, DC: Arlington, Va., American Psychiatric Association, 2013, P. 669–670.
9. Britton, R. Narcissism and narcissistic disorders. Sex, Death, and the Superego, Updating Psychoanalytic Experience and Developments in Neuroscience. *Routledge*, 2018. P.151-165. - 10.4324/9780429479977-13. <http://dx.doi.org/10.4324/9780429479977-13>
10. Campbell W. K. Narcissism and romantic attraction. *Journal of personality and social psychology*. 1999. Vol. 77, no. 6. P. 1254–1270. URL: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.77.6.1254>
11. Campbell W. K., Foster C. A. Narcissism and commitment in romantic relationships: an investment model analysis. *Personality and social psychology bulletin*. 2002. Vol. 28, no. 4. P. 484–495. URL: <https://doi.org/10.1177/0146167202287006>
12. Campbell W. K., Foster C. A., Finkel E. J. Does self-love lead to love for others? A story of narcissistic game playing. *Journal of personality and social psychology*. 2002. Vol. 83, no. 2. P. 340–354. URL: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.83.2.340>
13. Cain N. M., Pincus A. L., Ansell E. B. Narcissism at the crossroads: phenotypic description of pathological narcissism across clinical theory, social/personality psychology, and psychiatric diagnosis. *Clinical psychology review*. 2008. Vol. 28, no. 4. P. 638–656. URL: <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2007.09.006>
14. Cooper A. M. Feature: The Narcissistic-Masochistic Character. *Psychiatric annals*. 2009. Vol. 39, no. 10. P. 904–912. URL: <https://doi.org/10.3928/00485718-20090924-02>
15. Do you know the 12 traits of a narcissist?. *AMFM Mental Health Treatment*. URL: <https://amfmtreatment.com/blog/12-traits-of-a-narcissist/>
16. Dowlgillo E., Dawood S., Pincus A. The dark side of narcissism. *The Dark Side of Personality: Science and Practice in Social, Personality, and Clinical Psychology*. 2016. P. 25–44.
17. Fan Y. et al. The narcissistic self and its psychological and neural correlates: an exploratory fMRI study / *Psychological medicine*. 2010. Vol. 41, no. 8. P. 1641–1650. URL: <https://doi.org/10.1017/s003329171000228x> (date of access: 15.05.2025).
18. Fastoso F., Bartikowski B., Wang S. The “little emperor” and the luxury brand: how overt and covert narcissism affect brand loyalty and proneness to buy counterfeits. *Psychology & marketing*. 2018. Vol. 35, no. 7. P. 522–532. URL: <https://doi.org/10.1002/mar.21103>
19. Four ds of narcissism: deny, dismiss, devalue & divorce. *Gill Law Group, PC*. URL: <https://www.thegillfirm.com/blog/2021/october/four-ds-of-narcissism-deny-dismiss-devalue-divor/>
20. Hawkins Dr. David. How to tell if someone is a narcissist : the 3 ds of narcissism | dr. david hawkins, 2023. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=I8PCwm7k2CQ>
21. Horton R. S., Tritch T. Clarifying the links between grandiose narcissism and parenting. *The journal of psychology*. 2013. Vol. 148, no. 2. P. 133–143. URL: <https://doi.org/10.1080/00223980.2012.752337>
22. Jason Cerro Talks. Vulnerable narcissist and the three c's, 2024. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=kAsqRkuLyDg>

23. It's not that great anymore: the central role of defense mechanisms in grandiose and vulnerable narcissism / L. Kampe et al. *Frontiers in psychiatry*. 2021. Vol. 12. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsy.2021.661948>
24. Kernberg, O. F. Pathological Narcissism and Narcissistic Personality Disorder: Theoretical Background and Diagnostic Classification. In *Aggressivity, Narcissism, and Self-Destructiveness in the Psychotherapeutic Rela: New Developments in the Psychopathology and Psychotherapy of Severe Personality Disorders*. Yale University Press. 2004. P. 45–59. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt1npb07.6>
25. Loeffler K. et al. The association between vulnerable/grandiose narcissism and emotion regulation / L. A. *Frontiers in psychology*. 2020. Vol. 11. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.519330>
26. Morf C. C., Rhodewalt F. Unraveling the paradoxes of narcissism: a dynamic self-regulatory processing model. *Psychological inquiry*. 2001. Vol. 12, no. 4. P. 177–196. URL: https://doi.org/10.1207/s15327965pli1204_1
27. Mubeen B. Selfie addiction and narcissism as correlates and predictors of psychological well-being among young adults. *FWU journal of social sciences*. 2022. P. 83–93. URL: <https://doi.org/10.51709/19951272/fall2022/6>
28. Raskin, R. N., & Hall, C. S. Narcissistic Personality Inventory (NPI) [Database record]. APA PsycTests. 1979. URL : <https://doi.org/10.1037/t00001-000->
29. Spelman B. 5 types of narcissism | private therapy clinic. *Private Therapy Clinic*. URL: <https://theprivatetherapyclinic.co.uk/blog/5-types-of-narcissism/>

ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЖІНОК ГОМОСЕКСУАЛЬНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Сучасне суспільство переживає значні трансформації у сфері гендерних ролей, сексуальної орієнтації та самоідентифікації. Питання гендерної ідентичності набувають все більшої актуальності як у науковому, так і в соціальному аспекті. Гендерна ідентичність – це невід’ємна складова особистісної ідентичності, яка відображає, як індивід осмислює себе крізь призму гендерних норм і суспільних очікувань. Згідно з концепцією Е. Еріксона, базова ідентичність особистості ґрунтується на відчутті внутрішньої цілісності та неперервності, яке підтримується визнанням оточення [1]. Гендерна ідентичність тісно пов’язана з образом «Я» та самосприйняттям, включаючи усвідомлення себе чоловіком або жінкою, а також прийняття відповідних ролей і характеристик. Важливо зазначити, що гендерна ідентичність не є статичною вродженою рисою – сучасні підходи розглядають її як динамічний конструкт, що формується під впливом соціального контексту. Зокрема, Дж. Батлер у теорії гендерної перформативності наголошує, що гендер конструюється через повторювані соціальні дії і не існує поза культурним контекстом [2]. Це означає, що прояви маскулінності чи фемінності – радше результат засвоєних сценаріїв поведінки, ніж біологічна напередвизначеність.

Формування гендерної ідентичності починається з раннього дитинства і зумовлене комплексом біологічних та соціально-психологічних чинників. Уже до трирічного віку більшість дітей усвідомлюють свою статеву приналежність і можуть сказати про себе «я – хлопчик» чи «я – дівчинка» [4]. Надалі діти опановують розуміння сталості статі: приблизно з 5–7 років вони починають розуміти незмінність своєї статі незалежно від зовнішніх обставин, досягаючи так званої гендерної консистентності [4]. Когнітивно-розвиткова теорія Л. Колберга описує ці етапи як поступове усвідомлення й закріплення гендеру в структурі особистості. Одночасно з когнітивним дозріванням великий вплив мають процеси соціального навчання. Як зазначав А. Бандура, діти вчаться гендерно-рольової поведінки через спостереження та наслідування – переймаючи модель поведінки батьків, однолітків, медіа персонажів – і через схвалення чи осуд, що супроводжує ті чи інші вчинки [3]. «Правильні» з точки зору суспільства гендерні прояви отримують підкріплення, тоді як відхилення від норм стикаються з негативною реакцією, закріплюючи у дитини уявлення про прийнятні для її статі ролі [3]. Окрім сім’ї, важливими агентами гендерної соціалізації виступають освіта, однолітки та культура. Школа і одноліткове середовище можуть як підсилювати традиційні гендерні стереотипи (через розподіл діяльності за статтю, булінг тощо), так і пом’якшувати їх, впроваджуючи принципи рівності. Засоби масової інформації також транслують образи маскулінності та фемінності: від стереотипних (принцеса, що чекає на принца; герой-рятівник) до прогресивних, які кидають виклик усталеним ролям. Таким чином, гендерна ідентичність розвивається у постійній взаємодії біопсихологічних нахилів індивіда із соціальними впливами – сімейними очікуваннями, культурними нормами та особистим досвідом самовираження.

Гендерна ідентичність тісно переплітається з іншими аспектами самовизначення, проте її не слід ототожнювати із сексуальною орієнтацією. Сексуальна орієнтація визначається спрямованістю емоційно-сексуального потягу до партнерів певної статі і є окремою характеристикою особистості. На рівні понять гендерне самовизначення («хто я – чоловік чи жінка») є незалежним від того, кого людина кохає [5]. Наприклад, жінка може ідентифікуватися саме жінкою і бути гетеросексуальною, а може так само ідентифікуватися жінкою і бути лесбійкою – в обох випадках її базова гендерна належність однакова. Водночас у реальному житті гендер і орієнтація взаємодіють, оскільки суспільство часто вибудовує їх нерозривний зв’язок у межах гетеронормативних уявлень. З точки зору квір-теорії, культура

формує «гетеросексуальну матрицю» очікувань, за якої біологічна стать, гендерна ідентичність та потяг нібито повинні строго відповідати одне одному (тобто «справжня» жінка має бути жіночною гетеросексуалкою, а «справжній» чоловік – мужнім гетеросексуалом) [2]. Дж. Батлер та інші дослідники підкреслюють, що такі нормативні припущення обмежують варіативність особистості, виключаючи ті випадки, коли гендерне самовираження не узгоджується зі стереотипами про орієнтацію [2]. Насправді ж досвід показує, що спектр комбінацій гендеру й орієнтації набагато ширший. Представники ЛГБТ+ спільноти своєю появою в публічному просторі кинули виклик уявленню про обов'язковий зв'язок між статтю, гендером і потягом. Деякі радикальні феміністичні погляди навіть стверджують, що сам феномен гомосексуальності перекидає традиційні визначення жіночності та мужності. Приміром, М. Віттіг писала, що «лесбійки – це не жінки», маючи на увазі, що поняття «жінка» в патріархальній культурі визначене через гетеросексуальні відносини з чоловіками; отже, жінка, яка кохає жінок, виходить за межі цього визначення. Хоча це твердження є дискусійним, воно вказує на важливий нюанс: шлях самосприйняття гетеро- і гомосексуальних жінок може істотно відрізнятись, що впливає і на переживання ними власної гендерної ідентичності.

Специфічні особливості гендерної ідентичності у жінок гомосексуальної орієнтації проявляються у контексті їх життєвого досвіду. Дослідження показують, що дівчатка, які у подальшому ототожнюють себе з гомосексуальною ідентичністю, в середньому частіше демонстрували гендерно-неконформну поведінку в дитинстві – тяжіли до нетипових для дівчат занять, одягу, ігор [6]. Багато хто з таких дівчаток описує себе у дитячі роки як «шибайголову» (tomboy), що не вписувалася в образ «типової» дівчинки. Важливо підкреслити: це не означає, що вони не усвідомлювали свою жіночу приналежність – більшість юних лесбійок чітко ідентифікували себе дівчатками, просто могли відчувати дискомфорт із нав'язаними гендерними ролями. Відмінності у прояві гендерної ідентичності стають більш помітними у підлітковому віці, коли виникає усвідомлення своєї сексуальної орієнтації. Для молодшої дівчини це часто непростий етап: зародження одностатевих почуттів супроводжується внутрішнім конфліктом та сумнівами. Згідно з моделлю формування гомосексуальної ідентичності В. Касс, цей етап відповідає стадії «ідентифікаційного заміщення», коли індивід вперше припускає у себе гомосексуальність і намагається осмислити, що це означає [5]. Підліток може запитувати себе: «Чому мене тягне до людини своєї статі? Що зі мною не так?» – що викликає тривогу або заперечення. Наступні стадії – «порівняння та прийняття» – характеризуються поступовим утвердженням своєї орієнтації і її інтеграцією в образ «Я». В середньому дівчата починають відкрито ідентифікувати себе як лесбійки у пізньому юнацькому віці, коли внутрішньо приймають цю ідентичність і нерідко здійснюють камінг-аут перед близькими [5]. Весь процес – від перших сумнівів до повного самоприйняття – може тривати кілька років і значною мірою залежить від соціального оточення. Якщо сім'я і друзі проявляють підтримку, формування цілісної гендерно-сексуальної ідентичності проходить гармонійніше; натомість осуд і стигматизація можуть загальмувати розвиток особистості, спричиняючи психологічний стрес. Втім, здолаття цих випробувань часто підсилює резилієнтність – жінка набуває глибшого розуміння себе, стійкості до соціального тиску та впевненості в праві бути собою.

Отже, гендерна ідентичність жінок з гомосексуальною орієнтацією базується на тій самій структурі самоприйняття статі, що й у гетеросексуальних жінок (переважна більшість лесбійок відчувають себе саме жінками). Однак шлях її становлення має свої особливості під впливом соціально-психологічних чинників. Розрив із традиційними гендерними сценаріями в дитинстві, внутрішні конфлікти в період усвідомлення орієнтації та подолання упереджень оточення – всі ці етапи зумовлюють формування більш гнучкого, осмисленого розуміння своєї жіночності. З наукової точки зору вивчення гендерної ідентичності лесбійок є важливим для глибшого розуміння взаємозв'язку між різними компонентами особистості. Практична ж значущість цього питання пов'язана з потребою розробки програм психологічної підтримки, що враховують специфіку переживань ЛГБТ+ осіб. Використання сучасних підходів – від

класичних теорій розвитку особистості (Е. Еріксон) до гендерних студій (Дж. Батлер) і соціально-когнітивних теорій навчання (А. Бандура, Л. Колберг та ін.) – дозволяє комплексно осмислити феномен гендерної ідентичності та чинники її формування. Подальші дослідження у цьому напрямі сприятимуть утвердженню толерантності в суспільстві та збереженню психологічного благополуччя кожної особистості незалежно від її гендеру чи орієнтації.

Список використаних джерел

1. Еріксон Е. Ідентичність: юність і криза. Київ: Основи, 1996. 312 с.
2. Butler J. *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*. New York : Routledge, 1990. 190 p.
3. Бандура А. Теорія соціального навчання. Психологія особистості: хрестоматія /упоряд. І. Д. Бех. Київ: Либідь, 2003. С. 247–265.
4. Kohlberg L. A cognitive-developmental analysis of children's sex-role concepts and attitudes. In: *The Development of Sex Differences* / Ed. by E. E. Maccoby. Stanford: Stanford Univ. Press, 1966. С. 82–173.
5. Cass V. C. Homosexual identity formation: a theoretical model // *Journal of Homosexuality*. 1979. Vol. 4, no. 3. С. 219–235.
6. Bailey J. M., Zucker K. J. Childhood sex-typed behavior and sexual orientation: A conceptual analysis and quantitative review. *Developmental Psychology*. 1995. Vol. 31, no 1. С. 43–55.

МОТИВИ СЕКСУАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ В КОНТЕКСТІ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТРУКТУРНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Мотиви сексуальної поведінки визначають не лише особливості сексуальної інтеракції, а й пояснюють міжособистісну взаємодію та особливості особистих характеристик.

Незважаючи на це, існує обмежена кількість досліджень мотивів сексуальної поведінки та особистих психологічних явищ, особливо вузькою є низка робіт зв'язку мотивів з структурною організацією та нестача валідизованих вітчизняних праць.

Метою цієї роботи стало виявлення особливостей сексуальної поведінки, її мотивів у осіб з різним рівнем такого психічного явища, як структурна організація особистості.

Мотиви сексуальної поведінки мають доволі широкий діапазон підґрунтя їх формування та дослідження. Сексуальна поведінка залежить від культурних, етнічних, статевих, біологічних, географічних та соціальних контекстів [3Помилка! Джерело п осилання не знайдено.][4][22][23].

Найбільш новітнім та деталізованим є напрям вивчення мотивів сексуальної поведінки в контексті різних особистісних рис людини [5][6][8][9][10][11]. Такі дослідження найчастіше вимірюють зв'язок психологічного явища, що притаманне індивідууму та особливості інтимної інтеракції та її мотивації.

Наприклад, опитування студенток 2012 року виявило, що більш відкриті, екстравертивні та менш консервативні жінки мали вищі показники схильності до сексуальної пермісивності [8]. У 2007 році було проведене опитування, що збило інформацію про особистісні мотивації до сексуального залучення, результати якого розширили розуміння психологічної установки на інтимний акт. Дослідники виявили такі стимули: бажання помсти; стимул нашкодити супернику чи просто незнайомцю; стимул отримати щось (статус, роботу, гроші, наркотики та інше) [13][14].

Негативні та деструктивні риси особистості мають вагомий вплив на міжособистісні стосунки, що включає в себе і сексуальну [15][16][17][18][19][20]. Вивченням «Темної Тріади», тобто найбільш вираженими рисами такими як нарцисизм, психопатія та макіавеллізм, займались науковці Цейглер-Хілл В. та Маркус Д. К. У своїй книзі «Темна сторона особистості: Наука і практика в соціальній, особистісній та клінічній психології» вони описують моделі поведінки людей з високими показниками кожного аспекту «Темної Тріади». Опираючись на інших дослідників, автори стверджують наступне.

Риси Темної тріади часто асоціюються з поведінкою та якостями, які можуть сприяти погіршенню функціонування соціальних відносин, включаючи агресивні тенденції [19], обмежені емпатійні здібності [15][18], міжособистісні стилі, що відображають поєднання домінування та ворожості [16][20], готовність використовувати стратегії примусу для отримання бажаних ресурсів [20], зосередженість на саморозвитку з відносно невеликою турботою про інших [2] та схильність до використання обману [2][3].

Ґрунтуючись на цій теорії та власному опитуванні, автори книги наводять аргументи, що люди з високими показниками факторів «Темної Тріади» та «Вразливої Темної Тріади» (межові риси особистості, вразливий нарцисизм та вторинна психопатія) повідомляють про більшу кількість попередніх сексуальних партнерів і надають перевагу стосункам, які не вимагають особливих зобов'язань, а також про більшу готовність до використання обманних і маніпулятивних моделей поведінки під час спарювання, таких як переманювання партнера і зрад [2][19][20].

Однак порівняно з великим різноманіттям напрямів вивчення сексуальної поведінки та її мотивації, існує відносно обмежена кількість досліджень на цю тему, особливо дослідження

особистих, психологічних явищ. Також вітчизняна галузь наукового вивчення сексуальності є доволі вузькою та новітньою. Саме тому, метою цього дослідження є виявлення мотивів сексуальної поведінки, її особливостей у осіб з різним рівнем такого психічного явища, як структурна організація особистості. Структурна організація особистості - це комплексна система різних психічних функцій та процесів, що взаємодіють між собою та визначають особистісну ідентичність та поведінку людини [21].

Ця концепція базується на психоаналітичній теорії та починає своє коріння ще зі структурної моделі психіки, що було відкрито та вперше описано Зигмундом Фрейдом у 1923 році. Ця модель складається з трьох компонентів: Ід (Воно), Его («Я») та Супер-Его (Над-Я).

Ід – це несвідомий аспект психіки, що перебуває в нас ще з народження. Він працює за принципом негайного задоволення, відповідає за інстинктивну поведінку, містить в собі бажання, фантазії, імпульси, концепція страх-бажання та проявляється в образах і символах [24].

Его є пізнішим компонентом, що розвивається з Ід та є певним медіатором між бажаннями, імпульсами Ід та реальністю (етикою). Его працює за принципом реальності і намагається узгодити вимоги Ід та проявити їх у соціально прийнятній формі. Его поділяється на свідомий та несвідомий аспекти: свідомий – «Власне Я» (селф) і несвідомий – захисні механізми (витіснення, заміщення, раціоналізацію та сублімацію) [24]. Его також має функцію розрядки напруги, що створюється незадоволеними імпульсами, яку воно виконує за допомогою вторинного процесу, намагаючись знайти в реальному світі об'єкт, що відповідає ментальному образу, створеному первинним процесом Ід [24].

Супер-Его – частина «Я», що відповідає за роль морального спостерігача. Найбільш пізня частина психіки, яка розвивається приблизно у віці 5-ти років опісля пережитого Едипового конфлікту. Цей процес дозволяє дитині створити ідентифікацію з батьківськими цінностями і формує Супер-Его, яке в свою чергу інтерналізує моральні стандарти та ідеали [24].

Опираючись на цю теорію, Отто Кернберг вивчав базові компоненти структурної моделі психіки та їх взаємодію [21]. Науковець вивів теорію рівнів структурної організації, ґрунтуючись на явищах взаємодії Ід, Его та Супер-Его, а також беручи до уваги роль міжособистісних відносин у формуванні рівнів. У своїй роботі психоаналітик виділив 3 рівні організації, такі як невротичний, межовий та психотичний.

Невротичний рівень організації - це рівень, на якому особистість здатна контролювати свої імпульси, емоції та поведінку. Особи на цьому рівні мають високий контакт з реальністю та її тестування, здатність будувати стійкі соціальні взаємодії, дотримуватись моральних норм та бути самокритичними. Такі люди мають ефективне функціонування у соціумі. Особи з невротичною організацією мають високий рівень інтеграції Его, Ід та Супер-Его, а також збалансовану взаємодію цих структур. На цьому рівні Его спроможне добре виконувати свою функцію та контролювати імпульси Ід, проте іноді може виникати конфлікт між бажаннями Ід та критикою Над-Я, що може призводити до тривожних та депресивних реакцій [21]. Також Кернберг вважав, що особи на такому рівні організації мали стійкі та позитивні взаємодії з батьками та іншими дорослими, які допомагали дитині розвивати здорове самовідчуття та рівновагу між різними компонентами психіки. Ще одним важливим критерієм невротичного рівня є зрілість механізмів захисту, тобто використання таких захистів як: витіснення, раціоналізація та інші.

Межовий рівень структурної організації характеризується певним рівнем дисоціації Я, Воно та Над-Я; розколом свідомих та несвідомих частин психіки та менш інтегрованим Его, що призводить до погіршення його функції контролю та медіатора. Хоча люди з межовою організацією мають диференціацію між образами Я та об'єкта і розвинене з твердими кордонами Его майже у всіх сферах, але у сфері міжособистісних відносин проявляється синдром дифузності ідентичності [21]. У таких осіб Ід може бути більш агресивним та деструктивним, а Супер-Его може бути більш критичним та суворим, що призводить до внутрішнього конфлікту. Тому у них низький рівень контролю імпульсу та генералізована,

дифузна емоційна лабільність. Також цей рівень організації має слабкості Его, що провокують нестабільну імпульсивність як спробу розсіяти інтрапсихічну напругу; регресію до первинно-процесуального мислення, що реактивує патологічні об'єкти стосунки; та примітивні ранні захисні механізми [21]. Захисні механізми цього рівня характеризуються специфічним поділом об'єктів лише на «хороших» та «поганих», що утворився як дефект інтеграції, але пізніше переріс у основний для цієї структури механізм розщеплення; нездатністю синтезу позитивних і негативних інтроєкцій, ідентифікацій, примітивною ідеалізацією та девальвацією об'єкта. Усі ці ознаки та захисти перешкоджають межовим людям перебувати у здоровому міжособистісному стосунку, оскільки проявляються як відсутність диференціації між собою та об'єктом, потреба контролю партнера, власницьке ставлення, дефіцит емпатійності й турботи, експлуатація, маніпулювання [21]. Важливим аспектом межової організації є можливі прояви проміскуїтету з «дрейфуючою» якістю, усвідомлених поліморфно-збочених фантазій, мазохістично-садистичних рис, ризикованої сексуальної поведінки, алкоголізму, kleptomанії, імпульсивних сексуальних девіацій [21]. Психотичний рівень організації описується як відсутність інтеграції Ід, Его, Супер-Его та деформованою їх взаємодією; деформація особистісного відчуття цілісності та низький рівень тестування реальності. Ід може бути менш видимим, оскільки відбувається сильне пригнічення та контроль над ним з боку Супер-Его, що може призвести до того, що Я стає неспроможним виконувати власну функцію. Супер-Его може бути поглинуте фантазіями про наслідки неприпустимих дій, що може призвести до стану параної та дезорганізації мислення. При цьому Я може бути роз'єднаним та деформованим, що може призвести до станів деперсоналізації та дезорієнтації у світі. Психотичні особи мають серйозний дефіцит розвитку Его, здебільшого недиференційованими образами себе та об'єктів і супутньою недостатньою розвиненістю меж Его [21]. Вони також мають примітивні захисні механізми, здебільшого такі як розщеплення і тотальний контроль та схильні зазвичай до монадного стосунку, оскільки відносини з партнерами можуть бути вкрай складними та нестабільними, з проявами жорстокості та підлості. Сексуальна поведінка на психотичному рівні структурної організації може бути неадекватною та дезінгібованою; може включати в себе ексгібіціонізм, відверте проявлення сексуальної поведінки в громадських місцях, або навпаки - повну відмову від сексуальної активності [21].

Метою цієї роботи стало виявлення особливостей сексуальної поведінки, її мотивів у осіб з різним рівнем такого психічного явища, як структурна організація особистості.

Задля досягнення мети було підібрано та перекладено методики, що були використані під час опитування та анкетування 120 досліджуваних різної статі та вікової групи; опісля отримані дані було статистично обраховано порівняльним, кореляційним та регресійним аналізами. Виявлено особливості сексуальності, що проявляються у осіб з різною структурною організацією. Зокрема встановлено предиктори для межової структурної організації – це такі сексуальні мотиви як зблизитись з партнером; зняти стрес; секс як стимул; щоб виразити гнів. Також підтверджено, що соціосексуальна орієнтація (як схильність вступати в сексуальні стосунки без глибоких емоційних зобов'язань) характерна для осіб з межовою структурною організацією. У осіб з невротичною структурною організацією простежується тенденція (не зв'язок) до побудови більш глибоких і стабільних стосунків, а у осіб з психотичною структурною організацією простежується зв'язок уникнення до побудови тривалих стосунків у сексуальних взаєминах [1].

Список використаних джерел

1. Соболевська О. Мотиви сексуальної поведінки в контексті особливостей структурної організації особистості : бакалаврська робота : (053 «Психологія») / О. Соболевська ; Український католицький університет ; кафедра психології та психотерапії. – Львів: УКУ, 2023. – 45 с.

2. Book A., Visser B. A., Volk A. A. Unpacking “evil”: claiming the core of the dark triad. *Personality and individual differences*. 2015. Vol. 73. P. 29–38. URL: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.09.016>
3. Buss D. M., Schmitt D. P. Sexual strategies theory: an evolutionary perspective on human mating. *Psychological review*. 1993. Vol. 100, no. 2. P. 204–232. URL: <https://doi.org/10.1037/0033-295x.100.2.204>
4. Carroll J. L., Volk K. D., Hyde J. S. Differences between males and females in motives for engaging in sexual intercourse. *Archives of sexual behavior*. 1985. Vol. 14, no. 2. P. 131–139. URL: <https://doi.org/10.1007/bf01541658>
5. Cooper M. L., Shapiro C. M., Powers A. M. Motivations for sex and risky sexual behavior among adolescents and young adults: a functional perspective. *Journal of personality and social psychology*. 1998. Vol. 75, no. 6. P. 1528–1558. URL: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.75.6.1528>
6. DeLamater J. Gender differences in sexual scenarios. *Females, males, and sexuality: theories and research*. New York, 1987. P. 127–139.
7. Fisher H. *The sex contract: the evolution of human behavior*. New York, 1982. 253 p.
8. Garcia J. R. et al. Sexual hookup culture: a review. *Review of general psychology*. 2012. Vol. 16, no. 2. P. 161–176. URL: <https://doi.org/10.1037/a0027911>
9. Hatfield E., Rapson R. Culture, attachment style, and romantic relationships. *Attachment: expanding the cultural connections*. 2010. P. 227–242.
10. Hatfield E., Rapson R. L. *Love and sex: cross-cultural perspectives*. 2005.
11. Hill C. A., Preston L. K. Individual differences in the experience of sexual motivation: theory and measurement of dispositional sexual motives. *Journal of sex research*. 1996. Vol. 33, no. 1. P. 27–45. URL: <https://doi.org/10.1080/00224499609551812>
12. Hite S. The hite report. *Journal of school health*. 1979. Vol. 49, no. 5. P. 251–254. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1746-1561.1979.tb03845.x>
13. Jankowiak W. *Romantic passion*. Columbia University Press, 1995. 310 p.
14. Jankowiak W. R., Fischer E. F. A cross-cultural perspective on romantic love. *Ethnology*. 1992. Vol. 31, no. 2. P. 149. URL: <https://doi.org/10.2307/3773618>
15. Jonason P. K., Krause L. The emotional deficits associated with the Dark Triad traits: cognitive empathy, affective empathy, and alexithymia. *Personality and individual differences*. 2013. Vol. 55, no. 5. P. 532–537. URL: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2013.04.027>
16. Jonason, P. K., & Webster, G. D. (2012). A protean approach to social influence: Dark Triad personalities and social influence tactics. *Personality and Individual Differences*, 52(4), 521–526. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.11.023>
17. Jonason P. K., Webster G. D. A protean approach to social influence: Dark Triad personalities and social influence tactics. *Personality and individual differences*. 2012. Vol. 52, no. 4. P. 521–526. URL: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.11.023>
18. Jonason P. K. et al. Different routes to limited empathy in the sexes: Examining the links between the Dark Triad and empathy. *Personality and individual differences*. 2013. Vol. 54, no. 5. P. 572–576. URL: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2012.11.009>
19. Jones D. N., Paulhus D. L. Different provocations trigger aggression in narcissists and psychopaths. *Social psychological and personality science*. 2010. Vol. 1, no. 1. P. 12–18. URL: <https://doi.org/10.1177/1948550609347591>
20. Jones D. N., Paulhus D. L. The role of impulsivity in the Dark Triad of personality. *Personality and individual differences*. 2011. Vol. 51, no. 5. P. 679–682. URL: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.04.011>
21. Kernberg O. F., Michels R. Borderline personality disorder. *American journal of psychiatry*. 2009. Vol. 166, no. 5. P. 505–508. URL: <https://doi.org/10.1176/appi.ajp.2009.09020263>

22. Kitayama S., Markus H. Yin and Yang of the Japanese self: the cultural psychology of personality coherence. *The coherence of personality: social-cognitive bases of consistency, variability, and organization*. 1999. P. 242–302.
23. Landis D., O’Shea W. A. Cross-Cultural aspects of passionate love. *Journal of Cross-Cultural Psychology*. 2000. Vol. 31, no. 6. P. 752–777.
URL: <https://doi.org/10.1177/0022022100031006005>
24. Lapsley D., Stey P. Id, ego, and superego. 2011.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖІНОК З РІЗНИМ ТИПОМ ПРИВ'ЯЗАНОСТІ У РОМАНТИЧНИХ СТОСУНКАХ

Характер романтичних взаємин багато в чому залежить від особливостей прив'язаності, які можуть визначати як гармонійність партнерської взаємодії, так і ризик виникнення дисфункціональних моделей, зокрема симбіотичних стосунків.

Незважаючи на те, що феномен прив'язаності й романтичних взаємин привертав увагу науковців, саме детальний аналіз особливостей жіночої прив'язаності у співвідношенні з симбіотичною моделлю взаємодії залишається відкритим питанням, що потребує подальшого дослідження.

Метою цієї роботи стало розкриття змісту прив'язаності особистості та опис аналізу результатів попередніх емпіричних досліджень наукового доробку, зокрема зв'язку прив'язаності жінок із їхніми психологічними особливостями та паттернами поведінки у романтичних стосунках.

Теорія прив'язаності є однією з фундаментальних концепцій у психології, яка пояснює характер взаємин між дітьми та їх значущими дорослими, а також визначає, як ці стосунки впливають на подальший розвиток особистості та формування гармонійних романтичних відносин.

Витоки цієї теорії сягають середини ХХ століття, а її основи були закладені британським психоаналітиком Джоном Боулбі. Вивчаючи емоційні зв'язки між дітьми та їхніми матерями, він висунув гіпотезу, що прив'язаність є вродженим механізмом, необхідним для виживання. Його дослідження ґрунтувалися на спостереженнях за поведінкою дітей, які пережили розлуку з батьками, зокрема в умовах повоєнної Британії. Згідно з підходом теорії прив'язаності Боулбі, основою здатності до любові є ранній досвід безпечної прив'язаності до матері. Автор теорії вважає, що новонароджена дитина сприймає себе та свою матір як окремі особистості і не перебуває в повному злитті з нею. Водночас, залежно від характеру взаємин між матір'ю та дитиною, цей досвід впливає на формування емоційної компетентності, яка зберігається впродовж життя. Таким чином, прив'язаність стає емоційною основою для розвитку людини [5][6][10].

Згідно з концепцією Мелані Кляйн, у перші 12 місяців життя дитини формуються базові емоційні зв'язки з матір'ю, які є вирішальними для подальшого розвитку. Протягом цього періоду дитина переживає шизоїдно-параноїдну та депресивну позицію, що дає можливість їй його здобувати здатність до розщеплення в моменти тривоги та фрустрації, а також до інтеграції під час позитивних емоційних переживань. У результаті кожен конструктивний емоційний досвід сприяє формуванню довіри до позитивних об'єктів і підтримує процес синтезу особистості [2].

Сучасні науковці, зокрема Сьюзан М. Джонсон, розглядають прив'язаність як основу стабільних романтичних взаємин, наголошуючи на важливості емоційного зв'язку між партнерами. Водночас, у працях Гіллігана (цит. за Крещенко В. Ю. та Гріньовою О. М.) аналізується вплив соціокультурних чинників на прив'язаність, зокрема гендерних стереотипів, які закріплюють модель жіночої жертвності у стосунках. Вуд і Іген наголошують, що традиційні уявлення про жіночність можуть обмежувати автономію жінок, сприяючи формуванню залежних відносин, що є ключовим аспектом у дослідженні симбіотичних стосунків [1][3][14].

Основоположницею типології прив'язаності, як такої, була М. Ейнсворт, яка виокремила три основні типи прив'язаності: безпечний, тривожний і унікаючий, а згодом цю класифікацію доповнили, додавши дезорганізований тип. На основі експерименту «незнайома

ситуація» дослідникам вдалося виокремити один тип прив'язаності, що вважається психологічно здоровим — надійний, а також три інші типи, пов'язані з порушенням емоційного контакту між дитиною та матір'ю: тривожний, уникаючий і дезорганізований.

Надійний тип прив'язаності формується тоді, коли дитина має стабільний і емоційно підтримуючий зв'язок із матір'ю. Як стверджувала М. Ейнсворт, однією з ключових передумов формування безпечної прив'язаності є чутливість матері до емоційних сигналів дитини, її здатність своєчасно й адекватно на них реагувати [7][8].

Уникаючий тип прив'язаності характеризується зовнішньою емоційною байдужістю дитини від матері. Така дитина не виявляє особливої зацікавленості у присутності матері поруч або ж коли її немає взагалі. Проте дослідження показали, що на фізіологічному рівні такі діти все ж відчувають стрес, що проявляється в підвищеній активності вегетативної нервової системи, попри відсутність явної поведінкової реакції. У дорослому віці це може проявлятися у схильності уникати близькості, емоційно дистанціюватися, особливо в конфліктних ситуаціях.

Тривожний тип прив'язаності формується у дитини внаслідок неоднозначної взаємодії з матір'ю, яка то надмірно опікується, то раптово без причини стає холодною. Такі коливання в поведінці матері спричиняють у дитини невпевненість у власних діях і в тому, чого очікувати від взаємодії з нею. У дорослому віці це виявляється у схильності до емоційної нестабільності у стосунках: люди з таким типом прив'язаності водночас прагнуть близькості, але бояться бути покинутими, часто ревниві, надто підозрілі, можуть реагувати імпульсивно або надмірно емоційно на віддалення партнера.

Дезорганізований тип прив'язаності було виокремлено пізніше на основі досліджень М. Мейн і Дж. Солон. Цей тип характеризується суперечливою, дезорієнтованою та імпульсивною поведінкою дитини у відповідь на дії матері. У таких випадках мама може виступати одночасно джерелом безпеки та страху, що створює в дитини когнітивний та емоційний конфлікт. У дорослому житті цей тип прив'язаності часто асоціюється з серйозними труднощами у міжособистісній взаємодії, високим ризиком емоційної дезрегуляції, підвищеною тривожністю, а в окремих випадках — з розладами психіки. Такі люди можуть одночасно прагнути близькості та боятися її, що ускладнює побудову стабільних романтичних або дружніх стосунків [8].

Аналіз сучасних досліджень психологічних особливостей жінок з різним типом прив'язаності у романтичних стосунках, констатує, що типи прив'язаності корелюють з психологічними особливостями жінок та їхніми патернами поведінки у романтичних стосунках.

Проблематику емоційної залежності вивчали вітчизняні дослідниці Широка А. та Брух І., на основі праць Лемоса, Лондоньйо та Кастейо. У рамках романтичних стосунків особи, що схильні до емоційної залежності, часто інтенсивно переконані в своїй залежності від партнера, переживають страх самотності та сепараційну тривогу, активно адаптують свою поведінку під потреби партнера, і мають надмірну потребу в увазі з його боку. Вони також порівнюють емоційну залежність з хімічною, оскільки обидва стани мають спільні ознаки: симптоми абстиненції, прагнення до партнера, невдалі спроби розірвати стосунки та значні витрати часу й емоцій на підтримку взаємозв'язків, незважаючи на потенційні негативні наслідки. Це явище викликає емоційний дискомфорт не лише для самої особи, але й для її партнера, а також може бути пов'язане з іншими проблемами, такими як імпульсивність та депресія. Жінки з безпечним типом легко формують довірливі зв'язки з партнерами, не відчуваючи потребу в надмірній залежності, що допомагає їм розвивати здорові моделі стосунків. На противагу, жінки з тривожним або дезорганізованим стилем прив'язаності часто стикаються з емоційною залежністю, яка виражається у сильному страху відторгнення та необхідності отримання підтвердження зі сторони партнерів [9].

Співзалежність виступає однією з найпоширеніших проблем у побудові здорових та гармонійних романтичних відносин. У психологічній літературі спостерігається переважання жінок, схильних до співзалежності над чоловіками, оскільки жіноча природа включає глибоку

емоційну відданість. Співзалежність у жінок, у більшості випадків, проявляється через емоційне злиття, самопожертву, терпимість і прагнення контролювати партнера, що може негативно позначитися на їхньому психологічному стані [13]. Результати дослідження Семків. І. та Вонс. О.М. свідчать про те, що жінки з надійним типом прив'язаності мають меншу схильність до міжособистісної залежності в контексті романтичних стосунків. На противагу їм, жінки з тривожно-амбівалентним, дезорганізованим чи унікаючим типом, більше піддаються співзалежності й водночас відчувають менше задоволення у своїх стосунках з партнером [8].

Беручи під увагу теорію прив'язаності, можна сказати, що особи з надійним типом прив'язаності, як правило, демонструють конструктивну поведінку в конфліктних ситуаціях, що базується на гармонійному поєднанні потреб у близькості та автономії, що сприяє ефективному вирішенню розбіжностей. Жінки з унікаючим та тривожним типами прив'язаності схильні до деструктивних стратегій — дистанціювання, емоційної ізоляції, надмірної залежності або маніпулятивності — які ускладнюють досягнення порозуміння й часто призводять до загострення конфліктів. Жінки з дезорганізованим типом прив'язаності, як правило, демонструють суперечливу та непередбачувану поведінку в ситуаціях міжособистісного напруження. В умовах конфлікту вони можуть одночасно прагнути емоційної близькості й водночас відчувати страх перед нею, що створює внутрішню напругу та перешкоджає стабільному діалогу з партнером. Такі особи часто чергують агресивні реакції з раптовим дистанціюванням, емоційними спалахами або епізодами замикання в собі [4].

Значна кореляція була встановлена між стилями прив'язаності та характеристиками особистості, що відповідають Великій П'ятірці, у дослідженні Е. Арслана, К. Арслана, Р. Арі. Таким чином, варто зазначити, що між надійною прив'язаністю та нейротизмом існує негативний зв'язок, тоді як з екстравертованістю, відкритістю, доброзичливістю та відповідальністю — позитивний. Негативна кореляція також спостерігається між дезорганізованою прив'язаністю та екстравертованістю і між тривожною прив'язаністю та відповідальністю. Унікаючий стиль прив'язаності має негативний зв'язок із низькою впевненістю в собі та небажанням брати на себе відповідальність, тоді як тривожний і дезорганізований стилі демонструють позитивний зв'язок [10].

Жінки з безпечним типом прив'язаності демонструють більш збалансований і стійкий психологічний профіль. Вони відзначаються високою самооцінкою, здатністю до відкритих і довірливих стосунків, а також ефективним управлінням емоціями. На противагу, жінки з тривожним та дезорганізованим типом прив'язаності часто стикаються з підвищеним рівнем тривоги, емоційними труднощами і складнощами у встановленні стабільних відносин. Інтроверсія/екстраверсія, депресивність і здатність до співпереживання також традиційні гендерні ролі впливають на динаміку взаємодії жінок у стосунках. Жінки з унікаючим стилем можуть проявляти замкнутість і небажання приймати емоційну близькість, у той час як ті, що мають тривожний стиль, більш схильні до емоційної залежності та страху перед відторгненням [4][11][12][15].

Ці характеристики відкривають можливості для формування шляхів психологічної підтримки, які фокусуються на розвитку здорових моделей прив'язаності та емоційного благополуччя. Усвідомлення свого стилю прив'язаності може стати інструментом для жінок у покращенні їхніх патернів поведінки, дозволяючи чітко ідентифікувати коріння проблем у відносинах. Результати здійсненого аналітичного етапу закладають концептуальні основи для майбутніх емпіричних досліджень і визначають напрямки практичного використання отриманих знань у психологічному консультуванні та підтримці жінок у контексті романтичних відносин.

Список використаних джерел

1. Джонсон С. М. Теорія прив'язаності: емоційно-фокусована терапія для створення гармонійних стосунків. Київ : Науковий світ, 2023. 169 с.

2. Кибальник О. Я. Зміна типу прив'язаності у дорослому віці: можливості та перспективи. Львів: Видавництво Львівського національного університету ім. І. Франка, 2019. С. 46–48.
3. Кравчук О. О. Вплив типів прив'язаності на вирішення конфліктів у романтичних стосунках. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Психологічні науки.* 2021. № 3. С. 107–115.
4. Крещенко В. Ю., Гріньова О. М. Психологічні аспекти формування гендерних стереотипів у сучасній молоді. *Вісник психології і соціальної педагогіки.* 2015. Вип. 11. С. 45–52.
5. Крижановська З. Надійний тип прив'язаності як основа розвитку психічного здоров'я дитини. *Сучасні психологічні тенденції підтримки та відновлення психічного здоров'я особистості: теорія та практика.* 2021. С. 52–54.
6. Крижановська З., Бабак К. Роль типу прив'язаності в сприйманні романтичних взаємин чоловіків та жінок. *Психологічні перспективи.* 2022. № 39. С. 230–239.
7. Литвиненко Л. І. Прив'язаність у дорослому віці: погляд крізь призму теорії та практики. Одеса: Видавництво Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, 2019. С. 31–33.
8. Семків І. І., Вонс О.-М. С. Психологічні особливості романтичних стосунків осіб із різним типом прив'язаності в юнацькому та зрілому віці. *Психологічні науки.* 2020. Вип. 3. С. 47–48.
9. Широка А. Емоційна залежність у романтичних стосунках: роль несприятливого дитячого досвіду та ранніх дисфункційних схем. *Психологія і особистість.* 2021. Вип. 2. С. 143–158. URL: [10.33989/2226-4078.2021.2.239976](https://doi.org/10.33989/2226-4078.2021.2.239976).
10. Arslan, E., Coşkun, A., Ari, R. An investigation of interpersonal problem-solving approaches with respect to attachment styles. *Educational Sciences: Theory and Practice.* 2012. Vol. 12, No. 1. P. 15–23.
11. Benjamin, J. Beyond Doer and Done to: Recognition Theory, Intersubjectivity and the Third. *Psychoanalytic Quarterly.* 2004. Vol. 73, no. 1. P. 5–46.
12. Erozkan, A. The attachment styles bases of loneliness and depression. *International Journal of Psychology and Counselling.* 2011. Vol. 3, no. 9. P. 186–193.
13. Eryilmaz, A., Atak, H. Investigation of starting romantic intimacy in emerging adulthood in terms of self-esteem, gender, and gender roles. *Educational Sciences: Theory and Practice.* 2013. Vol. 11, no. 2. P. 595–600.
14. Levine, A., Heller, R. *Attached: The new science of adult attachment and how it can help you find—and keep—love.* New York: Penguin, 2010. 304 p.
15. Mikulincer, M., Shaver, P. R. *Attachment in adulthood: Structure, dynamics, and change.* New York: Guilford Press, 2007. 396 p.

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНОЇ СФЕРИ ОСІБ ІЗ РІЗНОЮ СХИЛЬНІСТЮ ДО АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ

У період повномасштабної війни в Україні психічне здоров'я громадян зазнає потужного психологічного навантаження. Втрата близьких, домівок, стабільності та відчуття контролю над життям — усе це спричиняє глибокі внутрішні травми. В умовах тривалого стресу й невизначеності значна частина людей вдається до компенсаторних стратегій, серед яких чільне місце займає адиктивна поведінка.

Проблема залежностей стає дедалі помітнішою і водночас — соціально делікатною. Саме тому на перший план виходить необхідність не лише вивчати зовнішні прояви такої поведінки, але й занурюватися у глибинні механізми — зокрема, мотиваційну та ціннісну сферу особистості. Адже саме вона визначає, чому людина обирає той чи інший шлях, як вона реагує на виклики і в чому знаходить (або не знаходить) внутрішню опору [3][8].

Адиктивна поведінка визначається як форма девіантної активності, спрямованої на уникнення реальності через зміну психоемоційного стану шляхом вживання речовин або повторюваних поведінкових актів [1]. Вона має багатофакторну природу і формується під впливом біологічних, психологічних та соціокультурних чинників. Основною мішенню адиктивності стає саме мотиваційно-ціннісна сфера, оскільки через неї реалізуються всі провідні особистісні механізми адаптації, захисту, компенсації.

Мотивація — як рушійна сила діяльності — є поліструктурним утворенням, що включає як базові потреби, так і складні духовні прагнення. Її тлумачення охоплює як внутрішні імпульси (Д. Макклеланд) [11], так і взаємодію з контекстом і цінностями (Х. Хекхаузен) [8]. У контексті адиктивної поведінки часто переважають мотиви уникнення — втечі від болю, тривоги, порожнечі, самотності [6], що знижує рівень усвідомленої регуляції та сприяє розвитку деструктивних стратегій.

Цінності ж виступають стійкими орієнтирами, які не просто визначають поведінку, а формують її зміст. За М. Рокичем, вони поділяються на термінальні (кінцеві життєві цілі) та інструментальні (способи досягнення цілей) [12]. Ш. Шварц акцентує на їх універсальності й контекстній стабільності [10]. У осіб із адиктивною поведінкою часто спостерігається деформація ціннісної ієрархії — акцент на гедоністичних або захисних цінностях, втрата альтруїстичних, духовних чи колективних орієнтирів [7].

Окремої уваги заслуговує вплив соціальних обставин на мотиваційно-ціннісну сферу. Травматичний досвід (зокрема бойові дії, втрати, вимушене переселення), відсутність підтримки, нестабільне середовище — всі ці чинники сприяють зниженню рівня самооцінки, зміщенню мотиваційної домінанти в бік уникнення або компенсації [9][4].

Ціннісні орієнтації формуються не тільки під впливом культурного середовища, а й через власний життєвий досвід. Дослідження підтверджують, що у підлітків і молоді з ознаками поведінкової залежності переважають такі цінності, як «свобода від зобов'язань», «задоволення» та «ризик», тоді як цінності «здоров'я», «родина», «освіта» мають вторинне значення або неусвідомлюються взагалі [2].

Вітчизняні дослідники (І. Бех, Т. Титаренко, М. Слюсаревський) розглядають мотиваційно-ціннісну сферу як ядро особистості, яке визначає її активність, цілеспрямованість, ставлення до себе і до світу [5]. Саме ця сфера формує основу внутрішніх рішень — зокрема, на користь або проти залежних моделей поведінки. У цьому контексті важливо не лише досліджувати вже наявні переконання, але й виявляти внутрішні конфлікти між цінностями та мотивацією, що можуть провокувати залежність.

Модель самоактуалізації А. Маслоу дозволяє зрозуміти, що особа, яка не реалізувала базових потреб (безпеки, любові, приналежності), рідко досягає рівня самореалізації, тому її

мотиваційно-ціннісна сфера залишатиметься фрагментованою. У таких випадках поведінка буде радше реакцією на зовнішній тиск або емоційний дефіцит, ніж вільним вибором [3].

Дослідження мотиваційно-ціннісної сфери осіб із різною схильністю до адиктивної поведінки дозволяє глибше зрозуміти психологічну основу формування залежностей. Ця сфера не є просто набором переконань чи цілей — це внутрішній каркас особистості, що забезпечує її стійкість та адаптивність до викликів реальності (особливо в час війни). У випадку залежної поведінки ми спостерігаємо розрив між потребами та здоровими способами їх задоволення, де мотиваційна система часто витісняється короточасними компенсаціями, а цінності втрачають послідовність і глибину.

Особливо актуальним це стає в умовах повномасштабної війни, коли багато людей опиняються в стані тривалого стресу, втрачають контроль над життям, відчувають безсилля або втрату сенсу. У таких обставинах мотиваційно-ціннісна сфера стає вразливою: відбувається або її спустошення, або радикальне переосмислення. Саме тому важливою частиною психологічної підтримки має бути не лише поведінкова корекція, а й робота з глибинними смислами — допомога людині у відновленні її власних цінностей, внутрішньої мотивації, нової опори на себе.

Саме мотиваційно-ціннісна сфера може стати як слабким місцем людини, так і її найпотужнішим ресурсом. Людина, яка усвідомлює свої справжні потреби, вміє розрізняти істинні цінності від нав'язаних і здатна ставити перед собою довгострокові життєві цілі, рідше схильна до втечі у залежність. Водночас, осіб із порушенням ціннісної структури та зневірою у власні ресурси необхідно супроводжувати у формуванні нових життєвих смислів.

Таким чином, дослідження мотиваційно-ціннісної сфери осіб із адиктивною поведінкою має не лише теоретичне, а й глибоке практичне значення. Воно відкриває нові перспективи для розробки психологічних програм, спрямованих на профілактику, реабілітацію та відновлення особистісної цілісності. У сучасному контексті викликів, що переживає українське суспільство, ця тема є не просто важливою — вона критично необхідна.

Список використаних джерел

1. Завадська Л. А. Профілактика адиктивної поведінки. *Соціальна педагогіка*. Луцьк, 1999. С. 105–111.
2. Кудріна Т. С. Діяльність, поведінка особистості: потребнісно-мотиваційна підсистема / за ред. Ю. Л. Трофімова. 3-тє вид., стереотип. Київ: Либідь, 2001. С. 384–406.
3. Макаревич О. Мотивація як підґрунтя дій особистості. *Соціальна психологія*. 2005. № 2. С. 134–141.
4. Матяж С. В., Березянська А. О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія : Соціологія*. 2013. Т. 225, № 213. С. 27–30.
5. Мишко Н. М. Особливості мотиваційно-ціннісної сфери студента-психолога, який здобуває другу вищу освіту. *Проблеми сучасної психології*. 2016. № 31. С. 238–247.
6. Мовчан Я. О. Психологічні особливості мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх інженерів як фактор розвитку їх лідерського потенціалу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2017. № 3. С. 63–68.
7. Мудрик А. Б. Психологія залежної поведінки: навч. посіб. Луцьк : ПП. 2022. 236 с.
8. Психологічний словник / авт.-уклад.: В. В. Синявський, О. П. Сергеєнкова; за ред. Н. А. Побірченко. Київ : Наук. світ, 2007. 274 с.
9. Самойленко Н. І. Сучасні підходи до профілактики адиктивної поведінки підлітків у загальноосвітньому закладі. *Педагогіка та психологія: зб. наук. праць*. 2016. № 53. С. 350–358.

10. Шемигон Н. Ю. Сутність мотиваційно-ціннісного ставлення студентів до майбутньої професійної діяльності. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2012. № 36. С. 250–254.
11. McClelland D. C. How Motives, Skills, and Values Determine What People Do. *American Psychologist*. 1985. Vol. 40, No. 7. P. 812–825. URL: https://www.academia.edu/36682658/How_Motives_Skills_and_Values_Determine_What_People_Do
12. Rokeach M. *The Nature of Human Values*. New York: Free Press, 1973. 438 p.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЯВУ ТРИВОЖНОСТІ У ОСІБ З РІЗНИМИ ГЕНДЕРНИМИ РОЛЯМИ

Гендерні ролі традиційно стереотипізуються як соціальні моделі-конструкти поведінки, що впливають на емоційні та поведінкові реакції людини, зокрема на тривожність. За класичним визначенням С. Бем, гендерна роль формується шляхом засвоєння і дотримання соціальних норм, які визначають відповідні чоловічі або жіночі моделі поведінки, що породжують маскулінні, фемінінні, андрогінні або недиференційовані типи особистості [1].

Але коли ми говоримо про чоловіче і жіноче, у сучасній науці психології гендер розглядається не як бінарна стабільна дихотомія, а як динамічний, гнучкий спектр. Теорія «м'якої гендерної збірки» (soft assembly), запропонована А. Гарріс, описує ідею гендеру як постійне переплетення ідентичностей, які формуються у взаємодії з контекстом буття, іншими людьми та внутрішніми емоційними станами та переживаннями[2].

Тривожність як психологічний феномен вивчається у різних напрямках: психоаналітичному, когнітивному, біхевіоральному та гуманістичному. Значущим внеском у розуміння природи самої тривожності є відома концепція Ч. Спілбергера, який розрізняє ситуативну та особистісну тривожність [3].

У цьому контексті аспекти особистості, пов'язані зі стереотипічною гендерною відповідністю, суттєво впливають на спосіб переживання та самого фактичного прояву тривожності і тривоги. Наприклад, вважається, що фемінінні ролі відповідають за вищий рівень ситуативної та особистісної тривожності через більшу емоційну чутливість та залежність від соціального схвалення. Аспекти, які пов'язані з маскулінною роллю, характеризуються нижчими показниками тривожності, що пов'язують з емоційною стриманістю і здатністю до контролю ситуації, хоча це може супроводжуватись внутрішнім напруженням та конфліктом [4]. Андрогінні особи зазвичай мають найбільшу адаптивність, переймаючи елементи особистості попередньо висвітленої дихотомії і здатні до більш ефективної емоційної регуляції, що нівелює пастку тривожності [5].

Інтеграція елементів реляційного та інтерсуб'єктивного підходів дозволяє глибше зрозуміти механізми, за допомогою яких міжособистісні взаємодії впливають на формування гендерних ролей і пов'язану з ними тривожність. Зокрема, поняття «третинності», описане Дж. Бенджамін, ідея рефлексивного простору К. Фласкас, та концепції емпатичної присутності Дж. Слокауер допомагають осмислити, як взаємодія з іншими людьми може посилювати або, навпаки, пом'якшувати тривожні прояви, залежно від типу гендерної ролі особистості [6].

Таким чином, баланс між традиційними теоретичними підходами та сучасними реляційно-інтерсуб'єктивними концепціями надає цілісне розуміння природи тривожності в контексті гендерних ролей і відкриває можливості для розробки ефективних психологічних стратегій допомоги студентам у вищих навчальних закладах.

Список використаних джерел

1. Harris, A. Gender as soft assembly. *Psychoanalytic Dialogues*. 2005. Vol. 15, № 6. P. 711–735. URL: [10.1080/10481881509348810](https://doi.org/10.1080/10481881509348810).
2. Bem, S. L. Gender schema theory: A cognitive account of sex typing. *Psychological Review*. 1981. Vol. 88, № 4. P. 354–364. URL: [10.1037/0033-295X.88.4.354](https://doi.org/10.1037/0033-295X.88.4.354).
3. Spielberger, C. D. *Manual for the State-Trait Anxiety Inventory (Form Y)*. – Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press, 1983. 66 p.

4. Mahalik, J. R., Locke, B. D., Ludlow, L. H., Diemer, M. A., Scott, R. P. J., Gottfried, M., Freitas, G. Development of the Conformity to Masculine Norms Inventory. *Journal of Counseling Psychology*. – 2003. Vol. 50, № 3. P. 156–172. URL: [10.1037/0022-0167.50.3.156](https://doi.org/10.1037/0022-0167.50.3.156).
5. Spence, J. T., Helmreich, R., Stapp, J. Ratings of self and peers on sex role attributes and their relation to self-esteem and conceptions of masculinity and femininity. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1975. Vol. 32, № 1. P. 29–39. URL: [10.1037/h0076857](https://doi.org/10.1037/h0076857).
6. Benjamin, J. Beyond Doer and Done to: Recognition Theory, Intersubjectivity and the Third. *Psychoanalytic Quarterly*. 2004. Vol. 73, № 1. P. 5–46.
7. Flaskas, C. The space of reflection: Thirdness and triadic relationships in family therapy. *Journal of Family Therapy*. 2005. Vol. 27, № 3. P. 229–244. URL: [10.1111/j.1467-6427.2005.00324.x](https://doi.org/10.1111/j.1467-6427.2005.00324.x).

НАРЦИСИЗМ У ПАРТНЕРСЬКИХ СТОСУНКАХ: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ІЗ ТИПАМИ ПРИХИЛЬНОСТІ

У сучасному психологічному дискурсі нарцисизм розглядається не тільки як індивідуальна риса особистості, але і як складний міжособистісний процес, який представлений в системі емоційних зв'язків, зокрема в сфері романтичних стосунків.

Це є актуальною темою в контексті відходу від живого спілкування, розвитку емоційної незрілості та підвищеного рівня прагнення до уваги у світі соціальних мереж. У роботах Дж. Твендж і К. Кемпбелла, а також співавторів показано, що рівень нарцисизму серед молоді сьогодні значно зріс порівняно з 20 роками тому, що актуалізувало необхідність теоретичного вивчення цього питання в психологічній науці та в інтимному житті [8].

Нарцисизм вперше був описаний З. Фройдом у 1914 році; концепція була також розвинута в роботах авторів, таких як Г. Кохут, О. Кернберг, Ф. Йоманс, Т. Міллон, а також у сучасних когнітивно-поведінкових напрямках. Так, у психоаналітичних підходах нарцисизм визначається також як результат порушення у формуванні «я» і засіб самозахисту від глибоких афективних поранень. Зокрема, Кохут підкреслює незадоволені потреби у віддзеркаленні, ідеалізації та постійності об'єкта в дитинстві як фундаментальні для розвитку патологічного нарцисизму. Це дозволяє вважати, що нарцисизм є унікальною адаптацією до недостатньої емоційної підтримки в дитинстві [6][7].

Відповідно, з соціально-когнітивної точки зору, нарцисизм розглядається як наслідок соціального навчання (наприклад, роздутої самооцінки, що сформувалася через надмірну ідеалізацію з боку батьків; або така оцінка формувалася зсередини, щоб подолати відсутність у ранньому досвіді відчуття власної важливості). У цій моделі нарцисична особистість завжди шукає зовнішнього підтвердження та відчуває сильну емоційну залежність від реакцій партнера. Це і призводить до токсичної динаміки у стосунках [4].

Серед українських науковців слід також відзначити ім'я М. Клименко, Г. Католик, О. Саннікової, які зробили свій внесок у вивчення проблеми нарцисизму як складного феномену, що виходить далеко за межі професійних діагностичних критеріїв і охоплює базові механізми самооцінки в соціальній ідентичності та адаптації. Їхні праці породили усвідомлення необхідності розрізнення нарцисизму як особистої якості від клінічного синдрому. Вітчизняний контекст сприяє глобальним теоретичним моделям, звертаючи увагу на культурний контекст проявів егоцентризму, сорому, залежності та деструктивної прив'язаності [1][2].

Міжособистісна теорія заохочує описувати нарцисизм у термінах його комунікації та поведінки. Одним з результатів є те, що люди, які мають високий рівень нарцисизму, часто демонструють домінування та низький рівень теплоти та емпатії у своїх стосунках. З точки зору міжособистісних кругових підходів, можливо було позиціонувати нарцисизм у ворожо-домінантному квадранті, що також пов'язаний з експлуатацією, знеціненням та ідеалізацією іншого. Існують дві основні форми нарцисизму, що присутні у партнерських стосунках — грандіозний та вразливий нарцисизм. Грандіозні нарциси відкрито заявляють про свою перевагу, поклоніння своєму я та домінування. Вразливий тип нарцисів, однак, це ті, хто має високу чутливість до критики, низьку самооцінку і пасивно залежить від партнера. Обидва прояви однаково шкідливі для емоційної атмосфери стосунків, досвіду циклів ідеалізації-девальвації — емоційних "гойдалок" — та непродуманих способів вирішення конфліктів.

Інший інтерес виникає, коли двоє високонарцисических людей вступають у романтичні стосунки. Це дуже напружена, нестабільна ситуація, оскільки обидві сторони змагаються за владу, визнання, увагу — з багатьма маніпуляціями (часом експлуатаційними) як частиною угоди. Конфлікт амбіцій вбудований у грандіозно-грандіозні стосунки: кожен прагне зайняти

позицію лідера, ідеалу, відмовляється уступити. Такі пари зазвичай керують сценарієм у конкурентному, перформативному оточенні, в якому любов прирівнюється до перемоги, командування або гарного вигляду. Вони зазвичай базуються на циклах зваблення, приниження, недовіри і подальших принижень. У парі грандіозного та вразливого нарцисів виникає динаміка влади. Слабший з них запаморочений або гіпнотизований "величчю" сильнішого, підтримуваного іронічно страхом і самосумнівом, що приносить "жахливу заздрість, приниження" внаслідок емоційної залежності. Вони завищені партнери можуть бути мотивовані до здобуття нарцистичних запасів (жертви), не маючи можливості віддавати назад, а вразливий може намагатися вступити з ним/нею у стосунках. Це призводить до токсичних "домінатор-жертва" стосунків.

Нарешті, у стосунках захищеної-невпевненої емоційна непередбачуваність, тривога, відсутність довіри і часте проявлення ревності, залежності та страху втратити увагу партнера переважає. Навіть ті пари, які залишаються разом, виявляють офіційну близькість, яка частіше походить від хворобливого симбіозу, ніж від з'єднаності. Дослідження нарцистичних пар далі демонструє нижчі рівні емоційної підтримки, гірше вирішення конфліктів і більшу ймовірність розпаду стосунків. Особливо руйнівними є стосунки, в яких кожен партнер намагається подолати глибоке почуття неповноцінності, домінуючи або принижуючи іншого. Отже, дві нарцистичні структури рідко стабілізують партнерство. Це створює поле бою взаємної втоми, погоні за ресурсами уваги, визнання і статусу (при цьому затираючи тло емпатії, поваги та справжнього емоційного зв'язку).

Теорія прихильності, заснована Дж. Боулбі та розвинена М. Ейнсворт і Ф. Шейвером, надає ефективне пояснення, як саме формуються ті міжособистісні моделі, що пізніше трансформуються у нарцисичну динаміку. Зокрема, тривожна та уникаюча прихильність демонструють сильну кореляцію із проявами нарцисизму. Грандіозний нарцисизм частіше пов'язаний з уникаючою прихильністю, що виявляється у високій автономії, емоційній дистанції та уникненні вразливості. Вразливий нарцисизм, натомість, корелює з тривожною прихильністю, що характеризується гіперзалежністю, страхом відторгнення та емоційною нестабільністю [3][5].

Підсумовуючи, ми пропонуємо розглядати партнерський нарцисизм як багатовимірний феномен, що розвивається на перетині ендогенних та соціальних факторів. Взаємозв'язок цього конструкту з патернами прихильності можуть дати уявлення про походження деструктивної поведінки у стосунках та можливі стратегії для коригуючих дій. Інша половина ефективної психотерапевтичної роботи в цьому відношенні повинна зосередитися, крім модифікації поведінки, на глибокій роботі з інтерналізованими схемами та самооцінкою, а також з досвідом безпеки в інтимних зв'язках. Потрібно більше досліджень динаміки нарцисизму в реальних парних взаємодіях, такі як щоденний діадний моніторинг, біозворотний зв'язок і аналіз регуляції емоцій. Є місце для вивчення нарцисизму в епоху сучасних соціокультурних змін — швидкого розвитку інтернет-соціалізації, культури селфі, змін норм інтимності. Це інтеграція класичних поглядів з сучасними теоріями, яка забезпечить більш глибоке розуміння нарцисизму як риси сучасної особистості.

Список використаних джерел

1. Клименко М. Р. Особливості саморегуляції «здорового» нарцисизму. *Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр.* Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України ; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка. 2017. Вип. 37. С. 123–132.
2. Саннікова О. Прояви неклінічного нарцисизму: пошук індивідуальних відмінностей *Наук. часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психол. науки.* 2021. Вип. 1. С. 87–98.
3. Ainsworth M., Blehar M., Waters E., & Wall S. Patterns of attachment: A Psychological study of the strange situation. Hillsdale, NJ: Erlbaum. 1978.
4. Bandura A. Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1986. 617 p.

5. Bowlby J. Attachment and loss.. Separation. Anxiety and anger. Basic Books, N.Y. 1973.
6. Kernberg O. Borderline Conditions and Pathological Narcissism. New York: Jason Aronson, 1975. 437 p.
7. Kohut H. The Analysis of the Self. New York: International Universities Press, 1971. 384 p.
8. Twenge J. M., Campbell W. K. The Narcissism Epidemic: Living in the Age of Entitlement. New York: Free Press, 2009. 336 p.

СЕКЦІЯ 3. ПСИХОЛОГІЯ В МІЖДИСЦИПЛІНАРНОМУ ДИСКУРСІ

Величко М. С.

*Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів,
філософський факультет, студентка 2-го року навчання, 053: Психологія*

МУЗИКА ЯК НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНИЙ СТИМУЛЯТОР ЕМОЦІЙ: АНАЛІЗ ВПЛИВУ РІЗНИХ СТИЛІВ МУЗИКИ НА ЛЮДСЬКИЙ МОЗОК

Усім відома карта функціональної асиметрії півкуль головного мозку говорить про те, що музика та мистецтво обробляються суто правою півкулею, а мова та математика – задача лівої. Науковцями було докладно досліджено і з'ясовано, що у прослуховуванні, написанні та виконанні музичних творів беруть участь майже всі ділянки мозку [1, с. 19], адже всі ці процеси є різномодальними, під час яких задіюються як локаційно близькі, так і абсолютно віддалені одна від одної зони мозку. Деніел Левітін, спираючись на дослідження науковців у даній сфері, пише, що прослуховування музики різних жанрів впливає на такі функції організму як дихання, скорочення серцевого ритму, тиск і потовиділення [2, с. 136]. Зміни емоційних проявів людини від прослуховування різних музичних жанрів також супроводжуються секрецією відповідних гормонів. До прикладу, приємні звуки сприяють виділенню ендорфіну та водночас знижують рівень кортизолу [4, с. 20].

Таким чином, можна стверджувати про вплив музики на психофізіологічний стан людини, а отже варто розглянути музичну терапію як метод взаємодії з різними аспектами психіки та її розладами. Музична терапія – це терапевтичний підхід, який використовує природні властивості музики для підняття настрою та покращення здоров'я і самопочуття [3, с. 17]. Музика допомагає знизити рівень стресу, а певні звуки та ритми використовують під час процесу релаксації.

Класична музика, наприклад, підвищує нервову пластичність, а отже посилює консолідацію пам'яті, тож її можна використовувати як терапію при хворобі Альцгеймера та деменції [3, с. 21]. Музична терапія покликана бути допоміжним методом впливу у лікуванні депресії, ПТСР, тривожності, аутизму та багатьох інших психічних станів. Стимуляція виділення гормону ендорфіну при прослуховуванні музичного твору, як згадувалось вище, здатна покращити загальний психічний стан, але також такий метод широко використовують і для полегшення симптоматики депресії. Часто така терапія дає гарні результати в комбінації зі звичайними методами лікування (антидепресанти, психологічна терапія). А використання білого шуму може допомогти у боротьбі із безсонням як одним із симптомів депресії [3, с. 22]. Музика відновлює емоційний баланс та знижує рівень тривоги, а у випадках аутизму, завдяки стимулюванню мови, що веде до кращої соціальної адаптації, проявляє себе як засіб для покращення соціальних навичок та комунікації [5, с. 91].

Першим, хто виявив вплив музики на, зокрема, інтелект людини, був Піфагор. Він, навчаючись у Єгипті, заснував науку про гармонію сфер і затвердив музику як точну науку. Завдяки такому відкриттю, піфагорійці проводили заняття з математики під музичний супровід. Також вони використовували спеціальні мелодії, щоб подолати лють і гнів [7, с. 204]. Крім того, вже більш сучасними дослідженнями з даної теми було диференційовано вплив різних жанрів на емоційний стан людини, а не музики в цілому.

Найширше досліджуваною є класична музика. Піфагорова гіпотеза про підсилення сприйняття інформації була доведена в ході дослідження, під час якого студентів розділили на дві групи, рівні за показниками віку, здоров'я та середнього балу. Членам першої групи увімкнули класичні твори як фон на лекції, а друга група засвоювала матеріал звичним чином – у тиші. Після лекцій студентам обох груп було дано однаковий тест, і, як висновок, музика сприяла кращому засвоєнню нової інформації. Тобто перша група впоралася з тестом на порядок краще за другу.

Відомий вплив класичної музики і на сон. Вона володіє властивостями заспокоєння нервової системи, а отже сприяє швидшому засинанню. Дослідженнями інституту поведінкових наук при Університеті Земмельвайса експериментально підтверджено, що класична музика може допомогти позбутися безсоння. В експерименті брали участь 94 людей віком 19-28 років із проблемним засинанням. Дві третини з них протягом трьох тижнів слухало перед сном класичну музику, а інші не змінили спосіб життя. Та частина, яка вдалася до систематичного слухання класики, згодом показала позитивні зрушення, а інші учасники, відповідно, не відчули змін [6, с. 205].

Джазова музика, як стверджує Іванчук Д.О., розкриває потенціал людини. Науковці із центру медичних досліджень Джона Гопкінса виявили, що коли джазові музиканти імпровізують, у їхньому мозку відключаються зони, пов'язані із самоцензурою та іншого роду внутрішніми «затискачами», і стають активними ті ділянки, які дають змогу їм вільно самовиражатися. Виявлено це було шляхом створення спеціальних клавіш, на яких музиканти цього стилю грали всередині апарата функціональної магнітно-резонансної томографії (МРТ). Цей апарат показує, як зони мозку реагують на різні стимули. Джазмени в сканері мали виконати три вправи: спершу вони мали грати однакові гами під звук метронома, потім повинні були створити мелодію в межах однієї тональності, а в кінці їх попросили імпровізувати під записаний джазовий квартет. Таким чином було виявлено, що імпровізація допомагає у самовираженні [6, с. 204].

Рок-музика, що звучить не надто гучно, має найкращий ефект на людину – забезпечує високу продуктивність. Слухання із надмірною гучністю лише посилить емоційне напруження і тривожність, а також може деякою мірою пригнічувати інтелектуальні здібності людини [6, с. 205]. Поціновувачі стилю рок мають розвинене почуття гумору, а також небадужі до нього в інших людях, вони уважні до своїх почуттів та переживань, дещо спонтанні у прояві емоцій. Така уважність до свого емоційного стану породжує здатність до саморефлексії – процесу інтроспекції, під час якого люди осмислюють та свідомо аналізують свої думки, почуття, дії, цінності... Маючи здатність адекватно приймати як свої позитивні, так і негативні переживання, такі люди більш природні та розкуті у проявах своїх переживань. На високому рівні у них також знаходиться і рефлексія свого емоційного стану [8, с. 133].

Такий стиль музики як хіп-хоп не викликає сильних і глибоких емоцій. Його, так само, як джаз і поп-музику, часто вмикають як фон для інших справ. Це – головна відмінність від помітно глибокої класичної музики та енергійного року. Люди, що віддають перевагу хіп-хопу, мають нижчий рівень як позитивних, так і негативних емоцій та почуттів. Вони мають низький рівень емоційності, активності та тривалості емоцій, помірно проявляється почуття гумору. Слухачам стилю хіп-хоп менш характерна тривожність, фрустрація та агресивність ніж тим, хто віддає перевагу більш емоційним стилям музики [8, с. 132].

Різні ритми та мелодії супроводжують людей протягом кожного дня: реклама, соціальні мережі, концерти вуличних музикантів або навіть насвистування випадкового перехожого. Так чи інакше, навіть такі незначні впливи здатні створювати фоновий настрій. Знаючи про цю здатність музики, люди можуть керувати своїм настроєм, що відкриває нові можливості до розуміння себе і своїх станів.

Список використаних джерел

1. Дудник Ю. Вплив музичного мистецтва на емоційний світ людини та суспільство. *Витоки педагогічної майстерності*. 2023. № 32. С. 88–94.
2. Іванчук Д. О. Вплив музики на психологічний стан людини. *Новітні дослідження культури і мистецтва: пошуки, проблеми, перспективи: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* 2023. С. 204.
3. Левус Н., Тимків Н. Емоційність та музичні смаки: точки дотику. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2013. Вип. 45. С. 125–134.

4. Мерва Є., Клименко Л. Деякі психофізіологічні аспекти впливу музики на вищу нервову діяльність та емоційний стан людини. 2025.
5. Ростова О. В. Особливості впливу емоційних станів підлітків на обрання музичного твору. 2023.
6. Сливка Л. В. Музикотерапія в освітньому процесі: історичне і теоретичне підґрунтя. 2015.
7. Christensen E. Music Listening, Music Therapy, *Phenomenology and Neuroscience*. 2012.
8. Peretz I., Zatorre R. J. Brain organization for music processing. *Annual Review of Psychology*. 2005. P. 89–114.

Новак Д. Є.

*Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів,
юридичний факультет, магістр права (2024 р.), 081: Право*

Герасимова М. В.

*Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів,
філософський факультет, студентка 4-го року навчання, 053: Психологія*

СОЦІАЛЬНІ АТИТЮДИ ДО ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ

Права людини займають важливе місце у сучасному праворозумінні. Впродовж тривалого часу провідною була природно-правова концепція походження прав людини, яка виходила з припущення про існування вроджених, універсальних прав, властивих людині незалежно від державної волі. У сучасному переосмисленні цього підходу, зокрема в працях Джеймса Гріффіна, акцент ставиться на автономії індивіда, на якій базується концепція прав людини [6]. Водночас такий підхід не завжди дає відповідь на питання, яким чином абстрактна ідея гідності трансформується у конкретні юридичні обов'язки, що зобов'язують державу. Саме тому є доцільним зосередитися на концепції Йосефа Раза, яка пропонує інструментальне бачення прав людини як механізмів обмеження державного суверенітету і тим самим дозволяє краще зрозуміти їх функціонування у сучасному міжнародному правопорядку [9].

Отож, у вузькому юридичному розумінні права людини можна розглядати як механізм, які дають іншим суб'єктам, зокрема, міжнародним організаціям, право втручатися у внутрішній суверенітет держав задля забезпечення дотримання цих прав.

Якщо ж підійти до ширшого розуміння прав людини, то вони мають не лише юридичне вираження, але й глибоке соціальне підґрунтя, що виражається у їхній взаємодії з поняттями правової культури загалом та правової свідомості зокрема. Поняття правосвідомості та прав людини є взаємозалежними, адже безпосередньо від рівня правової свідомості залежить рівень дотримання прав людини, тоді як високий рівень дотримання і захисту прав людини підвищує рівень правової свідомості.

У психологічному дискурсі правосвідомістю називають сукупність ідей, атитюдів, оцінок, та уявлень, що виражають ставлення особи, соціальної групи або суспільства до системи права як до загального порядку у широкому розумінні, так і до конкретних правових норм, актів тощо [4]. Розуміння права в суспільстві та формування правового мислення визначають зміст правосвідомості. На цей процес значно впливають правові ідеї, що охоплюють усвідомлення, відчуття, ідеал і реальність права. Важливу роль у формуванні правосвідомості відіграє також система правових понять, прийнята в суспільстві, яка включає структурні, функціональні та ціннісні аспекти права [3]. Так, комплекс правових переконань та ставлення до діяльності держави з оцінкою її справедливості, формують відповідну позицію та впливають на поведінку індивіда в соціумі. Крім того, правосвідомість відіграє ключову роль у функціонуванні так званого суспільного договору між індивідом і державою. Високий рівень правової свідомості означає, що громадяни не лише знають свої права й обов'язки, але й активно еруть участь у політичному житті, дбають про захист прав інших і усвідомлюють свою відповідальність за стан державних інституцій. Така участь виявляється через виборчу активність, громадський контроль, правовий активізм, а також критичне, але конструктивне ставлення до влади.

Свою чергою, саме ця активна правова позиція формує демократичне врядування, у якому влада легітимізується не страхом чи пасивним підкоренням, а довірою і постійною зворотною комунікацією з громадянським суспільством. Коли громадяни мають високий рівень правової культури, вони здатні контролювати дії посадовців, протидіяти зловживанням, вимагати прозорості, і тим самим утверджують державу як інститут публічного служіння, а не репресивної влади.

Таким чином, правосвідомість виступає не лише внутрішньою характеристикою особистості, а й важливою умовою стабільності, легітимності та ефективності самої держави. Без розвиненої правосвідомості суспільство втрачає здатність бути активним учасником політичного процесу, що може призводити до деградації інститутів демократії, політичного нігілізму та втрати довіри до держави як до спільного блага.

Права людини в цьому контексті виступають не лише об'єктом правової свідомості, але й важливим мірилом її рівня. Саме ставлення до прав людини як до універсальних та невідчужуваних дозволяє оцінити рівень сформованості правової культури як окремої особи, так і суспільства загалом [10]. Чим більшою є повага до прав іншого, тим глибше усвідомлюється власна правосуб'єктність, тим активніше формується відповідальна громадянська позиція. Тому права людини є своєрідним індикатором того, наскільки правосвідомість виходить за межі формального знання норм і перетворюється на практичну цінність, що визначає реальну поведінку в суспільстві.

З іншого боку, протилежним до сформованої правової свідомості явищем виступає правовий нігілізм - стан, за якого правова свідомість перебуває на низькому рівні внаслідок впливу таких чинників як корупція, авторитарне управління, дискримінація, недовіра до судової системи тощо [8]. Водночас низький рівень правосвідомості часто корелює з поширеними порушеннями прав людини, оскільки суспільство втрачає здатність як до правової критики, так і до активного спротиву свавілля з боку органів державної влади.

Цікавою у цьому контексті є практика ЄСПЛ, який, хоча й перебуває поза межами національних правових систем, фактично виконує функцію їхнього зовнішнього коректора та стимулятора розвитку. Суд не лише фіксує порушення Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, а й у своїх рішеннях послідовно звертає увагу на глибинні проблеми правової культури держав-відповідачів.

ЄСПЛ акцентує не тільки на формальному дотриманні закону, але й на принципах справедливості, ефективності правозастосування, правової освіти та рівня правової свідомості. У багатьох справах Суд прямо чи опосередковано вказує на системні проблеми — недовіру до судової системи, відсутність ефективних засобів правового захисту, або брак належного інформування громадян про їхні права. Таким чином, практика ЄСПЛ не лише забезпечує захист індивідуальних прав, а й створює умови для структурного реформування правових систем держав-членів Ради Європи, сприяючи підвищенню рівня правової свідомості на інституційному та суспільному рівнях [5].

Психологічний аспект правової свідомості на поведінково-когнітивному рівні визначається формуванням стійких переконань стосовно політично-правової діяльності відповідно рівня суб'єктивної справедливості правових норм та активної/пасивної громадянської позиції, яка впливатиме із цих переконань. Своєю чергою, емоційний рівень формування правосвідомості безпосередньо впливає на динамічність переходу таких переконань із когніцій у поведінку. Наприклад, саме емоційна реакція сприяла формуванню правосвідомості українців під час подій Помаранчевої революції, оскільки фальсифікація виборчого процесу та порушення законодавства спричинили рух, який не тільки вплинув на подальшу політичну ситуацію в країні, а й сприяв формуванню політичної свідомості українців. З іншого боку, М. Палієнко, доповнив ідею про взаємодію формування правової свідомості та сприймання народом правової діяльності держави. Він стверджував, що дії влади, спрямовані на виконання правових норм, нерідко супроводжуються нав'язаним страхом та переконанням громадян залежно від чинного уряду, створюючи необхідність морального підкорення діям держави навіть за умови невідповідності таких дій установкам, що звичні для індивідуальної правосвідомості [за: 4]. Своєю чергою, такі маніпуляції можуть сприяти створенню ефекту безпорадності у громадян та сприяти політичній пасивності, безпосередньо впливаючи на їхню подальшу політичну поведінку.

У цьому контексті особливого значення набувають правові атитюди - стійкі психологічні установки щодо прав людини, які є ключовим чинником формування правової свідомості. Вони поєднують когнітивні переконання, емоційний аспект реагування та

поведінку як наслідок. Формування правових атитюдів не завжди відбувається лінійно, оскільки суб'єктивна реальність сприймається відповідно до атитюдів, однак, вони, своєю чергою, теж формуються під її впливом. Большакова О. В. аналізує процес формування правових атитюдів через відповідність об'єкта атитюду до його позитивного або негативного атрибута. Формування позиції особистості детермінується механізмами оцінки очікуваної цінності або очікуваної корисності атитюду. Отже, ціннісні або корисні характеристики об'єкта формують атитюд в прямій кореляційній залежності від ступеня вірогідності їхнього позитивного прояву в об'єкті сприйняття [1].

Атитюди є доволі стійкими, однак на їхнє формування впливає маніпулятивна політика, що відповідно виступає детермінантою масової правосвідомості. У процесі взаємодії особистості з системою соціально-правових норм атитюд виконує функцію регулятора поведінки, визначаючи позитивне або негативне ставлення до офіційних правових норм [2]. Якщо у свідомості індивіда присутні суперечливі атитюди, це сприятиме когнітивному дисонансу, та складнощам формуванню індивідуальної або масової правосвідомості.

У межах такої динаміки взаємодії атитюдів формується механізм взаємного збудження та гальмування реакцій набуття та уникнення. Зокрема, атитюд повинен зберігати свою структурну цілісність у вигляді самовизначення, що підтримується позитивною оцінкою з боку соціального оточення. Водночас він має бути відкритим до сугестивних впливів, як закликів до дії, так і утримання від неї з боку соціуму. При цьому важливою є здатність атитюда чинити опір неприйнятним чи деструктивним впливам. Нарешті, він повинен бути здатним порушити або зруйнувати цілісність атитюдів, які притаманні опонентам, що виступають із суперечливими або ворожими правовими позиціями [7]. Здорова взаємодія між кількома атитюдами спрямована на зміцнення внутрішньої цілісності та визначеності індивіда у контексті правосвідомості.

Правосвідомість як система уявлень, ставлень і очікувань щодо правової дійсності, тобто правових атитюдів, виконує низку важливих функцій. Передусім, вона сприяє впорядкуванню знань: атитюди допомагають людині осмислювати реальність, інтерпретувати події та поведінку інших, знижуючи відчуття невизначеності й додаючи сенсу навколишньому світу. Водночас правосвідомість виконує захисну функцію, допомагаючи людині справлятися з внутрішніми конфліктами й уберігати себе від небажаної інформації про власну особистість чи значущі соціальні об'єкти. Атитюди також слугують засобом вираження цінностей - через них особа демонструє те, що для неї є важливим, що, своєю чергою, сприяє самопізнанню та формуванню уявлення про себе. Крім того, правова свідомість має інструментальний характер, оскільки відображає адаптивну поведінкову стратегію людини, орієнтовану на досягнення соціального схвалення й отримання винагороди. Нарешті, сформовані правові атитюди безпосередньо впливають на поведінку індивіда, визначаючи його конкретні вчинки у правовій сфері [1].

Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що правосвідомість є не лише психологічним феноменом, а й ключовим чинником формування демократичного суспільства та ефективного правового порядку. Її рівень безпосередньо залежить від соціальних атитюдів до прав людини, які поєднують у собі переконання, емоційні реакції та поведінкові прояви. Висока правосвідомість сприяє активній громадянській позиції, легітиматії влади та утвердженню прав як практичної цінності. Натомість низький її рівень, що проявляється у формі правового нігілізму, корелює з порушеннями прав людини, недовірою до інституцій та політичною апатією. У цьому контексті особливої ваги набуває практика ЄСПЛ, яка не лише встановлює факти порушень, а й виступає каталізатором правової культури, просвіти й інституційного розвитку національних систем.

Список використаних джерел

1. Большакова О. В. Правовий атиюд як визначальний елемент правової свідомості: соціально-філософський аналіз. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. 2015. № 1. С. 30–35.
2. Гавриловська К. П. Амбівалентність масової правової свідомості. *Психологічні перспективи*. Луцьк : Ред.-вид. відділ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2001. Вип. 1. С. 37–44.
3. Клімова Г. П. Правосвідомість: до теорії питання. *Питання становлення інноваційного суспільства*. 2012. № 2. С. 35–41.
4. Ковальчук В. Б. Громадянська правосвідомість як фактор утвердження легітимності державної влади. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Серія: Право. Вип. 24. Т. 1. С. 140–144.
5. HUDOC - european court of human rights. *HUDOC - European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/>
6. Griffin J. On Human Rights. Oxford : Oxford University Press, 2008. 352 p.
7. Kempf E. J. The law of attitude. *The journal of general psychology*. 1945. Vol. 32, no. 1. P. 81–102. URL: <https://doi.org/10.1080/00221309.1945.10544483>
8. Radbruch G. Statutory Lawlessness and Supra- Statutory Law. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2006. Vol. 26, no. 1. P. 1–11.
9. Raz J. Human Rights Without Foundations. In: Besson S., Tasioulas J. (eds.). *The Philosophy of International Law*. Oxford : Oxford University Press, 2010. P. 321–337.
10. Universal declaration of human rights. *United Nations*. URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>.

Мирошник А. О.

*Ужгородський національний університет, м. Ужгород, факультет суспільних наук студент
4 року навчання, 053: Психологія*

Пасько І. М.

*Ужгородський національний університет, м. Ужгород, факультет суспільних наук
студентка 1 року навчання, 053: Психологія*

ЗВ'ЯЗОК СИНДРОМУ ВТРАЧЕНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ З ПСИХОЛОГІЧНИМ ЗДОРОВ'ЯМ СТУДЕНТІВ

Актуальність. З того часу, коли розвиток технологій дав можливість суспільству віртуально спілкуватися та показувати своє життя в соціальних мережах, частина людей почали відчувати нав'язливу тривогу та страх, що пропускають якусь важливу подію.

Синдром втрачених можливостей або FOMO — нав'язливий страх пропустити цікаву подію або хорошу можливість, який провокується в тому числі і переглядом соціальних мереж. СВМ викликає постійну напругу та стрес, деколи навіть депресію. Згідно дослідження Пасат А. С., Тривога, іноді разом з депресією, впливають на всі сфери благополуччя людини, включаючи сон, харчування, психічне та фізичне здоров'я, самооцінку, соціальну взаємодію та академічну успішність. Навчання також погіршується через те, що тривога та депресія можуть впливати на робочу пам'ять, що ускладнює запам'ятовування нової інформації та пригадування раніше засвоєної. Негативний вплив тривоги та депресії на академічну успішність студентів не лише шкодить їм та їхнім сім'ям, але й має наслідки для економіки та суспільства в цілому, оскільки вони не отримують належної освіти [2, с. 40].

Актуальність дослідження підтверджується, також, низкою інших досліджень цієї теми. Згідно Камінської А. О., «синдром втрачених можливостей може мати негативний вплив на психологічне благополуччя. 56% людей, які мають ознаки FoMO, перебувають у віці 18-30 років. 45% людей, що мають ознаки FoMO, не можуть провести довше 12 годин, не перевіряючи соціальні мережі, а 20% людей не можуть провести більше 1 години, не перевіряючи соціальні мережі» (Камінська), [1, с. 460]. Виходячи з цих фактів, нами була висловлена гіпотеза: СВМ суттєво впливає на психічне здоров'я студентської молоді.

Мета дослідження: Виявити зв'язок між СВМ, дослідженим з допомогою опитувальника, й психологічним благополуччям студентської молоді, вираженим самооцінками відчуттів депресії, тривоги й проблем зі сном.

Суб'єктивне благополуччя (SWB) - це науковий термін для щастя та задоволення життям - мислення та відчуття, що ваше життя йде добре, а не погано. Вчені покладаються насамперед на опитування самозвітів, щоб оцінити щастя людей, але вони підтвердили ці шкали іншими типами заходів [3].

Хід дослідження:

Вивчаючи цей синдром, було проведено дослідження рівня вираженості синдрому втрачених можливостей у студентів. У інтернет-опитуванні взяло участь 90 студентів різних факультетів Ужгородського, Чернівецького, Запорізького, Львівського національних університетів, також студенти ПАУ, ХДАК, ЛНМУ, КПІ, МДУ та УжМФК.

Вікова категорія респондентів на момент проходження опитування: 16 років - 1,1%; 17 років - 33,3%; 18 років - 30%; 19 років - 12,2%; 20 років - 10%; 21 рік - 7,8%; 23 роки - 1,1%; 24 роки - 2,2%; 29 років - 1,1%; 45 років - 1,1%. Серед опитаних було 28,9% чоловіків і 71,1% - жінок. Найбільше серед опитаних було першокурсників (42,2%), другокурсників (30%) і четвертокурсників (14,4%). Найменше - третьокурсників (7,8%) і студентів-магістрів (5,6%).

Результати за опитувальником Fear of Missing Out Scale (Przybylski, Murayama, DeHaan, & Gladwell, 2013) Ця шкала була створена як засіб точної оцінки досвіду FoMO. Шкала була розроблена з великою вибіркою дорослих учасників і включала проведення аналізів валідності на пулі з 32 потенційних елементів. Результатом стала шкала з 10 пунктів, яка є широко використовуваним інструментом у галузі досліджень FoMO [1].

Нами були використані методи математичної статистики. Розподіл результатів за методикою Fear of Missing Out Scale виявився нормальним, на відміну від самооцінок в опитаних станів, схожих на депресію, тривожності та проблем зі сном, розподіл яких є не нормальним. У зв'язку з цим нами був застосований непараметричний критерій Спірмена для дослідження взаємозв'язку між СВМ та психічним здоров'ям, представленим самооцінками опитаних щодо їх тривоги, проблем зі сном та станів, схожих на депресію.

Аналіз статистичних даних відбувався з допомогою онлайн-калькулятора Social Science Statistics.

Загальні результати. Поширення FoMO.

Аналізуючи результати дослідження було виявлено, що не мають СВМ - 24,4% респондентів; присутні деякі прояви синдрому у 64,4% респондентів, а виражені його прояви мають 11,1% респондентів. Це узгоджується з результатами інших досліджень, які виявили, що 70% респондентів демонструють ознаки FoMO, особливо під час виконання академічних завдань [1]. Серед жінок, далі, нами виявлено виражений СВМ - в 15,6% випадках; присутні деякі його прояви у 59,3% жінок; синдром відсутній у 25% жінок. Серед чоловіків вираженості синдрому втрачених можливостей не виявлено; виявлено деякі прояви цього синдрому у 77% чоловіків; FoMO відсутній у 23% чоловіків. З цього можна зробити висновок про загальну масовість явища, а також, що у жінок СВМ більш виражений, ніж у чоловіків.

Кількісний розподіл СВМ за віком й статтю. Поляризація сприйняття FoMO з віком. З графіку нижче (рис. 2) можна бачити кількісний розподіл СВМ за віком; на рис. 1 – за статтю. Видно, що в групах віком 17 років і 18-19 років переважають деякі прояви синдрому втрачених можливостей (66,5% і 65,7%) на відміну від групи 20+ років, в яких спостерігається більше випадків як відсутності СВМ(31,8%), так і вираженого синдрому(18,1%), при тому, що менше респондентів з окремими тільки проявами FoMO(45,4%). Це може свідчити про більшу поляризацію в сприйнятті СВМ з віком.

Рис.1. Поляризація сприйняття FoMO за статтю

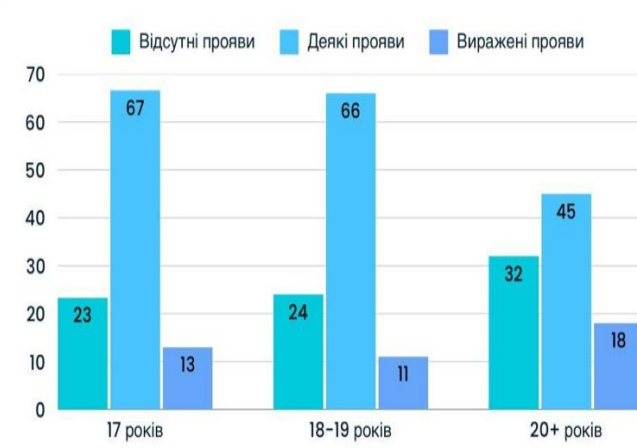
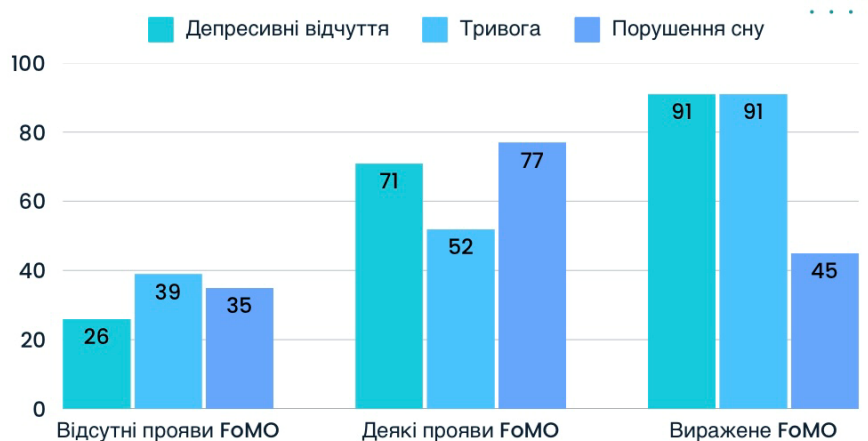

Рис.2. Поляризація сприйняття FoMO за віком

FoMO і психічне здоров'я. Залежність між FoMO і психологічним станом особистості. Говорячи про ці показники, слід наголосити, що 48,8% респондентів відчували стан, схожий на депресію; 66,5% респондентів відчували тривожність; у 63,3% респондентів погіршився стан сну. Кількісний розподіл досліджуваних за самооцінками свого психологічного благополуччя у вигляді депресивних відчуттів, тривоги та проблем зі сном можна побачити на рис. 3. Посилаючись на матеріали інших досліджень, примітно, що «Ознаки наявності вираженої ситуативної та особистісної тривожності за тестом Спілбергера-Ханіна були притаманні 47,1%», а «ознаки депресивного реагування із використанням опитувальника Цунга в адаптації Т.І. Балашової (за Д.Я. Райгородським, 2008) демонстрували 68,4% респондентів» [1, с 464.]. Між рівнем вираженості СВМ та наявністю почуттям тривоги за критерієм кореляції Спірмена було виявлено статистично значущий зв'язок $R_s = 0.44954$,

$p < 0.01$; між СВМ та почуттями, схожими на депресію, $R_s = 0.40852$, $p < 0.01$, що теж вказує на наявність статистично значущого зв'язку, проте не виявлено зв'язку між СВМ та проблемами зі сном: $R_s = 0.1659$, $p > 0.1$. З цього можна зробити висновок, що збільшення проявів синдрому FoMO, рівня вираженості синдрому FoMO впливає на такі аспекти психічного благополуччя, як рівень тривоги та депресивних відчуттів, водночас не впливаючи суттєво на проблеми зі сном. З цього можна зробити висновок, що СВМ в цілому впливає на суб'єктивне благополуччя особистості, яке є істотною стороною психологічного здоров'я.

Рис. 3. Кількісний розподіл досліджуваних за психологічним станом особистості

Чим більш виражене FoMO, тим частіше відчувають люди негативні відчуття, тривогу, стрес. Цим підтверджується наша гіпотеза про суттєвий зв'язок між СВМ і психологічним здоров'ям.

Висновки.

Дослідження підтвердило початкову гіпотезу про суттєвий зв'язок між СВМ і психічним здоров'ям студентів. Було виявлено поширеність СВМ - його прояви є в 64,4% респондентів, а явна вираженість - в 11%. Крім того, аналіз показав, що жінки частіше відчувають тривожність (68,8%), а чоловіки - проблеми зі сном (73%). Аналіз його впливу на психічне здоров'я дав відомості про лінійну негативну залежність між психічним благополуччям й даним синдромом, хоча й відсутня залежність між FoMO й частотою, з якою учасники опитування скаржаться на проблеми зі сном. Також було виявлено поляризацію в сприйнятті FoMO з віком. Все це дозволяє судити про дане явище як про масове й глобальне, яке потребує профілактики й програм корекції. Перспективами майбутніх досліджень є виявлення психофізіологічних механізмів СВМ і його впливу на нервову систему, зокрема, на функції сну.

Список використаних джерел

1. Камінська А. О. Синдром втрачених можливостей (FoMO) серед української молоді в умовах воєнного часу. *Перспективи та інновації науки* (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). 2023. Т. 16, № 34. С. 456–467. URL: [10.52058/2786-4952-2023-16\(34\)-456-467](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-16(34)-456-467).
2. Пасат Я. С. Взаємозв'язок тривожності та навчальної успішності студентів психологів: кваліфікаційна робота магістра. Миколаїв: Чорноморський національний університет імені Петра Могили, 2023.
3. LibreTexts. 10.2: щастя: наука про суб'єктивне благополуччя. *LibreTexts - Ukrayinska*. URL: [https://ukrayinska.libretexts.org/Соціальні_науки/Психологія/Книга:_Психологія_\(NOBA\)/Chapter_10:_Гарне_самопочуття/10.2:_Щастя](https://ukrayinska.libretexts.org/Соціальні_науки/Психологія/Книга:_Психологія_(NOBA)/Chapter_10:_Гарне_самопочуття/10.2:_Щастя)

ВПЛИВ ЮНГІАНСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ АРХЕТИПУ НА ДОСЛІДЖЕННЯ В СФЕРІ ПОРІВНЯЛЬНОГО РЕЛІГІЗНАВТЦВА (НА ПРИКЛАДІ ДЖ. КЕМПБЕЛЛА ТА М. ЕЛІАДЕ)

Не дивлячись на те, що кожна наука має тенденцію розвиватися у властивому їй просторі, час від часу стаються такі відкриття, значимість і глибина яких виходить далеко за межі окремої дисципліни і впливає не лише на суміжні галузі, а й на культурний процес загалом. Теорія відносності Айнштейна, квантова механіка, ентропія, синергетика – ці відкриття спричинили революцію не лише в фізиці – їх взяли на озброєння філософи, антрополози, психологи, вони проникли в масову культуру. Те саме можна сказати про відкриття Зигмундом Фройдом підсвідомого і гіпотезу колективного підсвідомого і його архетипічну будову, запроваджену Карлом Густавом Юнгом. Вони мали колосальний вплив на інтелектуальне середовище ХХ століття і досі не втратили своєї актуальності. І фокусом цієї міждисциплінарної розвідки стане висвітлення того, як юнгіанська концепція архетипу відгукнулася в наукових працях впливових дослідників релігії і міфу Мірча Еліаде та Джозефа Кемпбелла.

Спочатку необхідно зупинитися на оригінальній візії архетипу, запропонованій Карлом Юнгом і його зв'язком з колективним підсвідомим, а також релігійною свідомістю, якій в аналітичній психології приділяється більше уваги, ніж в класичному психоаналізі Фрейда. Колективним підсвідомим Юнг називав вроджений глибинний шар несвідомого, який знаходиться під поверхневим індивідуальним шаром, і містить структури, притаманні всім людям [5, с. 12]. Саме ці універсальні структури, патерни, моделі поведінки дослідник назвав архетипами (грец. ἀρχή (arche) — початок і τυπος (typos) — образ, прототип), підкреслюючи їх давню, архаїчну природу. Багато в чому він спирався на концепцію платонівського εἶδος, (грец. ейдос, ідея) [5, с. 12] та representations collectives (фр. колективні уявлення) запропоновану філософом, антропологом і етнологом Люсьєном Леві-Брюлем у низці відомих праць: Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures (1910), La mentalité primitive (1922), Le surnaturel et la nature dans la mentalité primitive (1931) та інших. Юнг наголошував на символічній будові архетипу, стверджуючи, що «архетип у спокійному неспроєктованому стані не має точно визначеної форми, але як такий є певною структурою, що може набувати певних форм тільки в проекції» [6, с. 74]. Найголовнішими проекціями або символічними формами архетипів він називав: Самість, Тінь, Аніму, Анімус, Персону [3].

За Юнгом архетип діє в полі несвідомого, сну, та міфу. Втім, варто наголосити, що говорячи про міфи, він розглядав їх як суто «психічні явища, що оголюють єство нашої душі» [6, с. 5]. Досліджуючи архаїчні та східні релігії, алхімію і містицизм, психолог виявляв присутність трансперсональних і універсальних схем в досвіді переживання сакрального. І як, зазначав Мірча Еліаде (1907–1986) — видатний румунський історик і феноменолог релігії, професор Чиказького університету, — його внесок став стимулом для багатьох істориків релігії: Генріха Ціммера, Джозефа Кемпбелла, Анрі Корбена, Карла Керенї та інших [2, с. 41]. Еліаде був одним із найвпливовіших релігієзнавців 20-го століття, і в своїх працях «Міф про вічне повернення», «Трактат з історії релігій», «Священне і мирське», «Шаманізм. Архаїчні техніки екстазу» він висвітлював такі релігійні феномени як міфологічна свідомість, архаїчні вірування, йога, шаманізм, окультизм, містерії [9]. Маючи філософську освіту і будучи надзвичайно ерудованим вченим, він був прихильником холістичного і міждисциплінарного підходу, з ентузіазмом застосовував у своїх дослідженнях надбання психологічної науки. Отже високо оцінив відкриття Фрейда і Юнга, стверджуючи, що

«архаїчні форми психічного життя, поховані у темряві несвідомого, тепер можна було вивчати за допомоги технік, розроблених Фройдом та іншими глибинними психологами» [2, с. 76].

Джозеф Кемпбелл (1904 – 1987) був плідним американським письменником і дослідником, чії праці з порівняльної міфології стосувалися універсальної функції міфу в багатьох культурах [7]. У своїх роботах, особливо бестселері «Тисячолікий герой» (1949), він вибудував поняття і структуру «мономіфу», стверджуючи, що міфічні сюжети різних народів мають загальні мотиви і спільну внутрішню логіку оповіді. Докладно розглядаючи архетип героя, він виокремив стадії його трансформації, які розгортаються за певним універсальним шаблоном, візуалізованим у формі небезпечної мандрівки (виправа – ініціація – повернення), будь то троянський цикл, легенда про Гаутаму Будду, або досвід Мойсея. Дослідник багато в чому спирався на відкриття в сфері психоаналізу і аналітичної психології: «Тому, хто вивчає міфологію, ніяк не обійтись без сміливих і воістину епохальних досягнень психоаналітиків [...] Фройд, Юнг та їхні послідовники неспростовно довели: логіка міфу, герої і подвиги міфу живуть в нашій сучасності» [4, с. 12]. Він поділяв концепцію Юнга, що архетипічні образи виявляють себе через символіку, яка має універсальне значення і наглядно проступає в міфах і снах: «Архетипи, що їх необхідно відкрити й засвоїти, достеменно ті самі, що крізь усі віки людської цивілізації визначали основоположні образи ритуалу, міфу і видіння [...] Сновидіння – це персоналізований міф, а міф – деперсоналізоване сновидіння» [4, с. 24].

Візія Мірча Еліаде відрізнялася від цього трактування. Будучи знайомим з юнґіанською концепцією архетипу, він використовував це поняття як феноменолог релігій, в ширшому значенні, ближчому до оригінального платонівського *eidos* [1]. Архетип Еліаде зберігає свою універсальність і загальність, втім його сутність виходить за межі суто психічного явища, вона кристалізується в сфері сакрального і проступає в полі об'єктивної реальності, як її сприймає *homo religiosus* (лат. «релігійна людина»). Архетип – це зразкова «божественна модель», явлена через одкровення «на початку часів», а міфи стають тим місцем, де архаїчна свідомість зберігає та передає ці зразки і моделі поведінки [8, с. VIII]. Це знання не є суто теоретичним, воно використовується в обрядовій практиці, тому філософ часто говорить про цілісний міфічно-ритуальний комплекс і архетипічність ритуалів. Він наголошує, що базовий принцип, який запускає ритуал, змушує його працювати — це *imitatio dei* (лат. «наслідування бога»): повторення «архетипних жестів», здійснюваних богами, предками, міфічними істотами *in illo tempore* (лат. «у той час»), коли творився Космос. Виконувач ритуальної дії має якомога точніше відтворити космогонічний архетип, добитися синхронізації минулого з теперішнім, адже тоді цей сакральний акт набуде сили, достатньої для того, щоб «скасувати профанний час», і людина «прорветься до вічності» і опиниться в міфічному трансісторичному часі [8, с. 49].

Еліаде заглиблюється в дослідження цих універсальних архаїчних структур і приписує архетипічну природу не лише ритуальним діям і моделям поведінки, а і сакральному простору, організація якого має відповідати «небесним архетипам» — це можуть бути рукотворні храми, церемоніальні комплекси, або елементи природнього ландшафту, такі як гори або гаї. Яскравим ілюстрацією цього може виступати Єрусалимський храм, будова і зведення якого детально прописані в Біблії [8, с. 7-8].

Можна сказати, що Юнг і Кемпбелл бачать в архетипі інструмент, який допомагає розшифрувати дологічні структури несвідомого через символічний простір, в той час як Еліаде підкреслює його практичну цінність як засобу здобуття релігійного досвіду.

Таким чином, на цих показових прикладах можна побачити, як ідея архетипа, запропонована і популяризована Карлом Густавом Юнгом, надихнула науковців з іншої галузі на впровадження власних унікальних концепцій. Те, як інша перспектива, яку може надати міждисциплінарний підхід, збагачує досвід науковця і стимулює пошуки нових форм і методів опрацювання матеріалу.

Список використаних джерел

1. Кримський С. Б. Архетипи. *Енциклопедія Сучасної України, Том 1*. URL: <https://esu.com.ua/article-44787>
2. Еліаде, М.. Пошуки. Історія та смисл в релігії / пер. з англ. Анни Марії Басаурі Зюзіної. К.: Дух і Літера, 2018. 256 с.
3. Еліаде, М. Трактат з історії релігій / пер. з фр. Олексія Панича. К.: Дух і Літера, 2016. 520 с.
4. Кемпбелл, Дж.. Тисячолікий герой / пер. з англ. Олександр Мокровольський. Л.: Terra Incognita, 2025. 416 с.
5. Юнг, К. Г. Архетипи і колективне несвідоме / пер. з нім. Катерини Котюк; наук. ред. укр. вид. Олег Фешовець. – 2-ге опрац. вид. Львів: Астролябія, 2018. 608 с.
6. Юнг, К. Г. Архетипи і колективне несвідоме. – К.: Центр учбової літератури, 2024. – 120 с.
7. Joseph campbell | biography, books, & facts | britannica. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/biography/Joseph-Campbell-American-author>
8. Eliade, M. *Cosmos and History. The Myth of the Eternal Return* / trans. Willard R. Trask. – New York: Harper & Brothers Publishers, 1959. 176 p.
9. Mircea eliade | romanian historian, author & philosopher | britannica. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/biography/Mircea-Eliade>

ЗНАЧЕННЯ ТРАНСЦЕНДЕНТОЇ ФУНКЦІЇ В ОПРАЦЮВАННІ ТРАВМИ НА ПРИКЛАДІ ДФ «20 ДНІВ У МАРІУПОЛІ»

«Основне питання для терапевта полягає не в тому, як позбутися миттєвих труднощів, а як майбутнім труднощам можна успішно протистояти. Питання наступне: якого роду розумове і моральне ставлення необхідно мати до турбуючих впливів несвідомого, і як це може бути передано пацієнту» [5, с. 103-104]. У відповіді на таке екзистенційне питання Юнг пропонує звернутися до того, що він називає трансцендентною функцією – функція психіки, що поєднує в собі схильності як свідомого, так і несвідомого; вона є трансцендентною, оскільки уможливорює перехід від одного типу ставлення до іншого [4, 5]. Важливість такої функції психіки в аналітичній психології полягає у тому, що отримане ставлення дає можливість не просто оминати труднощі, що нам їх підкидає несвідоме, таким чином лише була б підсилена односторонність і односпрямованість свідомої установки, а брати несвідоме і його продукти до уваги, забезпечуючи таким чином інтеграцію несвідомих змістів у свідомість. Оскільки відомо, що свідоме і несвідоме мають у собі протилежні спрямованості, то чим яскравішою і заядлишою буде свідомою установка, тим сильнішою будуть протилежні тенденції несвідомого. Тоді вихід полягатиме якраз в дослідженні протилежних тенденцій психіки, що поки що знаходяться в несвідомому. Таким чином між протилежностями формується дещо третє, що може забезпечити їхню інтеграцію, об'єднання у продукт вищої якості. Прикладом такого третього між свідомим і несвідомим може бути символ. Юнг наголошує на відмінності символу від знаку. У термінології Юнга перший є найліпшим засобом вираження чогось незнаного, тобто щось називається символом тоді, коли не знаходиться ліпшого однозначного засобу передачі інформації. У той час знак носить однозначний характер і може бути чітко перекладений на інші засоби передачі інформації, наприклад, словесний. «Символ завжди передбачає, що обраний вираз є найкращим можливим описом або формулюванням відносно невідомого факту, існування якого, тим не менш, відоме, або який постулюється як існуючий. Таким чином, коли значок працівника залізниці пояснюють як символ, це рівнозначно твердженню, що ця людина має якесь відношення до невідомої системи, яку не можна виразити інакше або краще, ніж за допомогою крилатого колеса» [4, с. 653].

У сучасному психоаналізі також робляться спроби піти далі, ніж багатозначний символ. Ведуться також дискусії про естетику метафори, яка має безпосередній вплив на терапевтичний процес, оскільки естетика розглядається як щось таке, що проливає світло на найглибші шари незнаного в людині. Метафора або символ не є просто тим, що варто перекласти на слова, а мають цілий ряд словесних, а також тілесних і почуттєвих значень [2]. Таким чином робиться висновок про важливість естетичної позиції для терапевта, адже влучність метафор означає їхню глибину для пацієнтів, допомогу їм в обробці їхніх «сирих» переживань, трансцендентну і як наслідок інтегративну функцію психіки. Якщо перші покоління аналітиків у слід за Фройдом намагалися відсторонитися від своїх почуттів (контрперенесення), сприймаючи їх як шум, що заважає роботі, тепер же ми бачимо абсолютно зворотню тенденцію – почуття аналітика стали повноцінним інструментом у роботі з пацієнтами, одним з найцінніших інструментів, що уможливорює опрацювання незнаного як для пацієнта, так і аналітика [1]. У той же час наша здатність сказати пацієнтові те, що зачепить щось глибоке і несвідоме у ньому самому, зрезонує з ним, може мати глибокі трансформаційні наслідки для його психіки у вигляді розширення свідомості за рахунок тих самих символів і метафор. Це стає можливим у тому числі завдяки здатності передавати наші власні емоції у словах, відчувати те, що говориться [3].

Як бачимо символи і метафори можуть мати трансформаційний потенціал для психіки людини. Їхнім джерелом також можуть служити продукти мистецтва і культури. Пропоную

розглянути документальний фільм «20 днів у Маріуполі» саме з позиції того, який трансформаційний потенціал в нього закладений. Розпочнемо із перших кадрів, які демонструються нам у фільмі. Хронологічно це вже окупація міста, незадовго після якої журналісти поїдуть гуманітарним коридором. Проте він очікує нас тут, на початку стрічки. Жахаюче видовисько: ворожий танк поруч із розбитими автобусами, що скеровує своє дуло в сторону цивільної лікарні. Проте так це і відбулося: війна прийшла неочікувано, швидко. Вона зруйнувала для багатьох усе, що ті мали, відібрала цивільне життя, перемолола його. Ось вона машина війни, прямо перед нами – символ руйнування і смерті. Коли ж ми потрапляємо у хронологічно перший день, то там голос оповідача (режисера) пригадує нам колись недавно почуту ним фразу: «Війни починаються не з вибухів. Вони починаються з тиші.» Це так само відображення досвіду українців. 24 лютого ми всі знали про оголошення війни, проте ніхто з нас ще не зрозумів, що це означає для нас. Місто продовжувало жити, наче завмерло в тривожному очікуванні. Повсякденність все ще симулювалася, але була вже далеко позаду, просто цього ще до кінця не зрозуміли.

У стрічці демонструється життя в кількох госпіталях, а також пологовий будинок, кадри після його обстрілу облетіли весь світ і чітко показали ціну законів та звичаїв війни для окупантів. Калейдоскоп трагічних подій можливо розглядати як суто документальний, такий, що відображає життя далекого міста, десь там на сході країни. Але описані події можна розглянути і як спробу репрезентації досвіду всієї країни в цілому і кожного українця в окремішності. У цьому потоці фактажу хтось знайде і свою історію. Так само її зміг віднайти тут оповідач. Перебуваючи там, він думає про перепиті історії країни за останні 8 років, нескінченну війну на сході, свою родину, своїх доньок. «Вони народилися у світі війни». Тут під час цих роздумів ми бачимо кадри з піском, що просипається крізь пальці. Цей геть художній символ можна розцінювати дуже по-різному. Що він робить у документальному фільмі? Автор демонструє нам відчай, сум, знесиленість, гнів, радість, тепло, холод, твердість, важкість, м'якість? Чи, може, щось зовсім інше? Одне можемо сказати напевне: автор не є стороннім журналістом тут. Він безпосередній учасник. Біль людей навколо нього і його біль також. І біль людей на екрані – це також біль того, хто дивиться.

За Юнгом, трансцендента функція може стати можливою завдяки символічному ставленню (*symbolic attitude*) [4]. Символізація усього того, що бачимо у документальному фільмі допомагає перекласти події на особистий досвід спочатку автору, а потім і глядачу. Українцям безперечно простіше символізувати побачене, оскільки той досвід дуже схожий на пережитий ними самими, проте за достатньої здатності до творення символів і метафор до цього досвіду можуть долучитися і ті, хто, як видається спочатку, схожого досвіду не мав. Таким чином колективне і індивідуальне поєднується. Іншими словами у наборі суспільного досвіду стає можливим знайти щось глибоко особисте і таким чином доповнити і обробити свій власний. Безперечно таке поєднання протилежностей (колективного і індивідуального, почуттєвого і раціонального, чуттєвого і інтуїтивного) з допомогою символів і метафор несе у собі потенціал до зростання, індивідуації, висловлюючись юнгіанськими термінами. Варто сказати, що поруч із трагічними подіями у фільмі показується також і людський спротив. І це правда, що війна навіть у найгірші періоди не може бути лише про смерть і руйнування. Там також є місце людському життю, чомусь творчому, чомусь, що наповнене надією. Трагічні і травматичні події теж бувають різноманітними, можливість виокремити в них такі відтінки є важливим у побудові наративу того, що насправді відбулося.

Зважаючи на те, що стрічка документальна, можна було б сказати, що показане носить доволі однозначний характер. Проте після аналізу стає очевидним, що події тут відображають далеко неоднотонний досвід. Ясно, що автор цієї стрічкою мав на увазі не лише місто Маріуполь. Проте чи був захищений в зображенні такий багатий символізм від початку? У будь-якому випадку можна сказати, що продемонстроване у фільмі може мати багатозначний символічний характер, питання лише у ставленні: чи є глядач символічно орієнтованим і відкритим до метафоричного сприйняття побаченого. Таким чином терапевтичний вплив фільму «20 днів у Маріуполі» (як і будь-якого витвору мистецтва, що намагається осмислити

травматичний досвід) полягає у висвітленні і творенні цілісної картини з травматичного досвіду українців. Як і сказано, у подальшому це осмислення з допомогою трансцендентної функції може стати основою для творення психічного продукту вищої якості.

Список використаних джерел

1. Кехеле Г., Томе Г. Психоаналітична терапія : теорія і практика / за ред. Кечура Р. В., Мироненка О. І., Пустовойт М. М.. Львів : Літопис, 2021. Т. 1. 720 с.
2. Конноллі А. Моря дивний чар. Іконічні та естетичні звиви глибинної психології. *Із збірки «Перевіdkриваючи Юнга» Аналітична психологія і сучасний психоаналіз*. Під редакцією Робіна С. Брауна. 2023. URL: <https://jungians.kiev.ua/personnel/моря-дивний-чар-іконічні-та-естетичні/>
3. Astor J. Saying what you mean, meaning what you say: language, interaction and interpretation. *Journal of Analytical Psychology*. 2011., no. 2 Vol. 56. P. 203-216.
4. Jung C. G. The collected works of C. G. Jung / editor. by Sir Herbert Read, Michael Fordham, Gerhard Adler, William Mcguire. Princeton: Princeton university press, 1974 vol. 6: Psychological types. 988 p.
5. Jung C. G. The collected works of C. G. Jung / editor. by Sir Herbert Read, Michael Fordham, Gerhard Adler, William Mcguire. Princeton: Princeton university press, 1975 vol. 8: The structure and dynamics of the psyche. 998 p.